

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**REALİST KURAM BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN SIFIR
SORUN POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Fatma Şura KOÇER**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY**

Ankara -2013

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**REALİST KURAM BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN SIFIR
SORUN POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Fatma Şura KOÇER**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY**

Ankara -2013

Turgut zal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu niversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

.../07/2013

Fatma Şura KOÇER

ONAY

Fatma Şura KOÇER tarafından hazırlanan “Realist Kuram Bağlamında Türkiye’nin Sıfır Sorun Politikası” başlıklı bu çalışma, 27.06.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhammet KSECIK

Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY

Yrd. Doç. Dr. İkboljon QORABOYEV

ÖNSÖZ

Akademik bir çalışmanın en çok rahatlatan kısmı burası olmalı. Her ne kadar Önsöz olsa da çalışmayı bitirmişliğin verdiği huzur ve mutlulukla son sözcüklerin yazıldığı yerdir. Çalışma boyunca kalben duyulan minneti bir de hak edenler için dillendirmek gerekli diye düşünüyorum.

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük katkıyı sağlayan ve her türlü desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY'a teşekkürü bir borç biliyorum. Yine yardımlarından ötürü Prof. Dr. Muhammet KÖSECİK ve Yrd. Doç. Dr. Mahmut AKPINAR hocalarıma teşekkür ederim. Teze verdikleri katkıdan ötürü Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR ve Doç. Dr. Şaban KARDAŞ hocalarıma ayrıca teşekkür ederim. Lisans eğitimimden bu yana hiçbir zaman rehberliğini ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Doç. Dr. Murat ÇEMREK'e teşekkür ediyorum.

Bu çalışma boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen moral ve motivasyonlarıyla hayatımın her sürecinde yanımda olan çok kıymetli babam, annem ve aileme ve de sevgili eşime şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

KOÇER, Fatma Şura, Realist Kuram Bağlamında Türkiye'nin Sıfır Sorun Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Türk dış politikası temel olarak Statükoculuk ve Batıcılık ilkeleri üzerine kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 2000'li yıllara kadar Türk dış politikası bu iki ilke temelinde Realizm çerçevesinde yürütülmüştür. 2002'de başlayan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşümlere bağlı olarak idealizm çerçevesinde şekillenen "komşularla sıfır sorun maksimum işbirliği" olarak özetlenen yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yeni dış politika anlayışı, kuramcısı Ahmet Davutoğlu tarafından "çok yönlü ve proaktif" olarak tanımlanmıştır. Türk dış politikasında farklı söylem ve uygulamaların böylece gündeme gelmesiyle "ksen kayması" gibi değişim ve dönüşüm tartışmaları özellikle realistler tarafından dillendirilmiştir. Tez, söz konusu tartışmaları değerlendirirken realist teorinin tarihi ve felsefi kökenlerini ortaya koymaktadır. Türk dış politikası kimliği analiz edilerek Statükoculuk ve Batıcılık ilkelerinin şekillendirici vasfı incelenmiştir. Türk dış politikasındaki yeni anlayışın uygulamada İran, Ermenistan ve Suriye örnekleri idealizm ve realizm karşılaştırması yapılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Realizm, İdealizm, Sıfır Sorun Politikası, Dış Politika, Türkiye.

ABSTRACT

KOÇER, Fatma Şura, Turkey's Zero Problem Policy In The Context of Realist Theory, Master Dissertation, Ankara, 2013.

The Turkish foreign policy is essentially based on the principles of "Status quoizm" and "Westernism". Since the establishment of the Republic the Turkish foreign policy has been performed on the basis of these two principles within the framework of the realism. A new approach summarized as "zero problem and maximum cooperation with the neighbors" emerged with the advent of the Justice and Development Party to power parallel with the changes and transformations in the international system. This new understanding of foreign policy is identified as "multidimensional and proactive" by its own theoretician Ahmet Davutoğlu. Through the upcoming of such different rhetoric and practices of the Turkish foreign policy the discussions like "shift of axis" have been voiced by the realists. This thesis puts the historical and philosophical roots of the realist theory while evaluating the aforementioned discussions. While analyzing the Turkish foreign policys identity the shaping traits of Status quoizm and Westernizm are searched. The examples of Iran Armenia and Syria in response to the new understabding of the Turkish foreign policy are analyzed through the comparison of realism and idealism.

Key Words: Realism, Idealism, Zero Problem Policy, Foreign Policy, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1. Realist Kuram ve Dış Politika	6
2. Sıfır Sorun Politikası.....	20
3. Realist Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler.....	28
İKİNCİ BÖLÜM	31
UYGULAMADA SIFIR SORUN POLİTİKASI: ÜLKE İNCELEMELERİ . 31	
1. İran İle İlişkiler	32
2. Ermenistan İle İlişkiler.....	43
3. Suriye İle İlişkiler	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
REALİST PERSPEKTİFTEN SIFIR SORUN POLİTİKASI	63
1. Realizm-İdealizm Ekseninde Türk Dış Politikası.....	63
2. Realist Kuram Bağlamında Sıfır Sorun Politikasına İlişkin Değerlendirmeler	66
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	73
KAYNAKÇA	77
EKLER	87

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- ASALA** : Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu
- BM** : Birleşmiş Milletler
- CENTO** : Merkezi Anlaşma Organizasyonu
- ECO** : Ekonomik İşbirliği Örgütü
- FKÖ** : Filistin Kurtuluş Örgütü
- GAP** : Güneydoğu Anadolu Projesi
- HDİT** : Hazar Denizi İşbirliği Teşkilatı
- İAEK** : İran Atom Enerjisi Kurumu
- İKÖ** : İslam Konferansı Örgütü
- JAEA** : Uluslararası Enerji Ajansı
- KEİÖ** : Karadeniz İşbirliği Teşkilatı
- MKÖ** : Müslüman Kardeşler Örgütü
- NATO** : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- NPT** : Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
- PJAK** : Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
- PKK** : Kürdistan İşçi Partisi
- RCD** : Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin ortaya çıkışından günümüze kadar uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmalar uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşümlere paralel olarak gelişme göstermiştir. Birbirinden farklı varsayımlarla ortaya çıkan uluslararası ilişkiler teorilerinin amacı dünyayı başka bir deyişle uluslararası arenayı daha anlaşılır ve açıklayıcı bir hale getirmektir. Bu bağlamda oluşumu, gelişimi ve sonuçlarıyla birçok alanda kırılmalara sebebiyet veren I. Dünya Savaşı (Çalış ve Özlük, 2007: 225) - esasında var olan ancak bir disiplin olarak henüz kabul edilmemiş – uluslararası ilişkiler teorilerinin de doğmasını sağlamıştır.

Böylelikle disiplinin hakim teorisi olarak kabul edilen realizm yaklaşımı ortaya atılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimine büyük katkıda bulunmuş olan, Soğuk Savaş dönemi boyunca ve sonrasında da ortaya konulan teorilere kaynaklık eden realizm birçok devletin dış politika yaklaşımı olarak kabul görmüştür. Ancak devleti tek aktör olarak, güç ve anarşi kavramlarını ise uluslararası politikanın temel olguları olarak kabul eden realizm değişen dünya dengelerini açıklama noktasında sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır.

Ulus aşırı bir nitelik taşıyan günümüz uluslararası ilişkileri, tarihten yapılan analogik ve döngüsel bir tarih anlayışı ile çözümlenemeyecek nitelikte karmaşıklık taşımaktadır (Bahsi, 2011: 60). Söz konusu bu şartlar içinde uluslararası politikayı kavramak ve yeni projeksiyonlar yapabilmek için toplumsal ve siyasal bölünmüş parçalar halinde bakmaktan ziyade bir bütün olarak algılayıp değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla dış politika yapıcıları dış politika hedeflerini ve beklentilerini hayata geçirecek eylemleri belirlemeden önce uluslararası sistemin yapısını, büyük devletlerin ve bölge ülkelerinin yaklaşımlarını ve konuya doğrudan taraf olan aktörlerin beklentilerini de dikkate almak zorundadırlar (Bahsi, 2011: 60).

Başka bir deyişle küreselleşen ya da post – küresel dünyada devletlerin uluslararası politikada tek aktör olmadıkları, bölgesel ve uluslararası güçlerin de dış politikanın belirlenmesinde etkin aktörler olduğu kabul edilmelidir. Bu yaklaşıma

istinaden yeni teoriler geliştirilmiş ancak hepsi kaynağını eleştirilerine rağmen realizmden almıştır.

Başka bir deyişle farklı dış politika yaklaşımları realizme antitez olarak doğmuştur. Bu bağlamda devletlerin tarihsel nitelikte sayılabilecek dış politika stratejileri/yaklaşımları da kaynağını realist varsayımdan almıştır. Dolayısıyla uluslararası dönüşümlere ve şartlara göre değişiklik gösterse de Türk dış politikasının temel yaklaşımının da realizm üzerine kurulu olduğu kabul edilmelidir.

Türkiye, jeostratejik ve jeopolitik konumu gereği medeniyetler arası bir köprü vazifesi görmektedir. Osmanlı mirası üzerine kurulu olan Türkiye Cumhuriyeti uyguladığı dış politika çeşitliliğine karşın teori bağlamında zengin değildir. Bunun en önemli nedeni Türk dış politikasının süreklilik ve değişim dinamikleri bağlamında temel ilkelerinin Statükoculuk ve Batıcılık olarak kabul edilmesidir. Süreklilik ve değişim dinamikleri bağlamında Türk dış politikası üç ayrı dönemde analiz edilebilir. Birinci dönem; Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin yaşandığı dönemdir. Bu dönem yeni devletin oluşumu ve bağımsızlığını koruma niteliğinde olan statükocu dönemdir. İkinci dönem ise Soğuk Savaş dönemi ve 2002 yılına kadar geçen süreçtir. Bu dönemde uluslararası değişim ve dönüşümlere paralel olarak yeni dış politika arayışları ortaya çıkmış, bölgesel ve uluslararası anlamda politika hedefleri belirlenmeye çalışılmıştır. Her iki dönemde de devletin bağımsızlığı ve ulusal çıkar bağlamında realizm Türk dış politikasının temel yaklaşımı olmuştur.

Üçüncü dönem ise 2002 sonrası dönemdir. Bu dönem ile Türk dış politikasında yeni yaklaşımlar ortaya atılmış ve dış politikada gerçek bir dönüşümün olup olmadığı başka bir deyişle eksen kayması tartışmaları başlamıştır. Söz konusu bu tartışmalar Türk dış politikasının teorik bağlamda da bir dönüşüm içinde olduğu yönündeki tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmadaki amaç da uluslararası ilişkilerin kurucu ve çatışmacı teorilerinden realizm kuramı bağlamında son dönem Türk dış politikasını başka bir deyişle sıfır sorun politikasını analiz etmektir.

2002 sonrası dönemde Türk dış politikasında bir değişim/dönüşüm olduğu ve bunun çok yönlü dış politika şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Buna karşın Türk dış politikasında herhangi bir değişimin olmadığı özgün, yeni bir dış politikanın gerçekleşmediğini savunan görüşlerde bulunmaktadır. Değişen dünya konjonktürü ve buna bağlı olarak Türkiye'nin değişen sosyal, ekonomik ve siyasal şartları Türk dış

politikasının statükocu yaklaşımından farklı çok yönlü bir dış politika yaklaşımı içerisinde olup olmadığı yönündeki tartışmaları değerlendirmede etkili olmaktadır. Sıfır sorun yaklaşımı ve çok yönlü dış politika gibi statükoculuktan farklı söylemlerin hatta uygulamaların gündeme gelmiş olması geleneksel Türk dış politikasında bir değişim/dönüşüm yaşandığı şeklinde algıya neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde temelleri atılan ve uzun yıllar Türk dış politikasına yön veren devletin toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini korumak ve devam ettirmek esasına dayalı statükoculuk temelli Yurtta Sulh Cihanda Sulh söylemi Ak Parti iktidarı sonrası dönemde Komşularla Sıfır Sorun politikası olarak değişim göstermiştir. Dolayısıyla söylem ve uygulamada değişim yaşayan Türk dış politikasının teorik anlamda da realist yaklaşımdan liberal yaklaşıma doğru bir sapma içerisinde olup olmadığı da dış politika analistleri tarafından tartışılmaktadır.

Uzun yıllar boyunca komşuları ile tarihsel nitelikte sayılabilecek sorunlar yaşayan Türkiye, sıfır sorun yaklaşımının başka bir deyişle yeni dış politika algısının ortaya atıldığı dönemde olumlu ve olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Bu politika kapsamında Türkiye komşularıyla yeni anlaşmalar yapmış, sosyal ve ekonomik işbirlikleri gerçekleştirmiştir. Medeniyetlerarası İttifak gibi projelerle bölge ve uluslararası ülkeler ile sadece siyasi anlamda değil kültürel anlamda da ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Tunus'ta başlayan ve diğer ülkelerde devam eden halk ayaklanmalarının Suriye'de patlak vermesi ile sıfır sorun politikası büyük ölçüde olumsuz etkilenmiş ve sorgulanmaya başlanmıştır.

Hiç kuşkusuz dış politikada köklü değişiklikler ve bu değişikliklerin etkileri kısa sürede gerçekleşmez. Ancak günümüz dünyasında uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere paralel olarak bu sürecin kısılabildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Türkiye'nin uyguladığı politikalar ve bu politikaların gerçekliği sorgulanabilir hale gelmiştir. Başka bir deyişle komşularla sıfır sorunlu bir ilişki gerçekleştirilebilir mi? yoksa bu yaklaşım tamamıyla ütöplast bir düşünceden mi ibarettir? sorularına cevap aranmaktadır. Bu çalışmada bu sorulara realist yaklaşım bağlamında Türkiye'nin tarihsel nitelikte en fazla sorun yaşadığı İran, Ermenistan ve Suriye örnekleri kapsamında cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ilişkilerde realist teorinin tarihsel kökenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Uluslararası ilişkiler teorilerinin ilk büyük tartışmasını da oluşturan İdealizm – Realizm karşılaştırması yapılarak realist teorinin ana argümanlarının daha net anlaşılması sağlanmıştır. Tarihsel süreçte, insan doğasına kötümser yaklaşım ve çıkarı bakış açısının ortak düşünceleri olduğu Carr başta olmak üzere Hobbes, Machievelli, Thucydides gibi isimlerin üzerinde durulmuştur. Realizmin kurucusu olarak kabul edilen bu isimlerin realist teoriye ilişkin yaklaşımları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte realizmin ana argümanları olarak güç, çıkar, anarşi kavramları açıklanarak dış politika ile olan ilişkisi analiz edilmiştir.

Realizmin felsefi temelleri bu şekilde oluşturulurken çalışmanın ana konusu olması nedeniyle realizmin genelde Türk dış politikası özelde sıfır sorun politikası üzerindeki etkisinin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu amaçla birinci bölümde realizmin teorik temelleri üzerinde durulduktan sonra Türk dış politikası kimliği analiz edilmiştir. Bu bağlamda Statükoculuk ve Batıcılık ilkelerinin Türk dış politikasında nasıl bir yansıma zemini bulduğu açıklanmaya çalışılmış, Osmanlı mirasının dış politikaya etkileri ortaya koyulmuştur.

Genel hatları ile Türk dış politikası analiz edildikten sonra son dönem Türk dış politikası başka bir deyişle sıfır sorun politikasının felsefi altyapısı ve temel argümanları değerlendirilmiştir. Sıfır sorun politikasının mimarı olarak kabul edilen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sıfır sorun politikasına ilişkin yaklaşımına değinilmiştir. Genel anlamda birinci bölüm çalışmanın teorik kısmını/altyapısını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde uygulamada sıfır sorun politikası İran, Ermenistan ve Suriye ülke örnekleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu üç ülke Türkiye'nin bölgesel bağlamda en fazla ilişki içerisinde olmak zorunda kaldığı ülkelerdir. Sıfır sorun politikasının tartışıldığı bu çalışmada İran, Ermenistan ve Suriye'nin örnek ülke olarak seçilmesindeki temel etken; bu ülkelerin Türkiye'nin dış politikasında tarihsel nitelikte sayılabilecek en fazla sorun yaşadığı aktörler olmalarıdır. Bununla birlikte sıfır sorun politikasının başarılı ya da başarısız olduğunun sorgulandığı devletlerde yine İran, Ermenistan ve Suriye olmuştur. Bilhassa Tunus'ta başlayan ve son olarak Suriye'ye sıçrayan Arap Baharı süreci ile

birlikte sıfır sorun politikası dış politika analistlerince sorgulanmış, realistler tarafından eleştirilmiştir. Uygulamada sıfır sorun politikasının analiz edildiği bu bölümde öncelikle her ülkenin Türkiye ile olan tarihi ilişkileri ele alınmış sonrasında ise sıfır sorun politikası yaklaşımında ilişkiler değerlendirilmiştir.

Özetle çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde realizm teorik bağlamda analiz edilmiş, sıfır sorun politikasının örnek ülke olarak İran, Ermenistan ve Suriye ile olan ilişkilerde nasıl bir yansıma zemini bulduğu incelenmiştir. Yapılan analizlere ve uygulama yöntemlerine bakıldığında sıfır sorun politikasının idealist/liberal bir dış politika yaklaşımı olduğu görülmektedir. Dış politika açısından kaba bir realizme kaçmasa bile halen devletin uluslararası sistemdeki etkinliği ve iç siyasetteki iktidarın gücünden beslenen bir formatın söz konusu olduğu kabul edilebilir. İdealist bir yaklaşım olarak kabul görmesine rağmen özellikle son dönemlerde realistler tarafından eleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın üçüncü ve son bölümünde öncelikle kaba bir realist kuram eleştirisi yapıldıktan sonra sıfır sorun politikasına yönelik olarak realist kuram çerçevesinde yapılan değerlendirmeler analiz edilmiştir.

Sonuç itibariyle realizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren hatta Osmanlı Devleti'nden kalan bir miras olarak Türk dış politikasının hakim teorisi olmuştur. Kuruluş döneminden Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dönemde dahil olmak üzere güvenlik, ekonomi, devletin bekası gibi parametlerle beraber realizmin temel argümanlarından güç ve çıkar kavramlarına öncelik verilmesi Türkiye'nin söz konusu bu dönemlerdeki dış politika davranış şekline realizm uygun bulunmuştur. Hiç kuşkusuz realizmin bu dönemlerde uygun bir teori olarak Türk dış politikasına hakim olmasının en önemli nedenlerinin başında uluslararası konjonktürün idealist politikalar yürütülmesine uygun olamayışı gelmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerde Türkiye mevcut sınırlarını ve uluslararası ortamdaki çıkarlarını korumak için realist politikalar izlemiştir. Son dönem Türk dış politikası idealist bir söylem içermesine karşın tamamen realist yaklaşımdan kopamamış hatta Arap Baharı süreci ile birlikte realizm ekseninde politikalar izlediği kabul edilmektedir.

Bu çalışmadaki amaçta bütün bu yaklaşımların genel bir değerlendirmesinin yapılarak sıfır sorun politikasına realist çerçeveden nasıl bakabiliriz? sorusuna cevap aramaktadır. Başka bir deyişle yaşanan eksen kaymasının realist bakış açısını ortaya koymaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Realist Kuram ve Dış Politika

Dış Politika analizi yapmak için uluslararası ilişkilerin temel teori ve yaklaşımlarının uluslararası ilişkilere ve dış politikaya nasıl yaklaştıkları ortaya konulmalıdır. Uluslararası ilişkiler disiplini geç doğmuş bir disiplin olması dolayısıyla disipline dair ortaya konan teori ve yaklaşımlar da yenidir. Uluslararası ilişkiler disiplininin diğer disiplinlere nazaran daha geç doğmasının belli başlı bir takım sebepleri vardır. Bunların başında hiç kuşkusuz modern anlamda tanımlanan uluslararası ilişkilerin geç gerçekleşmesi gelmektedir. Bu gecikmişliği ilişkilerin tek yönlü olması ve kavrama dair tanımlamanın geç kullanımı etkilemiştir. Bununla birlikte sosyal bilimler teorilerinde devletin dış yapısından, dış aktörlerden ve dış dünya ile olan ilişkisinden ziyade içe doğru yönelimin gerçekleşmiş olması ikinci bir neden olarak kabul edilebilir. Uluslararası ilişkiler disiplininin normatif sorunlardan ziyade ampirik sorunlar üzerine yoğunlaşmış olması disiplinin geç doğmasında etkili olan faktörlerdir.

Sosyal bir ilişki türü olarak kabul edilen uluslararası ilişkiler ulusların ilişkileri ya da uluslararası gerçeğe ilişkin ilişkiler olarak (Bahsi, 2011: 77) tanımlanabilir (Eralp, 1996: 18). Bu ilişkiler uluslar tarafından oluşturulan kurumlar aracılığı ile yürütülmektedir. Geleneksel anlamıyla uluslararası ilişkiler devletlerarasındaki siyasi, ekonomik, kültürel, hukuki ilişkilerin tümüdür. Ancak bu realist uluslararası ilişkiler kuramcılarının kabul ettiği ve uluslararası ilişkilerde temel aktörün devlet olduğunu benimseyen bir yaklaşımdır. Liberalistlere göre uluslararası ilişkiler devlete ilaveten uluslararası sistemde yer alan uluslararası örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının, şirketlerin arasındaki ilişkilerdir. Bu iki tanımlamayı kabul etmekle beraber ulusları ilgilendiren ve uluslara dair bütün ilişkilerin uluslararası ilişkiler kapsamında olduğu (Uportal: 2007) söylenebilir.

M.Ö. 3000 – 4000 yılları arasında Sümer Site Devletleri arasındaki ilişkiler uluslararası ilişkilerin en eski örnekleridir (Eralp, 1996: 22). Akadça kaleme alınan Kadeş Barış Antlaşması uluslararası ilişkilerin en önemli örneği olagelmıştır. M.Ö. 771 – M.S. 4. yüzyıllar arasında Çin’deki Antik Kent Devletleri arasındaki ilişkilerde uluslararası ilişkilerin önemli tarihsel örneklerindedir. Tarihsel süreç içinde bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkilerin miladı 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması’dır. Vestfalya Antlaşması Avrupa’da 30 yıl süren mezhep savaşları sonunda Münster ve Osnabrück’te toplanan iki kongrenin ardından imzalanmıştır. 30 Yıl Savaşları Avrupa’daki din savaşlarının uluslararasılaştığı en temel kırılma noktası olmuştur. Protestanlar ile Katolikler arasındaki savaş sona erdiren Vestfalya Antlaşması uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde geleneksel Ortaçağ ile yeni dönem arasında keskin sınırlar çizen bir antlaşma olmuştur (Uiportal: 2007).

Vestfalya öncesinde gerçek bir monarşinin varlığından bahsetmenin mümkün olmadığı ve feodal bir yapının hâkim olduğu Avrupa’yı Papa idare etmekteydi. Oysaki Vestfalya antlaşması maddelerinin muhteviyatı gereği oldukça önemli bir açılım kazandırmıştır. “Dünya egemen ulus devletlere bölünmüş bir yapıdır” ifadesi antlaşmanın en can alıcı maddelerinden ilkiydi ve böylelikle papanın gücü büyük ölçüde kırılmış oldu ve “ulus devlet” tarih sahnesindeki yerini bu vesile ile almaya başladı. Kısaca Vestfalya ile Ortaçağ Hıristiyanlığı’nın yatay feodal toplumu yerini yeni dikey egemenlerin, sınırları belirli devletler toplumuna bırakmıştır. Başka bir deyişle yeni uluslararası ilişkilerin kalıcı örgütlenmesi kurulmuş oldu. Bütün bunları bir kenara bırakıp modern anlamda devlet sisteminin ve uluslararası ilişkilerin 15. yüzyılda patlak verdiğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır. 15. yüzyılda başlayan bu süreç Vestfalya Antlaşması ile netleşmiştir (Çalış ve Özlük, 2006: 225).

Bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler sosyal bilimlerin en kompleks disiplinlerinden biridir. Siyaset biliminin bir dalı olmasının yanı sıra Hukuk, İktisat, Tarih, Sosyoloji, Felsefe gibi sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden de önemli ölçüde beslenmiştir. Bu özelliği ile disiplinler arası bir disiplin olarak kabul edilmektedir. Bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler 1919’da başlamıştır. 1919’un başlangıç olarak kabul edilmesinde Galler’de David Davies tarafından ilk uluslararası ilişkiler kürsüsünün kurulması ve Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi

etkili olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşunda etken olan savaşın tekrarını önleme ve barışı muhafaza etme amacı disiplinin ilk kürsüsünün de kuruluş amacı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra zamanla akademik topluluğun ortaya çıktığını ve uluslararası ilişkilerin özgün bir disiplin olarak oluşmaya başladığını görmekteyiz. O tarihten günümüze kadar uluslararası ilişkiler disiplini sosyal bilimlerin en gözde alanı haline gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ve küreselleşmenin etkisiyle ve de 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası ilişkiler daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Uluslararası ilişkiler ve bu ilişkileri belirleyen teorik ve pratik dinamikleri açıklamak ise gittikçe zorlaşmaktadır (Uiportal: 2007). Uluslararası ilişkiler disiplininde teori geliştirmek oldukça zordur. Bununla birlikte oldukça fazla sayıda da teori mevcuttur. Uluslararası İlişkiler disiplininde teoriler “problem solving” ve “critical theory” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki farklı yaklaşım içerisine giren teoriler üç büyük tartışmaya dâhil olmuşlardır. Uluslararası ilişkiler disiplininde ilk büyük tartışma İdealizm ve Realizm; ikinci tartışma Gelenekselcilik ve Davranışsalcılık ve son tartışma Pozitivizm ve Post Pozitivizm tartışmalarıdır (Lapid, 1989). Bu çalışma realist kuram bağlamında değerlendirileceğinden sadece ilk tartışma üzerinde durulacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplini paradoksal olarak diğer bilimlere oranla daha çok ivme göstermiştir. Bununla birlikte uluslararası ilişkiler disiplininin zengin teorik mirasa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Oluşumu, gelişimi ve sonuçlarıyla birçok alanda kırılmalara sebebiyet veren I.Dünya Savaşı, bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin kuruluş ve gelişiminde de çok önemli bir rol oynamıştır (Çalış ve Özlük, 2007: 225).

I.Dünya Savaşı'nın sonucu olarak benzer felaketlerin yaşanmaması ve bu türden felaketlerin önüne geçmek amacıyla üretilen çözümler uluslararası ilişkiler disipliniyi ortaya çıkartmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini diğer sosyal bilimler disiplinlerine göre daha hızlı büyümüştür. Bunun en temel gerekçesi ise disiplin içerisinde yaşanan teorik tartışmalardır (Spegele, 1982: 294). Bu bağlamda disiplinin kabul edilen ilk büyük tartışması 1919 – 1950 yılları arasındaki İdealizm ve Realizm tartışmasıdır. İdealizm ve Realizm, ilk tartışma olması sebebiyle disiplinin de kurucu tartışması olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla disiplinin alanlarını belirlemiştir.

Tartışmanın çıkış noktasına baktığımızda aslında kendilerini idealist olarak nitelendiren bir grubun olmadığını görmekteyiz. İdealistleri, idealist olarak niteleyenler realistler olmuştur. Realistlerin idealistlere yönelttiği eleştirinin ilk başında idealistlerin köklerinin dayandığı tarihi bir geçmişleri olmadığı yönündedir. Realistler ise kendilerinin Antik Yunan'dan köklü bir tarihe ve biyografik bir mirasa sahip olduklarını iddia ederler. Ancak idealistler Konfiçyus'u kendilerine referans göstererek ilkel anlamda ilk uluslararası örgütlenmenin Konfiçyus'a ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte Helenistik Felsefe'de Stoa Okulu'nun temsilcilerinden Zenan insanlar arasındaki ilişkilerin temelini sevgi olduğunu insanların bir arada olmasını sevginin sağladığını ve devletin oluşumunda da sevginin var olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda idealistler kendilerine referans olarak Zenan'ın düşüncelerini de göstermektedirler (Eralp, 1996: 40). Yine Stoacılar'dan Senekan savaş ve ahlak arasında bağlantı kurarak bugün ki idealistlerin fikirlerini ilk defa dillendiren düşünürdür. Uluslararası örgütlere yönelik fikir ve çalışmaları ile Dante, Voltaire, Immanuel Kant gibi isimler idealistlerin referans olarak sundukları düşünürler arasındadır. Bununla birlikte Hollandalı hukukçu olan Hugo Grotus dünyanın ¾ ünün sularla çevrili olduğunu ve hiçbir devletin bunların güvenliğini tek başına sayılamayacağını dolayısıyla ortak bir örgütlenmenin olması gerektiğini öne sürmüştür (Eralp, 1996).

İdealist düşünce için bir diğer önemli isim ise Immanuel Kant'tır. Kant, devletlerarasında ve yeryüzünde nasıl bir barış sağlanacağı ile ilgili 9 koşul öne sürmüştür. Kant'a (Kant, 1960) göre daimi ordular lağvedilmelidir. Bir devletin daimi ordusu varsa karar alıcılar kararlarını sürekli olarak savaş yönünde vereceklerdir. Kant, devletlerin cumhuriyetçi bir anayasa ile yönetilmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Kant'a göre dünya devletlerinin bu şekilde yönetilmesi çatışmaların engellenmesi yolunda önemli bir adım olacaktır (Kant, 1960). Demokratik rejimlerin halk hassasiyetini göz önünde bulunduracağından savaşa karar verilmesi de yönetim tarafından zor bir karar olacağını iddia etmektedir.

20. yüzyılda idealistlere yön verenlerin başında Norman Angell gelmektedir. Angell,1909 tarihinde Avrupa'nın Optik Yanılsaması ve 1910 tarihinde Great Illusion eserleri ile adından bahsettirmiştir. Angell, Avrupa'nın şimdiye kadar ki savaşlardan daha büyük bir savaşa maruz kalacağını iddia etmiştir (Eralp, 1996). Bu

bağlamda ortaya bir formül atmıştır. Bu formüle göre, içinde bulunduğumuz sanayileşme döneminde geleneksel parametrelerle hareket eden lider kadrolarının olduğunu bunun ise adeta bir sıkıntı olduğunu vurgulamıştır. Devletlerarasındaki ekonomik ilişkiler etkileşim potansiyelini artırmış bu ise karşılıklı bağımlılığı doğurmuştur. Karşılıklı bağımlılığın savaşa başvurma yollarını azaltacağını ümit etmektedir.

20. yüzyılda atıfta bulunulması gereken bir diğer isim ise ABD Başkanı Wilson'dur. Wilson ortaya attığı 14 ilke ile idealizme öncülük etmiştir. Wilson'un ilkelerine göre gizli diplomasi ortadan kalkmalıdır. Self determinasyon hayata geçirilmeli böylece çatışmalara giden yollardan biri kalkmış olacaktır. Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü olarak kurulan ve dönemin kürsü başkanı olan Webster 1923 yılında verdiği derste savaş karşıtı barışçıl bir uluslararası düzenin önemine vurgu yapmıştır (Webster, 1923: 5). Wilson'un özellikle 14. ilkesi uluslararası örgütlerin hayata geçirilmesini öngördüğü ve Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük ettiği için önemlidir.

Realizm denilince kuşkusuz akla ilk gelecek isim Edward Hallet Carr'dır. Öyle ki Carr, İdealizm ve Realizm tartışmasını da başlatan önemli bir isimdir. E.H. Carr 1939 yılında yayınlanan Yirmi Yılın Bunalımı: 1919 – 1939 adlı eserinde açıkça ütopyalara eleştiride bulunmuş ve realizmin sınırlarını oluşturmuştur. Güvenlik endişesiyle başlayan I.Dünya Savaşı'nın bir süre sonra saldırı biçimine dönüştüğünü ifade etmektedir.

Carr'a göre tarih bir sebep sonuç zinciri oluşturan ardıcıl bir süreçten ibarettir, bu süreci hayali varsayımlarla değil rasyonel şekliyle anlamak mümkündür (İbrahimov, 2012). Bununla birlikte teoriler pratiği oluşturmaz, pratik olaylara bakılarak teoriler ortaya çıkarılmaktadır. Carr bu düşünceleri ile bilimlerin gelişiminde normatif yaklaşımların ağırlıklı olduğu dönem yaşadıkları ve sonra da çözümlenmenin önemli olduğu bir döneme girdiklerini belirtir. Uluslararası ilişkiler disiplininin de bu süreçten geçtiğini ve emekleme döneminde idealist başka bir deyişle ütopyist düşüncenin hakim olduğunu vurgulamaktadır. Carr'a göre realizm uluslararası ilişkileri olgunlaşma dönemine götürecektir (Carr, 1946: 8). Bu bağlamda politikalar moralin bir fonksiyonu değil, moral politikaların fonksiyonudur (Donnelly, 2000: 8).

Realizmin kökeni Thucydides'e kadar uzanmaktadır. Thucydides M.Ö. IV. Yüzyılda Atina ve Sparta şehir devletleri arasındaki savaşı anlattığı Peloponez Savaşı Tarihi adlı eserinde savaşların nedeninin çıkarlar için devletlerin birbirlerine güç kullanmaları olduğunu belirtmektedir. Thucydides'in insan doğasının kötü olduğunu savunması ve şehir devletleri ile modern devletlerarasındaki ilişkiler arasında benzerlik kurması onun realizmin öncülerinden olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur.

Hans J. Morgenthau'nun Uluslararası Politika (Morgenthau, 1970) adlı eseri realizmi anlamak ve okumak için önemli bir kaynak olmuştur. Morgenthau güç ve çıkar kavramlarına da atıfta bulunarak realizmin altı temel ilkesini belirlemiştir. Buna göre; siyaset, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarca yönetilmektedir. İkincisi siyasal gerçekliğin en önemli ögesi güç ve çıkar kavramlarıdır. Üçüncüsü çıkar kavramının siyasal ve kültürel yapıya göre farklı amaçlarla ortaya çıkabileceğidir. Dördüncü ve beşinci ilkeler ise siyasal gerçekçilik ve moral öğeler arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu bağlamda bireyler ve devletleri tutumları arasında ayırım yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Morgenthau'nun altıncı ilkesi ise, realizmde uluslararası politikayı etkileyen ancak siyasi olmayan etkenler siyasi olanlara göre ikincil görülmektedir (Morgenthau, 1970).

Uluslararası ilişkilerin özünü güç mücadelesi olarak gören realistlere göre, her şartta kendi varlığını koruma içgüdüsüne dayalı politika, çıkarların örtüştüğü diğer bir devletin gücünü korumaya yönelik politika ve fırsatlara göre gücünü genişletmeye dayalı politika devletlerin izlediği üç yönlü güç politikasını tanımlamaktadır. Thomas Hobbes farklı bir yaklaşımla devleti genellikle bir deniz yaratığı olarak tanıyan devasa bir canavar, bir leviathan olarak tasvir etmektedir. Buna göre devlet insan eseri yapay bir yaratıktır. Tıp ki insana benzer ama insandan daha büyük ve güçlüdür. İnsan yaşam ve güvenlik sorunu sonucu Leviathan'ın önünden çekilmiş ve devlet bir gereklilik olarak var olmuştur.

Hobbes'a göre; Leviathan ya da hegemonik bir gücün veya bir dünya devletinin olmadığı uluslararası ilişkilerde doğa durumu devam ettiği için anarşi hüküm sürmektedir. Dolayısıyla düzensizliğin olduğu üst otoritenin olmadığı uluslar arası ortamda çatışma, istikrarsızlık ve savaş kaçınılmazdır (Hobbes, 2012: 49-50). Machiavelli ise Prens adlı eserinde realist teoriye vurgu yapmaktadır. Eserinde

iktidarın sürekliliğini sağlamak için yapılması gereken davranışları anlatmaktadır. Liderlerin nihai amaçlarının siyasi iktidarı ele geçirmek olduğunu belirtmektedir. Buna göre amaçlar araçları haklı kılar ve bu düşüncesini “amaca giden her yol mubahtır” sözüyle özetlemiştir. Machiavelli de diğer realistler gibi insan doğasının kötü olduğuna inanmaktadır. Güç ve çıkar ilişkisini ön planda tutan Machiavelli realist teori için önemli bir isim olmuştur.

Geleneksel uluslararası ilişkiler yorumları yapılırken insan doğasından başlanır. İdealistlere göre insan doğası iyidir. İnsan iyi ise toplum da doğal olarak iyidir. Toplumun iyiliği devlete yansiyacaktır. Bu bağlamda idealistlere göre insan doğası alturistiktir. Yani karşıdaki devletin iyiliği için kendinden fedakarlık yapma durumudur. Kısacası insan doğası iyidir onu kötü yapan çevresidir. Realistlere göre ise insan doğası özünde kötüdür. Ve hatta insan güce ve çikara karşı dayanılmaz bir tutkusu olan habis ruhlu şeytandır. İdealistler ve realistler arasında insan doğası ile başlayan tartışma bilinç ve eğitim ile devam etmektedir. İdealistler liderlerin ve insanların da eğitilerek uluslararası ilişkilere yönelik bir bilincin oluşturulması gerektiğini savunmaktadırlar. Realistler ise hiçbir şekilde eğitime yer vermezler ve uluslararası toplumdan eğitim beklemezler.

İki teoriyi birbirinden ayıran üçüncü etmen de etik yani ahlaktır. İdealistler, insanlar arasındaki evrensel ve ahlaki ilişki ve ilkelerin devletlerin dış politikalarına da uyarlanması gerektiğini savunmaktadırlar. Aksi takdirde savaşların önlenemeyeceğini vurgulamaktadırlar. Realistler ise etik olgusuna karşı dururlar ve Morgenthau'nun ilkelerinden birisi olan ahlaki değerlerin var olduğunu ancak bunun devletlerin dış politikalarına uygulanamayacağını savunmaktadırlar.

Demokrasi kavramı da iki teoriyi birbirinden ayırmaktadır. İdealistler, demokrasiyi daha evvelde ifade ettiğimiz gibi Kant'ın anayasal cumhuriyet kavramından miras almışlar Wilson'un 14 ilkesine dayanarak yorumlamışlardır. Realistler içinse devletlerin yönetim biçiminin ne olduğunun önemi yoktur, önemli olan devletin bekasıdır. Bununla birlikte self determinasyon ilkesi ve ulusal çıkar hakkındaki görüşleri de iki teoriyi farklılaştırmaktadır. Realistler self determinasyonu milliyetçilikle ilişkilendirirken idealistlerin aksine demokratikleşme ile bağdaşmadığını savunmaktadırlar. Bir diğer konu ise ticarettir. İdealistler barışın temini için devletlerarası ticarete fazlasıyla önem verirken realistler ticaretin savaş

ve çatışmayı önleyici bir etkisinin olmadığını iddia etmektedirler. Her iki teori de savaşı önlemek için ortaya atılmıştır. Ancak idealistler barışı nasıl temin edeceklerini sorgularken realistler savaşı nasıl engelleyeceklerini sorgulamışlardır.

Yukarıda değindiğimiz ilkelerin hayata geçirilmesi için idealistler bazı araçlar geliştirmişlerdir. Buna göre; uluslararası hukuk geliştirilmeli, uluslararası toplum ve örgütlenme hayata geçirilmeli ve silahsızlanma, ticaret sağlanmalıdır. İdealistler kendi görüşleri çerçevesinde 1921 yılında Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nı kurmuşlardır. Ancak bu kurum idealistlerin arzu ettiği şekilde başarılı olamamıştır. 1928 yılında imzalanan Briand Kellog Paktı'nda ilk defa savaş yerine kuvvet kullanma ifadesi kullanılmıştır. Son olarak idealistlerin 1920 yılında kurdukları Milletler Cemiyeti'nin savaşı önleyememesi idealizm için önemli bir kredi kaybı olmuştur (Eralp, 1996: 28).

Uluslararası ilişkiler disiplinin de devletlerarası ilişkileri en gerçekçi analiz eden yaklaşım realizmdir. Realizm, Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası ilişkiler disiplinin hakim paradigması olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda realist yaklaşıma göre dış politikayı yönlendiren iki temel değer ulusal güvenlik ve devletin bekasıdır. Realistler daha önce de ifade edildiği gibi dış politikanın temel aktörünü devlet olarak kabul etmektedirler. Devletler anarşik uluslararası sistem içerisinde hareket etmektedirler. Bu anarşik sistem içerisinde varlığını ve kimliğini diğer devletlere karşı korumak için çıkarları doğrultusunda dış politikasını belirlemektedir. Bununla birlikte anarşik uluslararası sistem içerisindeki devletler için diğer devletlerin varlıkları ve uyguladıkları politikaları tehdit oluşturmaktadır (Barnett, 2008: 189–204). Realistler uluslararası ilişkilerin sadece devletler tarafından planlanması gerektiğini savunurlar. Bu planlamayı yaparken de ulusal çıkarlarını ön plan da tutmak zorundadırlar. Bununla birlikte devletler, ulusal çıkarlarını anarşik uluslararası yapıdan ötürü çatışma ve savaş tehdidi bağlamında kurgulamak zorundadırlar. Devletler, bu kurgunun hayata geçirilebilmesini ise güç ile sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla ulusal çıkarlar ile güç orantılı bir şekilde tanımlanmak zorundadır.

Liberalizm de realizm gibi uluslararası ilişkilerde devleti en önemli aktör olarak kabul eder ancak realizmden farklı olarak tek aktör değildir. Devletlerin politikalarının belirlenmesinde diğer bazı aktörlerin de önemli etkilerinin oluğunu

savunmaktadırlar. Kararlar alınırken sadece devletlerin değil ona bağlı birimlerin, örgütlerin, devlet içi aktörlerin ve unsurların görüşlerini de hesaba katarlar. Anarşik uluslararası sistem içerisinde devletlerin işbirliği politikası uygulayabileceğini ve sorunların barışçıl yöntemlerle çözülebileceğini savunurlar.

Genel anlamda klasik realizme göre devletler uluslararası ortamda en temel aktördür ve devletlerin üzerinde herhangi bir politik otorite bulunmamaktadır. Devletlerin ulusal çıkarları vardır ve devletler bu çıkarlarına bağlı olarak var olan kaynaklarını kullanarak hareket etmektedirler. Devletlerin çıkarları karşılıklı olarak çatışabilir. Bu durumda devletlerarası çatışma kaçınılmazdır. Her devlet belli bir güce sahiptir. Bu güç ise devletlerin birbirlerine zarar vermesine imkan tanımaktadır. Devletleri çatışmaya sevk eden temel neden de devletin kendi varlığını sürdürme çabasıdır. Uluslararası ilişkiler tarihsel/olgusal olarak Realist yaklaşımın etkisi altında doğmuş ve gelişmiştir (Yurdusev, 1996: 32).

Dış politika kavramı uluslararası ilişkiler disiplinde Klasik Realist yaklaşımın öne çıkardığı devlet merkezli yaklaşımın ayrılmaz bir parçası olarak, devletle birlikte uluslararası politika analizlerinin en önemli boyutunu oluşturma gelmiştir. Bu bağlamda realist yaklaşım açısından dış politika öğelerinin ortaya koyulması ve bu öğelere realistlerin nasıl bir yaklaşım sundukları analiz edilmelidir. Realistlerin bakış açılarına göre dış politikanın özü güç ve çıkar olguları üzerine kuruludur. Bununla birlikte güvenlik, rasyonel aktör ve anarşi de realizmin temel öğeleri olarak kabul edilmektedir (Donnelly, 2006: 6-7, Rosgwald, 2005: 81-87).

Realizmde iç ve dış politika kesin hatlarla ayrılmıştır. Realistler, iç ve dış politika ayrımının referans noktası olarak iç politikanın hiyerarşik, dış politikanın ise anarşik olmasını gösterirler (Hobden, 1999: 258). Devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul eden realizmin temel çıkış noktasını dış politikadaki güç kavramı oluşturmaktadır (Arı, 2002: 43). Uluslararası ilişkiler literatüründe “güç” kavramına farklı yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Genel anlamda güç, “diğerlerinin kararlarını ve eylemlerini doğrudan etkileme kapasitesi” olarak tanımlanmaktadır (Sönmezoğlu, 1996: 203). Başka bir deyişle bir devletin istediği sonuçları elde etme ve bu sonuçlara ulaşmak için gerektiğinde, diğer devlet veya devletlerin davranışlarını değiştirme yeteneğidir (Tezkan, 2005: 137).

Realizm dış politikayı aktörler arasındaki güç mücadelesi süreci olarak görmektedirler. Daha önce de vurgulandığı üzere, Hans J. Morgenthau'ya göre uluslararası sistem, devletlerin ulusal çıkarları gereğince güç elde etme mücadelesi verdikleri siyasal bir arena olduğundan devletlerin nihai hedefleri güç ve iktidar elde etmektir (Morgenthau, 1954). Bununla birlikte güç kavramından bağımsız düşünülmecek olan çıkar kavramı da uluslararası politik arenada devletin temel dış politika refleksi ve hatta devletin varlık sebebidir (Çalış ve Özlük, 2007: 227).

Ulusal çıkarları, devlet çıkarları ile özdeşleştiren ve devletlerarası ilişkilerde merkezi konuma oturtan realist perspektife göre, bu süreçte ulusal çıkarların savunulması ile devlet güvenliğinin ve egemenliğinin korunması, uluslararası sistemin anarşik doğası gereği iç içe geçmiş durumdadır (Efegil ve Erol, 2012: 56). Realistler kolektif güvenlik önlemleri ile savaşların önlenemeyeceğini çünkü devletlerin, dış politika davranışlarını belirleyen temel unsurun kolektif hareket etmekten ziyade sıfır toplamlı bir oyun mantığı hareket etmek olduğunu vurgularlar (Çalış ve Özlük, 2007: 227).

Neorealist düşünürlerden Kenneth Waltz'un ifade ettiği gibi devletlerin ulusal çıkarlarına göre hareket etmiş olmaları, güvenliklerini muhafaza etme yolunda gerekli girişimleri yapmış olmaları ile mümkün olur (Waltz, 1979: 134). Bu sebeple dış politika yapıcıları uluslararası alanda gücün dağılımını gerçekçi bir şekilde değerlendirerek ulusal çıkarlarını belirlemelidir. Bu bağlamda realistlere göre dış politika güç açısından tanımlanan ulusal çıkarların savunulmasından ibarettir.

İdealistler ve realistler arasında yaşanan tartışma sonucu disiplinin kuramsal yapısını oluşturan bazı kavramlar ortaya çıkmıştır. Daha önce kısaca üzerinde durulan bu kavramların yönelik varsayımların her iki teorinin daha iyi analiz edilebilmesi için ortaya koyulması gerekmektedir. Söz konusu bu kavramlar anarşi, güç ve ulusal çıkardır.

Anarşi, yönetimi ve otoriteyi kabul etmeyen kendine özgü yapısı olan toplumsal bir olgudur. Anarşi kavramı genel olarak kaos ya da tam düzensizliği ifade etmektedir. Kişisel üstünlüğün en üst düzeyde olduğu bir toplum biçimini öngören anarşik bir toplumda maddi ürünler adilce paylaşılır ve ortak yükümlülükler gönüllü anlaşmalarla yerine getirilir. Uluslararası ilişkiler disiplini açısından bakıldığında tam olarak böyle bir anarşi kavramından bahsetmek mümkün değildir. Her ne kadar

uluslararası sistem anarşik olarak kabul edilse de sistemde tam bir kaos ya da düzensizlik hakim değildir. Devletlerin çıkarları ön plandadır ancak her devlet sınırsız ve dokunulmaz bir hareket alanına sahip değildir. Devletlerin böyle bir serbestliklerinin olması durumunda sisteme kaos ve kargaşa hakim olacaktır. Realistlere göre uluslararası sistem anarşıktır. Uluslararası sistemi oluşturan devletler bağımsızdırlar ve bunlar üzerinde otorite oluşturabilecek herhangi bir üst yönetim yoktur (Uportal: 2007).

Bununla birlikte devletler kendi sınırları içerisinde mutlak otoriteye sahip olmakla beraber uluslararası sistemde çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimine sahiptirler. Sistemde bir dünya hükümeti yoktur. Devletlerin uluslararası sistemde uyacağı mutlak kurallarda mevcut değildir. Uluslararası sistemde etkin olan bazı örgütler kurallar uygulamaya çalışsa da, devletlerin bu kurallara uymak gibi bir yükümlülükleri yoktur. Özetle uluslararası ilişkiler sadece üstün ortak bir otoritenin bulunmaması anlamında anarşik değil aynı zamanda ilişkilerin sürekli rekabet ve çatışma şeklinde olması anlamında da anarşıktır. Uluslararası ilişkiler disiplini ve realizm bağlamında anarşi kavramı Hobbes tarafından kavramsallaştırılmış, toplumun bir anarşi bütünü olduğu, düzeni sağlayan bir üst otoritenin olmadığı yapıda çatışma ve savaşın kaçınılmaz olacağı varsayımına dayandırılmıştır (Arı, 2004: 183-184). Daha önce de vurgulandığı gibi Hobbes anarşik yapıyı tasvir ederken doğa hali kavramına atıfta bulunur. Doğa hali, insanların toplum halinde ortak bir otoriteye boyun eğmeden önce yaşadıkları varsayılan durumu nitelemektedir. Doğa halinde düzen, hukuk, adalet yoktur. Dolayısıyla doğa hali pratikte savaş halidir. Hobbes bu doğa halinden kurtulmanın yolu olarak da herkesin iktidarından vazgeçip bunu ortak bir güce, devlet ya da topluma devretmesinden geçeceğini ifade etmektedir (Yurdusev, 1996: 44-45).

Hobbes dışında uluslararası ilişkiler disiplini anarşi kavramına ilişkin olarak Kenneth Waltz'un ortaya koyduğu görüş önem arz etmektedir. Waltz savaşların çıkış sebebini üç analiz seviyesinde incelemiştir. Birinci olarak birey seviyesinde incelemektedir. İnsan doğası üzerinde durmaktadır. Savaşların ortaya çıkma sebebini insanların bencilliğine ve agresif davranışlarına bağlamaktadır (Yalvaç, 2001: 149). İkincisi ise devlet seviyesidir ve savaşların sebebini devletlerin özellikle sosyal ve politik kurumlardaki eksikliklerine bağlamaktadır. Devletlerin

izledikleri politikaların savaşlara yol açtığını bununla birlikte devletlerin yapısının demokratik olup olmamasının da savaşa ne kadar eğiliminin olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Üçüncüsü ise sistem düzeyidir. Buna göre uluslararası sistemin anarşik yapısı savaşların çıkmasına sebep olmaktadır. Uluslararası sistemde devletler üstü bir devlet olmaması sistemin anarşik yapısı bütün devletleri güç ve güvenlik ikileminin içine sokmaktadır. Bu güvenlik ikilemi sistemden kaynaklanıp sistemi oluşturan birimlerin inançları, değerleri ve güçleri açıklanamaz (Yalvaç, 2001: 150).

Waltz'a göre uluslararası yapıların tanımlanması ve karşılaştırılması anarşi ve güç dağılımına bağlıdır. Bu bağlamda devletlerarasındaki savaşın devamı anarşiye, savaş sonrası uluslararası düzenin istikrarı ise iki kutuplu güç dağılımına bağlanmaktadır (Yalvaç, 2001: 154). Burada anarşi düzenleyici bir etki oluşturmakla birlikte rekabetçi bir ortamın oluşmasını da sağlamaktadır. Nihayetinde realistler ve neorealistle göre uluslararası anarşinin hâkim olduğu sistemde devletlerin hayatta kalabilmeleri için hayati çıkarları olmalı ve çıkarlarını korumak için de güçlerini artırmaları gerekmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi realistlere göre anarşik ortamda güvenlik en önemli sorundur ve güvenliğin sağlanması sahip olunan güç ile ilişkili olduğundan ulusal çıkar güçle özdeşleştirilmiştir (Ateş, 2009: 18). Güç kavramı uluslararası ilişkilerin analizinde merkezi bir konuma sahiptir ve uluslararası politika güç mücadelesi biçiminde kavramsallaştırılır (Ateş, 2009: 18). Devletlerin sahip oldukları güç kavramını dış politikanın belirlenmesinde en önemli unsur olarak realizm, toplum ve birey düzeyindeki değerlendirmeleri uluslararası ilişkiler bakımından önemli görmemektedir (Gürer ve Sezgin, 10.03.2008).

Bununla birlikte realistler uluslararası ilişkilerde en önemli öğenin güç ve çıkar olduğuna inanmakla beraber toplumbilimlerinde de ana kavramın güç olduğunu savunmaktadırlar (Uğrasız, 2003: 140). Uluslararası politikada temel aktörü devlet olarak kabul eden realistler devletlerin kendi ulusal çıkarları peşinde koştuğunu ve ulusal çıkarlarını sağlamak için kullandıkları en önemli aracın güç olduğunu savunmaktadırlar. Uluslararası politika bir güç mücadelesidir ve uluslararası ortamda devletler öncelikle askeri gücüne güvenmek ve bu gücü yeterli seviyede tutmak zorundadırlar.

Neorealistler sadece askeri gücün yeterli olmayacağını bunun yanında ekonomik gücünde olması gerektiğini savunurlar. Güç kavramı devletlerin kendi varlıklarını sürdürmeleri ve bunu devam ettirmek için kendilerini diğer devletlerin etkisinden kurtarmak için gerekli bir olgudur.

Uluslararası ilişkiler disiplininde anarşi ve güç kavramına bağlı olarak ulusal çıkar kavramı ortaya atılmıştır. Ulusal çıkar kavramı realizm ekolü ile ilişkilidir ve en etkili savunucusu olarak Morgenthau kabul edilmektedir. Her devletin kendi ulusal çıkarları vardır ve devletler bu çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Devletlerin çıkarları birbirleri ile çatışabilir bu durum devletlerin arasında çatışmaya yol açar (İbrahimov, 2012). Ulusal çıkar düşüncesinin kökeninde ulusal güvenlik ve hayatta kalma ilkesi bulunmaktadır. Bu bağlamda bağımsızlığın ve egemenliğin korunması bunun temelini oluşturmaktadır (Evans ve Newnham, 2007: 414).

Realist kuramların uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde tanımlamaya çalıştıkları anarşi, güç ve ulusal çıkar kavramları teorinin oluşmasında önemli referanslar olarak kabul edilmektedir. Realistler tarafından yeni anlam ve tanımlar yüklenen bu temel kavramlar realizm eleştirisi olarak diğer kuramlar tarafından yeniden yorumlanmış ve yeni anlamlar yüklenmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde realistlerin söz konusu bu kavramlara ilişkin geliştirmiş oldukları varsayımlara yönelik olarak ortaya atılan eleştiriler değerlendirilecektir.

Realizmin dış politika yaklaşımı yukarıda ifade edildiği gibi şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin de dış politikası belirli ilkeler, nitelikler çerçevesinde bir süreklilik içerisinde yürütüle gelmiştir (Sümer, 2010: 73-98). Bu bağlamda Statükoculuk ve Batıcılık Türk dış politikasının iki temel ilkesini oluştururken Realizm ve Pragmatizm de temel niteliğini oluşturmuştur.

Devletin, uluslararası ilişkilerin hakim aktör olması nedeniyle uluslararası ilişkiler analizi devletlerin bekasını devam ettirmek amacıyla geliştirilen teorilere dayanmaktadırlar. Devletler bilardo topuna benzetilmiş, devletlerarası ilişkiler topların birbiriyle çarpışmasıyla oluşan hareketler ve bu çarpışmaların sonucunda çıkan durum ise uluslararası sisteme benzetilmektedir. Dolayısıyla devlet dışındaki faktör ya da aktörler dikkate alınmamaktadır (Bahsi, 2011: 60). Uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşundan sonra ona anti-tez olarak doğan idealizm daha önce de vurgulandığı gibi iki savaş arası dönemde tartışmaların odağına yerleşmiştir. Ancak

soğuk savaş döneminde ABD’de realist kuramlar ABD dış politikasına rehberlik etmesi ve dış politikayı belli bilimsel çerçeveye oturtmak amacı ile yeniden canlanmıştır. ABD’li yazarlar tarafından realist kuramlar her ne kadar canlandırılrsa da 1960’lardan sonra uluslararası ilişkiler disiplininde ortaya çıkan teorik yaklaşımlar realizmi aşındırmıştır (Bahsi, 2011: 60). Realizm her ne kadar Soğuk Savaş boyunca hakim paradigma olarak kabul edilse de uluslararası sistemdeki değişiklikler onun eleştirilmesine neden olmuştur. Realizm, uluslararası ilişkiler disiplinin de hemen hemen bütün teorilere kaynaklık etmiştir. Buna karşın realizm diğer teoriler tarafından eleştiriye uğramıştır. Bilhassa teorik altyapı olarak basit bulunması ve indirgemeci yaklaşımı eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Bir diğer konu ise güç kavramına realizmin fazlasıyla vurgu yapmasından özellikle Morgenthau’ ya atıf yapılarak eleştiriler geliştirilmektedir.

Machiavelli’nin amaca giden her yol mubahtır yaklaşımı realizmi ahlaksal öğeleri hiçe saymakla suçlayanların çıkış noktasıdır. Realizm devlete yaptığı aşırı vurgu ve diğer uluslararası aktörleri önemsiz görmesi teorinin eleştirilen yaklaşımlarından biri olmuştur. Bütün bu eleştirilere rağmen realizm, oluşturduğu teorilerle birçok uluslararası olayı analiz etmeye ve açıklama getirmeye devam etmektedir. Uluslararası ilişkilerde yeni görüşlerin kendisini eleştirme yoluyla ortaya çıkmasında büyük katkıda bulunmuştur (İbrahimov, 2012). Genel anlamda realist teori bu şekilde değerlendirilirken çalışmanın ana konusu olması nedeniyle realizmin genelde Türk dış politikası özelde sıfır sorun politikası üzerinde nasıl bir etkisi olduğu ortaya konulmalıdır.

Türk dış politikası temel olarak statükoculuk ve batıcılık ilkeleri üzerine kurulduğundan dış politika da fazla çeşitlilik sergileyememiştir. Realizm Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sistemde baskın teori olduğu gibi Türk dış politikası açısından da baskın bir teori olmuştur. Türkiye realist yaklaşımın temel paradigmalarından biri olan güvenliği ve varlığının devamını sağlamak için ulusal çıkarlarını daima ön planda tutmuştur. Zaman zaman dış politikada farklı açılımlar gerçekleşmiş olsa da Türk dış politikası genelde realist teorinin görüşlerine uygun olarak şekillenmiştir. Türk dış politikasının realizm eksenli genel görünümü sıfır sorun politikasının incelendiği bölümde detaylı olarak değerlendirilecektir.

2. Sıfır Sorun Politikası

Sıfır sorun politikası, Türk dış politikasında yeni bir süreç olmakla beraber esasında geleneksel dış politika anlayışından çok da farklı değildir. Siyaset bilimciler ve sosyologlar tarafından uzunca bir süredir tartışılan gelen Türk dış politikasının temelde iki esasa dayandığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda uluslararası sistemdeki durumu açısından Türk dış politikası Batı'ya dönüktür. Batılılaşma olarak nitelendirilen bu temel ilke Soğuk Savaş öncesi dönemde Batı'ya yakınlaşma politikası olarak belirmiştir. Soğuk Savaş döneminde ise Türkiye, Batı'ya ait çeşitli kurumsal yapıların içinde yer alarak adeta Batı ile bütünleşmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikası Batılı değerlere göre, ulus-devlet ve egemenlik çerçevesinde şekillenmiştir (Bahsi, 2011: 60)

İkinci temel dış politika argümanı ise Statükoculuktur. Türk dış politikası uluslararası arenadaki değişikliklere rağmen Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesinden yani anti-revizyonist duruşundan ödün vermemiştir. Temelde bu iki esasa dayanan Türk dış politikası kimliği, özünde Osmanlı mirasını taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'nın bir devamı olduğunu kurumsal, demografik ve uluslararası alanlarda açıkça gözlemlemek mümkündür (Yurdusev, 2010: 47). Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti kırılmadan ziyade Türk Devleti'nin yeniden yapılanması olarak değerlendirilmedi. Tarihte ani kopuş ve başlangıçların olmayacağı gibi asırlık bir imparatorluğun da her ne kadar zahiri anlamda nihayetlense de hakim olduğu coğrafyadan tamamıyla soyutlanması mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Osmanlı geleneği / mirası Batılı tarzda yeniden kurgulanmıştır (Bahsi, 2011: 60).

Bu bağlamda Osmanlı Devleti modernite dönemi ile birlikte güç dengesi ilkesine bağlı kalmış ve mecbur kalmadıkça savaşmamak stratejisini benimsemiştir. Osmanlı Devleti'nden miras aldığı toprak parçası ve insan unsuru üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'de bu stratejiyi sürdürmüştür. Son dönem Osmanlı dış politikası mevcudu koruma (statükoculuk) ve Batı'ya dönüş (Batıcılık) ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bununla birlikte Türk dış politikasında yaşanan değişim temelde bu iki ilkede görülen niteliksel değişiklikler üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk dış

politikası, uluslararası konjonktürü göz önünde bulundurarak küresel iddialara sahip olma ideasından ziyade ulus devletin sınırlarını yani Misak-ı Milli'ye bağlı kalma ve varlığını devam ettirme noktasına gelmiştir (Bahsi, 2011: 61).

Cumhuriyet döneminde Türk dış politikasının izlemiş olduğu stratejiye baktığımızda; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Batı sınırında var olan komşuları ile ilişkisi adeta bir donmuşluk niteliğindedir. Oysa gerek Yunanistan gerek Bulgaristan sınırları içinde kalan Türk Devleti'ne ait çok sayıda maddi ve manevi unsurlar mevcuttur. Türk dış politikasının buralarda kalmış unsurları göz ardı etmek durumunda kalmıştır. Çünkü devletin belirleyici politikası mevcut sınırların muhafaza edilmesi ve Misak-ı Milli'nin korunmasından ibaret olarak görülmüştür. Bu anlayış yalnızca Batı sınırındaki devletlerle sınırlı olmayıp Kuzey, Doğu ve Güney sınırındaki Osmanlı mirası devletlere karşıda aynı olmuştur. Hatta uzun yüzyıllar inanç, kültür ve medeniyet birlikteliği içinde yaşamış Orta Doğu'lu komşu devletlere karşı adeta sırt dönülmüştür. Politik ilgisizliğin ötesinde bir bakıma insan ilişkilerini ve coğrafi bağı kesme denilebilecek uygulamalara gidilmiştir (Bahsi, 2011: 61).

Oysa Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik eserinde de belirttiği gibi “gerek bireyler, gerek bu bireylerin oluşturduğu toplumlar gerekse daha büyük ölçekli medeniyet birlikteliklerinin dayandığı en asli temel, medeniyetlerin ben idrakini oluşturan varlık bilinci ile uyumlu olarak geliştirilen mekan – zaman algılamasıdır” (Davutoğlu, 2010: 97). Bu bağlamda yeni Türk Devleti her ne kadar statükocu ve Batı'ya dönük bir politika benimsemiş olsa da terk etme nihayetinde olduğu kültürel ve coğrafi mirastan kopması mümkün olmamıştır / olamamaktadır (Bahsi, 2011: 61).

Anderson'a göre yeni olan genel olarak siyasal ya da dini konumların yeni diye adlandırılması değil; bu adlandırmalardan yeni olan değişmez bir şekilde yitip gitmiş bir şeyin halefi ya da varisi anlamına geliyordu (Anderson, 1995: 207). Bu yaklaşımdan yola çıkarak Yeni Türk Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin küllerinden doğduğunu söylemek kaçınılmazdır. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti, her ikisi de varlıklarını iki temel ilke üzerine kurmuşlardır: güç dengesini büyük dikkatle izleyip ondan yararlanarak yaşamak; işgal edilme tehdidi yoksa başka devletlerarasında savaflara girmemek (Oran, 2002: 19) esasına dayalı

bir dış politika benimsemişlerdir. Bununla birlikte Türk dış politikasını ve kimliğini belirleyen şey Türk ulusal kimliği değil Türkiye Cumhuriyeti devlet kimliği olmuştur (Çalış, 2001: 4).

Türk dış politikası bağlamında sabit veriler/süreklilik dinamikleri Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak alınan olgulardır. Davutoğlu'nun "zaman ve mekân" tanımlaması (Davutoğlu, 2010: 18-19) tam da Türk dış politikası analizinde atıfta bulunulması gereken bir husustur (Bahsi, 2011: 77). Bir örnekle açıklamak gerekirse; Türkiye'nin mevcut sınırları içindeki komşu ülkelerini (coğrafi veriler/mekân algısı) veya bu ülkelerle olan tarihi bağlarını (tarihi veriler/zaman algısı) değiştirme imkânı yoktur. Bununla birlikte birbiriyle ilişkili olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi arka planının bakiyesini oluşturan kültürel unsurları değiştirmek de mümkün değildir. Türk dış politikasındaki değişim dinamikleri ise ekonomik, teknolojik ve askeri kapasiteleridir. Tarihi miras bağlamında yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu Türkiye'ye kullanabileceği büyük potansiyeller bırakmıştır. Türkiye'nin miras aldığı coğrafya Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında yaşayan komşularını kapsamaktaydı. Söz konusu bu durum Türkiye'nin güvenlik çıkarları ile ilgili riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu ülkelerin bağımsızlık mücadelelerini Osmanlı Devleti'ne karşı yapmış olmaları, Türkiye'nin de gerekli önlemleri almaması sonucu söz konusu ülkelerin tarihlerini yazarken genellikle Osmanlı'yı çoğu sorunlarının kaynağı olarak göstermektedirler (Bahsi; 2011: 77). Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde özellikle Türkiye'nin güvenlik algılama ve girişimlerinde çevresinde kendisine yönelik olarak olumsuz politikalar yürüten birçok ülke bulunması önemli rol oynamaktadır (Sönmezöğlü, 2006: 3- 4).

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin tarihi mirası hem fırsatları hem de riskleri beraberinde getirmektedir. Tarihi mirasla birlikte Türkiye'nin coğrafyası, kimliği Türk dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan en önemli süreklilik dinamiklerindedir. Türkiye'nin jeopolitik anlamda üç tarafının denizlerle çevrili olması, Avrupa ile Asya arasında köprü vazifesi görmesi, boğazların varlığı, Avrupa ve Balkanlar, Ortadoğu/Asya arasında maddi ve manevi bir bağlantı ögesi olması, İslam ve Türk kimliklerine paralel olarak Avrupalılık kimliğinin benimsenmesi ve bu bağlamda sosyal kültürel anlamda bir tür kimlik sorunu oluşturan bu ikili konumu,

Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Bahsi, 2011: 78). Batıcılık ilkesinden hareketle Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şiddetle batılı kimliğine vurgu yapmış, NATO ve diğer Batı merkezli örgütlenmelere katılmıştır. Buna karşılık Ortadoğu ve Asya'da etkili rol oynamayı tercih etmemiştir.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen ideolojik mirası ve yönelimi, toprak bütünlüğü esasına odaklı bir güvenlik sorunsalının dış politikanın başlıca hareket noktası olarak belirmesine yol açmıştır. Ancak bu husus ekonomik ve politik çıkar tanımlarıyla bütünleşmediği için, Türk dış politikasının akışkanlığını yavaşlatan bir unsur olmuştur. Statükoculuğu içinde barındıran bu yaklaşım doğrultusunda oluşan Türk dış politikası, ekonomik ve politik çıkarların aktif biçimde aranmasını ön plana koyan bir uluslararası politika ve bu politika doğrultusunda ilişkilerin belirlendiği bütünsel bir politikadan ziyade sorunları öngörmek yada etkilemek yerine, ortaya çıktıkça pratik ve ampirik tepkiler gösteren bir çizgi izlemiştir. Türk dış politikasının temel iki direğinden biri olan Batıcılık özünde kapitalizmi ve laik/demokrat yaşamı kapsamaktadır. Batıcılık Tanzimat, Jön Türk ve İttihat Terakki'den bu yana gelenekselleşmiştir. Yıkılma sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu bir çözüm bulma bağlamında Batı'dan bazı kurumları ve yöntemleri alarak uygulamaya koymuştur. Cumhuriyet dönemi ile birlikte Batı erişilmesi gereken bir hedef ve işbirliği yapılması gereken bir taraf haline geldi. Böylelikle Batıcılık, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi ideolojisinin bir parçası oldu. Dış politikada AB dahil Avrupa kurumları içinde yer edinmeye çalışması Batıcılık politikasının bir sonucudur (Bahsi, 2011: 78).

Türkiye'nin ilke edindiği bir başka dış politika süreklilik argümanı Statükoculuktur. Statüko (status quo) kurulu düzen demektir. Dolayısıyla statükoculuk da, mevcut durumu bozmama politikasıdır (Oran, 2002: 42). Türk dış politikası bağlamında Statükoculuk, Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" deyimiyile özdeşleşmiştir. Statükocu yaklaşımın temelindeki Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesi Türk dış politikasının aktif, reaksiyoncu olmayan, uluslararası ve ulusal düzeyde barış ve adaleti öngören ülke çıkarları için risk alabilen politika anlayışını da ortaya koymaktadır.

Soğuk Savaş süresi boyunca Türkiye, Batı Bloğu içerisinde yer almıştır. Batılı ittifaklara dahil olmuş bu anlamda NATO, Avrupa Topluluğu gibi örgütlere

üyelik talep etmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ulusal çıkarlarını ön planda tutan Türkiye realist teoriye uygun bir dış politika izlemiştir. Soğuk Savaş dönemi sonrası, iki kutuplu dünya düzeninin yerini ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu bir dünya düzeni almıştır. 1990 sonrası ortaya çıkan bu düzende, ABD hegemonyasının etkinliği bütün ülkelerin dış politikalarında etkin hale gelmiştir. Bu bağlamda Türk dış politikası da değişen uluslararası konjonktür çerçevesinde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile oluşan yeni devletler Türkiye'nin de komşu sayısını artırmış bu durum ise Türkiye'nin çok yönlü ve aktif dış politika uygulamasına zemin oluşturmuştur. Kısaca değinmek gerekirse, AB ile ilişkiler 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsünün kazanılması ile pekişmiştir. ABD ile Soğuk Savaş boyunca süren yakın ilişkiler 1991 yılındaki Irak Savaşı ile gelişmiş ve ittifak ilişkisinin sürekliliğini devam ettirmiştir. Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile bilhassa Turgut Özal dönemindeki yakın ilişkiler ve bu bölgede kurulan yeni devletler dış politikada çeşitliliğe yol açmıştır. Orta Doğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulmuş, ekonomik ve siyasi anlamda ilişkiler geliştirilmiştir. Sonuç itibariyle, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasında giderek çeşitlenen plüralist bir yaklaşım içeren bir tarz belirlemeye başlamıştır.

Geleneksel Türk dış politikası olarak adlandırabileceğimiz bu politikanın yerini 2002 yılına gelindiğinde AKP iktidarı ile beraber sıfır sorun politikası almıştır. AKP iktidarından bugüne kadar geçen sürede Türk dış politikasına yön veren dış politika anlayışı “komşularla sıfır sorun” odaklı bir politikadır. Böylece ilk kez uygulamadaki bir dış politika, politika yapıcılar tarafından kavramsallaştırılmıştır. AKP, dış politika analizinde ve hükümet programı çerçevesinde uygulayacağı dış politika vizyonuna ilişkin yeni bir siyasi düzenin ortaya çıktığını ve sistemin yeniden şekillenmeye başlayacağını vurgulamıştır. AKP'nin söz konusu bu analizi dış politikada değişime gidilmesi gerektiğini ve bir değişim sürecine ihtiyaç duyulduğunun farkına varmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda küreselleşme ile birlikte Türk dış politikasının iç politikayı ve ülke içindeki toplumu doğrudan etkilediğini ve Türkiye'nin bölgedeki jeostratejik öneminin yükseleceğini ve bu yükselişin etkisine uygun olarak da bölgede ve uluslararası sistemde daha aktif bir rol oynaması gerektiği vurgulanmaktadır (Bahsi, 2010: 48).

AKP, 11 Eylül sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde oluşabilecek medeniyetler arasındaki çatışmayı asgari düzeye indirgeyecek bir istikrar unsuru olduğunu ve medeniyetler arasında bağ kurmak için adımlar atacağını bu bağlamda da komşu ülkelerle ilgili sorunların çözülerek uluslararası barışın temininde etkin bir rol oynayacağını dış politika programında vurgulamıştır. Ancak bu değişim ve dönüşümlerin yaşanması gerektiğinin sinyallerini veren AKP, Türk dış politikasının en önemli süreklilik unsuru olan Batılılaşma politikasından ödün verilmeyeceğinin altını çizmiştir. Bu söylemini ise AB ile hızlanan ilişkilerinde, AB uyum sürecinde, müzakerelerde doğrulanmıştır (Bahsi, 2010: 48). Genel olarak AKP dış politikası:

- Kriz odaklı olmaktan ziyade vizyon odaklı,
- Komşularla sıfır problem,
- Medeniyet ittifakı ekseninde bir dış politika,
- Çok yönlü bir dış politika temeline dayanmaktadır.

AKP 3 Kasım 2002’de iktidar olurken 1990’lı yılların sonunda ve 2001 yılında patlak veren ekonomik krizle birlikte dezavantajlı bir ekonomiyi devralmıştır. Siyasal anlamda ise 11 Eylül sonrasında ABD’nin izlediği çatışmacı ve saldırgan politikalarla şekillenen bir uluslararası sistem mevcuttu. Bu süreçte AKP, politikada sağladığı açıklımlarla Türkiye’nin uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olmasını sağladı. Davutoğlu “Türkiye’nin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni dış politikanın ilkelerini: komşularla sıfır problem, çok kulvarlı ve çok boyutlu dış politika, özgürlük–güvenlik ilişkisi/dengesi, ritmik diplomasi, yeni diplomatik üslup; (Davutoğlu, 2009: 68) olarak dış politikanın yeni vizyonunu açıklarken çok boyutlu ilişkilerin ne Avrupa ile ilişkilerin ABD’ye bir alternatif olduğunu ne de komşu ülkelerle ilişkilerin Avrupa’ya bir alternatif olmadığını vurgulamaktadır (Bahsi, 2010: 48) .

Davutoğlu, 11 Eylül olaylarından sonra ortaya yeni bir dünya düzeninin çıktığını ve bu düzen içinde ABD’nin baş aktör olduğunu açıklayarak “Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra yaşanan özgürlük kavramına dayalı yeni dünya düzeni söylemi yerine, ikiz kulelerin yıkılmasının ardından geliştirilen güvenlik kavramına dayalı bir dünya düzeninin oluşmaya başladığını (Davutoğlu, 2004) ifade etmiştir. Bu süreç çerçevesinde “Türkiye’nin bu süreçten karlı çıkması dış politikada

etkin ve dinamik bir vizyon benimsemesine ve gücünü temerküz edebilmesine bağlıdır” şeklinde dış politika vizyonunu belirlemiştir (Bahsi, 2010: 48) .

AKP, dış politikasında toplumsal öngörüye verdiği önemi; 1 Mart 2003 tezkeresinde çıkan red oyu, toplumsal taleplerin dış politikanın gündemini belirlemesinin önemli örneği olmuştur. Bu, Türkiye'nin toplumsal dinamizmi yakalaması ve arkasına alması anlamına gelmektedir. Türkiye, bölgede ve dünyada 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan'ı ve Irak'ı işgali gibi istikrarsızlık ve güvensizlik yaratan tehditlere barışçı ve yaratıcı diplomatik adımlarla cevap getirirken; Kıbrıs sorununda çözümsüzlük sorumluluğunu Rum/Yunan cephesine kaydırarak AB ile müzakerelerin kapılarını açmıştır. ABD ile sorunlu ilişkiler ulusal çıkarlar korunarak tamir edilmiş, Rusya ile Karadeniz ve Kafkasya'da karşılıklı çıkarlara dayanan ticari ilişkiler ve enerji güvenliği alanında atılımlar gerçekleştirilmiştir ve bu bölgelerde etkin olan Türkiye'nin AB'ye giriş süreci hızlanmıştır. Başka bir deyişle Türkiye, komşularıyla ilişkilerini geliştirmesi, Kıbrıs, Ege, Kürt Sorunu ve AB üyeliği, ABD, Ortadoğu ile ilişkiler bağlamında statükocu bir anlayıştan uzaklaşarak proaktif bir dış politika sergilemiştir (Bahsi, 2010: 49) .

Türk dış politika yapıcıları, Irak'taki gelişmeler, uluslararası siyasetteki dönüşüm, Kürt sorunu ve PKK terörünü birbirinden bağımsız konular olarak değerlendirmiştir. Irak'lı Kürtler ve diğer gruplar ile temaslarını artırırken Kürt sorununun çözümüne yönelik kararlı ve somut girişimlerde bulunmuştur. Sadece bu bölge ile değil Ermenistan ve Suriye (son gelişmelere kadar) ile ilişkilerini de geliştirmek adına ciddi adımlar atmıştır. Bununla birlikte BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine kabul edilen Türkiye, İKÖ başkanlığını da elinde tutmuştur. 3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidara gelen AKP yeni açılımlar oluşturmak üzere kurulu vizyonunda Ortadoğu'da aktif bir politika izlemek, Batı ve Doğu arasındaki çatışmayı geçmişten aldığı miras ile ittifaka çevirme hedefleri ön plana çıkmaktadır. Komşularla sıfır sorun başlığında topladığı dış politika ilişkisini diplomatik anlamda en aktif şekilde kullanmaya çalışmıştır. AKP dış politikada merkez ülke olma amacını çok boyutlu dış politika perspektifiyle yürütmeyi amaçlamıştır (Bahsi, 2010: 49) .

Esasında Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede iktidara gelen hükümetlerin dış politika yaklaşımlarının en başında komşu ülkelerle iyi

ilişkiler gelmektedir. Ancak bu yaklaşımın somut bir dış politika vizyonu olarak tanımlanması 2000’li yıllar itibariyle yapılmıştır. Bu bağlamda komşularla sıfır sorun odaklı dış politikanın oluşturulmasında en önemli etken de bölgenin istikrarsızlık üreten konumdan çıkartılması, bölgesel istikrarın korunmasıdır. Türkiye, bölgesinde sağladığı istikrar neticesinde iç politikasını daha sağlam bir zeminde yürütebilmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Atatürk dönemi dış politikasında ifadelenen “Yurt Sulh Cihan da Sulh” yaklaşımıyla AKP dönemi “Komşularla Sıfır Sorun” yaklaşımı benzer bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bu iki dönemde Türkiye aktif bir dış politika izlemiş, çevre ülkelerle olan ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış dahası AKP döneminde geliştirmiş, bölgesinde gelişen olaylara karşı tepkisiz kalmamış, çeşitli ittifakların kurulmasına öncülük ederek bölgesel sıcak ya da soğuk çatışmaların sonlandırılmasını amaçlamıştır. Özellikle 2000’li yıllarda sadece bölgesel düzeyde değil uluslararası düzeyde insani, siyasi ve sosyal konularda sınır ötesi yaklaşım ve projeler ortaya konulmuştur. Pakistan, Somali gibi ülkeler adına başlatılan yardım kampanyaları ve uluslararası ölçekte barışı koruma misyonu dikkat çekmektedir (Bahsi, 2010: 49).

Sıfır sorun politikası Türk dış politikasında daha önce de ifade edildiği gibi söylem değişikliğinin gerçekleştiği bir politika anlayışıdır. Türkiye’nin yeni dış politika vizyonu kısaca, komşularıyla sıfır sorunlu, tüm ülkelerle iyi niyet, bölgesel sorunlara proaktif müdahale eden, uluslararası politikada etkin, çok yönlü ve çok taraflı bir dış politika anlayışıdır. Çok yönlü dış politika anlayışının içerisine sadece Batı’yı değil Doğu’yu, Kuzey’i ve Güney’i de dahil etmektedir. Başka bir deyişle, İslam ve Türk Dünyası, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ile ilişkiler Osmanlı’dan kalan miras üzerinden yeniden diriltilmeye çalışılmaktadır. Bu politikayı işbirliği, barış, insanlık, demokrasi, hürriyet, özgürlük gibi kavramlarla yeni söylemler getirerek yürütmektedir (Bahsi, 2010: 49)..

Sıfır sorun politikası, her ne kadar uluslararası ilişkilerde kimlik ve söylemi ön planda tutan teoriler tarafından geliştirilmiş olsa da halen devletin uluslararası politikanın ana aktörü olması, devletlerin sınırlarının müdahale edilmeden ortak çıkarlar gözetilerek korunması gerektiği, devletin iç politikasının dış politikaya bağlı olarak şekillendiği ve devletin güvenliği için bölgesel istikrarın sürekliliğinin sağlanması gibi yaklaşımları nedeniyle sıfır sorun politikasının özünde, realist

uluslararası ilişkiler disiplinin etkisi altında geliştiğini söyleyebiliriz. Vurgulanması gereken en önemli nokta ise Türkiye'nin bu yeni dış politika vizyonunu hayata geçirirken ulusal çıkarları daima göz önünde bulundurduğudur. Uluslararası normlara yaptığı atf, kimlik kavramının dış politikada kullanılmaya başlanması, dış politika yapımında demokrasi, insan hakları gibi kavramlara yapılan vurgu nedeniyle sıfır sorun politikasının inşacı yaklaşım bağlamında değerlendirilebileceğini ifade etmek gerekmektedir (Bahsi, 2010: 49).

Sıfır sorun politikası, AKP iktidarı ile birlikte son 10 yıldır Türk dış politikasına şekil vermektedir. Bu politikanın başarılı olup olmadığı hakkında somut bir analiz ortaya koymak yeni bir dış politika vizyonu olması nedeniyle erkendir (Bahsi, 2010: 49). Ancak ilerleyen bölümlerde Türkiye'nin bölgesel düzeyde en fazla ilişki içerisinde olduğu ve geçmişten gelen ilişkilerin "sıfır sorun politikası" ile iyileştirilip iyileştirilemediği üç ülke; İran, Suriye ve Ermenistan örneği üzerinde tartışılacaktır.

3. Realist Yaklaşım Yönelik Eleştiriler

İç ve dış siyaset arasında net bir ayırım olduğunu ileri süren (Morgenthau, 1962: 6, Bostanoğlu, 1999: 73 ve Eralp, 1997: 87) realizm teorisinin eleştirisi çalışmanın bu bölümüne kaynaklık etmesi amacıyla öncelikli olarak dahil edilmiştir. Realizmin iç politikayı ve dış politikayı birbirinden bağımsız olarak yorumlaması teoriye yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Devletin dış politikalarını belirleyen iç etkenleri göz ardı ederek dış politika geliştirmek realizmin eksik bir kuramsal yaklaşım olduğu düşüncesini oluşturmuştur. Başka bir deyişle realizmin bu yaklaşımı kuramsal açıdan zayıf olarak bulunmuş ve realizmin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi realizme yöneltilen eleştirilerden biri de kuramın teorik anlamda basit bulunması buna bağlı olarak da indirgemeci yaklaşımı benimsemesidir. Öyle ki Klasik Realist teorinin söz konusu bu eksikliğini ortadan kaldırmak amacıyla neorealist teori ortaya atılmıştır. Realist teoriyi eleştirenler öncelikli olarak Morgenthau'yu hedef alarak güç kavramına

yapılan aşırı vurguyu dile getirmektedirler. Bilindiği gibi realizm devletlerin hemen hemen tek amacının güç kazanma arzusu olduğunu ileri sürer ve bu öngörüsünün kaynağını Morgenthau'dan almaktadır. Buna ilaveten realizmin uluslararası politikada yaşanan sorunlara çözüm bulmaktan ziyade güç ögesi ile cevap vermiş olması, güçten başka öğelerin de uluslararası politikada rolü olduğunun sorgulanmaması güç kavramına yöneltilen eleştirilerdendir (Gönlübol, 2000: 7).

Yine realizmin gücün uluslararası ilişkilerde temel belirleyici etken olduğu iddiası özellikle askeri güce verdiği önem eleştirilmektedir. Nihayetinde dış politikayı sadece güç kavramına indirgemek dış politikadaki diğer etkenleri hiçe saymak anlamına gelmektedir. Bütünleşmeye doğru giden uluslararası sistemde geleneksel güç kavramının da değişime uğradığı kabul edilmelidir (Çomak, 2006: 100). Dolayısıyla realist teorinin varsayımının aksine bir devletin diğer bir devleti etkileme, onu kontrol edebilme yeteneği ve imkanları ona asıl gücünü vermektedir (Laçiner, 2004: 3). Bu bağlamda esasında güç, askeri olmaktan ziyade devletin diğer devletler tarafından nasıl algılandığı, yeteneklerinden – ki bunlar askeri, siyasi ve toplumsal öğelerdir – nasıl yararlandığıdır (Laçiner, 2004: 3).

Bununla birlikte realizmin devlete yaptığı aşırı vurguda teorinin küresel olaylara tek yönlü baktığı yönündeki eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Başka bir deyişle realizm adeta devleti kutsallaştırarak günümüz küresel dünyasında ulus-devlet dışındaki birbirinden çok farklı ve çeşitli uluslararası aktörleri ve faaliyetleri göz ardı etmektedir. Bu eleştiriye destekler nitelikte bir örnek vermek gerekirse uluslararası hukuk kuralları sadece devletlere değil uluslararası örgütlere, topluluklara ve hatta bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır (Çakmak, 2006: 48). Dolayısıyla realizmin sadece devleti önemseyen yaklaşımı küresel dünyada çok da anlam bulmaktadır.

Başka bir eleştiri ise realizmin devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkiye bakışı noktasındadır. Bu bağlamda realizmin ulus-devlet tanımında devletin çıkarları, devletin rejim tanımı, bireyin ve toplumun konumu net değildir. Dolayısıyla realizmin olmazsa olmaz olguları niteliğindeki ulusal çıkarları korumak anlamındaki güç anlayışı toplum ve birey öncelikli günümüz uluslararası sistemine uygun bulunmamaktadır (Gözen, 2008).

Ulusal çıkar kavramı da değişime uğramıştır. Bilindiği gibi realistlere göre dış politika ulusal çıkarların korunmasını esas almaktadır (Morgenthau, 1962: 5). Ulusal çıkarlar devletler tarafından belirlenir ve yürütülür (Oran, 2003: 33-34). Halbuki devlet denilen olgu tek başına vücut bulan bir varlık değildir. Dolayısıyla küreselleşen dünyada ulus-devlet gittikçe önemini yitirdiğinden ulusal çıkardan bahsederken tek bir ulusal çıkarın olmadığı kabul edilmektedir.

Diğer bir eleştiri de realizmin insan doğasının kötü olduğu inancıdır. Bu varsayım çatışmanın kaçınılmazlığına neden olmuştur. Her ne kadar realistler savaş ve çatışmayı doğal karşılamış olsalar da uluslararası düzenin ve istikrarın önündeki en önemli engel olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda realistler anarşi kavramını vurgulayarak uluslararası sistemin değişmezliğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla savaşın, anarşinin olmadığı uluslararası bir ortamda realizm dünya düzenini açıklamada yetersiz kalacağı için eleştirilmiştir. Ayrıca uluslararası ilişkileri devlet temelli yorumlayan realizm bireyin birey, grup ve toplumun adaleti ile devletin adaletini birbirinden ayıramadığı için adaletten uzak bir yaklaşım olarak eleştirilmiştir (Gözen, 2008: 215).

Nihayetinde Vestfalya Anlaşmasıyla oluşan eski ulus-devlet ile günümüz şartlarındaki yeni olarak tanımlanabilen ulus-devletin fonksiyonları güç, ulusal çıkar ve güvenlik kavramlarına dolayısıyla dış politikaya ilişkin yaklaşımlarının aynı olması beklenmemelidir.

Esasında realist kurama yöneltilen eleştiriler disiplinin teorik gelişimine bağlı olarak değil de uluslararası sistemdeki olaylara paralel olarak gelişmiştir. Realist teori 1930'lu yılların karmaşık dönemlerinde ve Soğuk Savaşın en şiddetli yaşandığı yıllarda gücünü göstermiştir. Yumuşama dönemine geçilmesi ve çok uluslu şirketlerin, uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı ile birlikte uluslararası sosyal ve ekonomik ilişkiler artmış, realizm kuramının dış politikayı açıklaması yetersiz kalmıştır (Brown ve Ainley, 2007: 28). Bütün bu eleştirilere rağmen realist kuram halen uluslararası politikayı açıklama ve anlamada en önemli referans olarak kullanılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMADA SIFIR SORUN POLİTİKASI: ÜLKE İNCELEMELERİ

Ortadoğu ve Kafkasya tarihi, kültürel, jeopolitik ve stratejik birçok faktörü içerisinde barındıran çok boyutlu karmaşık bir yapıya sahip olan bölgelerdendir. Dolayısıyla Türk dış politikası için de önem arz etmektedir. Türkiye'nin bölgesel politikası son dönemlerde önemli bir değişim sürecinden geçmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu ve Kafkasya'ya verdiği önem gittikçe artmış ve bu bağlamda bölgedeki ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkiler ivme kazanmıştır. Bölgede istikrarı sağlamak ve bölge ülkeleri arasında barışı temin etmek amacıyla Türk dış politikasının karar vericileri, bölgedeki sorunların sıfırlanmasını sağlamayı ilke edinmişlerdir. Dolayısıyla siyasi işbirliği ve ekonomik kalkınmayı amaçlamışlardır. Türkiye komşularla sıfır sorun politikası kapsamında bölgesel sorunları çözmeye, bölgeye dışarıdan olan müdahaleyi en alt seviyeye indirgemeye çalışmaktadır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun aşağıdaki cümleleri bölgeye yönelik sıfır sorun politikasının temel felsefesini açıklar niteliktedir.

Komşularıyla sıfır sorun politikası izleyen Türkiye, yakın çevresinin kriz üreten bir coğrafya olmaktan kurtarılmasını arzulamakta, bu anlayışla da bölgesinde kalıcı düzenin tesisinde kendini birinci derecede sorumlu görmektedir. Bu yalnızca coğrafi konumumuzdan değil, aynı zamanda Ortadoğu bölgesiyle olan tarihi ve kültürel bağ ve birlikteliğimizin kaynaklanan manevi bir yükümlülüktür (Davutoğlu, 2009: 87).

Davutoğlu'nun sözlerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin bölgede bölgesel istikrarsızlığı gidermek olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle geçmişinden gelen sorunlu alanların sorunsuzlaştırılması öncelikli hedefleri arasında olmuştur. Bu bağlamda bölgede en fazla sorun yaşadığı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye ve yeni işbirliği alanları oluşturmaya çalışmıştır. Uygulamada sıfır sorun politikasının analiz edileceği bu bölümde Türk dış politikasının tarihi süreçte sürekli sorun yaşadığı İran, Ermenistan ve Suriye ile olan ilişkileri değerlendirilecektir. Çalışmada söz konusu bu üç ülkenin seçilmesindeki temel etken; bu ülkelerin Türkiye'nin dış politikasında en fazla sorun yaşadığı aktörler olmalarıdır. Buna ilaveten uygulamada sıfır sorun politikasının başarısının/başarısızlığının sorgulandığı devletler yine Ermenistan, İran

ve Suriye olmuştur. Bu üç ülke ile sürekli gelgitler yaşanmaktadır. Daha ziyade liberal yaklaşım temelinde şekillenen sıfır sorun politikası özellikle Suriye ve Ermenistan örneklerinde ikilem yaşamış, realizme doğru bir kayış gerçekleştiği iddia edilmeye başlanmıştır. Nihayetinde sıfır sorun politikası en çok bu ülkelerle ilişkiler açısından yansıma zemini bulmuştur.

Türkiye, bu alanlarda ya da bu ülkelerle ilişkilerinde aktif ve uzlaşmacı bir politika izlediğinde yani istikrarı sağladığında bu bölgedeki yerini sağlamlaştıracağına inanmıştır. Dahası bu ülkelerle yaşadığı sorunlar sadece birebir ülkelerarası ilişkilerini etkilememekle kalmayıp Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini de etkilemektedir. Dolayısıyla bu ülkelerle olan sorunların çözülmesi Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerine de yansıyacak ve Türkiye'nin duruşunu sağlamlaştıracaktır. Bu bağlamda sıfır sorun politikası kapsamında İran, Ermenistan ve Suriye ile olan ilişkilerde geline noktanın analiz edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada üç ülke örnek olarak seçilmiş ve analiz edilmiştir.

1. İran İle İlişkiler

Türkiye'nin değişen vizyonu bölgesel ve uluslararası duruşu bağlamında bölgenin etkin güçlerinden İran ile olan ilişkileri önem arz etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, iki ülke arasındaki tarihten gelen sorunlar ve ortak çıkarların sıfır sorun politikası ile nasıl şekillendiği incelenecektir. Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri belirleyen faktörlerin başında tarih, kültür, jeopolitik, strateji gibi önemli dinamikler gelmektedir. Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri PKK sorunu, mezhep çatışması, nükleer politika gibi başlıklar altında incelemek mümkündür.

İran ve Türkiye jeopolitik konum ve sahip oldukları tarihi geçmiş ile öteden beri siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal ilişkileri bulunan iki ülkedir. Her iki millet arasındaki geçmiş 1400'lü yıllara dayanmaktadır. 1400 – 1722 yılları arasında Safevi Hanedanlığı döneminde Osmanlı Devleti ile olan ilişkiler rekabet şeklinde gelişmiştir. Osmanlı Devleti döneminden gelen Şii-Sünni mezhep çatışması iki millet arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen en önemli ve en eski faktör olmuştur. Safevi Devleti Alevi, Osmanlı Devleti ise Sünni İslam'ı temsil etmekteydi. Mezhep

farklılığı ile birlikte asıl sorun Osmanlı Devleti'nin yarı-göçebe üretim biçimini kaldırarak yerleşik yapıya geçmiş olması buna karşın Safeviler'in yarı-göçebe üretim biçimini devam ettirmeleriydi. Tarihten gelen bu mezhep ayrılığı İran ve Türkiye arasındaki ilişkileri çatışmaya kadar götürmese de sıcak ilişkiler kurulmasına da engel olmuştur.

1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ilişkilerin kısmen de olsa düzelmesine neden olmuştur. İran ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkiler 1825'li yıllara kadar gitmektedir. Osmanlı Devleti'nin Tahran'a büyükelçi göndermesi, Urumiye ve Tebriz'de Başkonsolosluk açmasıyla, 1851 yılında İran İstanbul'da ilk büyükelçiliğini açmıştır. Sınırların korunması üzerine dayalı iyi ilişkiler uzun yıllar boyunca devam etmiştir. 1797 yılında kurulan Kacar Hanedanlığı ikili iyi ilişkilerin devam etmesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kacar Hanedanlığı ortadan kalkmış yerini Pehlevi Hanedanlığı almıştır. Pehlevi Hanedanlığı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti arasında birçok sözleşme ve antlaşmalar imzalanmıştır. İki ülke arasındaki zaman zaman yaşanan küçük gerginlikler Türkiye açısından transit geçiş, uyuşturucu ticareti gibi konularken, İran için Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması olmuştur (Bishku, 1999: 13-28). Bu küçük gerginliklere rağmen iki ülke 1926 yılında Dostluk ve Güvenlik Pakti'ni imzalamıştır (Ttk: 2013). Bununla birlikte Pakistanı'da içine aldıkları Merkezi Anlaşma Organizasyonu'nu (CENTO) ve ilk bölgesel ekonomik işbirliği örgütü olan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği'ni (RCD) kurmuşlardır (Akademikperspektif: 2013).

İki ülke arasındaki iyi ilişkiler İran Devrimi'ne kadar devam etmiştir. Nitekim İran Devrimi ile birlikte iki ülkenin rejimlerinin farklılaşması ilişkilerin bozulmasına neden oldu. Realist bir dış politika izleyen Türkiye, Batı'ya dönük yüzünün de etkisiyle, İran İslam Devrimi'nin ardından siyasi bağlamda İran'dan uzak durmaya çalışmıştır. İran ile olan siyasi ilişkilerini mesafeli tutan Türkiye, İran - Irak Savaşı sırasında İran ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmış hatta tüm dünyanın İran'a cephe aldığı bu dönemde Tahran'ın izolasyonuna karşı çıkmıştır (Gözen, 1996: 3-4). Öyle ki 1965 tarihinde kurulan RCD, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) olarak canlandırılmıştır.

1990'lı yıllarda İran ile olan siyasi ilişkiler Türkiye – Azerbaycan yakınlaşması nedeniyle gerginleşmiştir. Türkiye – Azerbaycan yakınlaşmasından İran'ın rahatsızlık duymasının temel nedeni ise Azerbaycan'ın dış politika hedefleri arasında İran Azerbaycan'ın ilhak edilmesinin olmasıydı. Bununla birlikte İran'ın Hazar'ın statüsü ve bölge petrollerinin nakliyatı gibi konularda Türkiye'nin çıkarlarıyla çelişen politikalar izlemesi iki ülkenin siyasi ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Kürkçüoğlu, 2004: 583). İran, Hazar Sorununu çözmek amacıyla Karadeniz İşbirliği Teşkilatı'na (KEİÖ) karşı Hazar Denizi İşbirliği Teşkilatı'nı (HDİT) kurmuştur. Ancak bu teşkilat Hazar'ın statüsü ile ilgili bir çözüm bulamamıştır. Bununla birlikte Refah Partisi iktidarı döneminde 23 milyon dolarlık doğalgaz anlaşmasının imzalanması ilişkilerde yakınlaşmayı sağlamıştır (Sayarı, 1997: 52).

Türkiye'nin İran ile olan ilişkileri Orta Doğu ekseninde gelişmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte kendini Orta Doğu ve İslam dünyasından soyutlamaya çalışan buna karşın Yurtta Sulh Cihan da Sulh ilkesini de temel dış politika prensibi edinen Türkiye, İran'a karşı yaklaşımında da bu çizgide hareket etmiştir. Bu bağlamda ilişkilerinde çok yakın olmamakla birlikte çatışmaya da girmemiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde yüzünü Batı'ya dönen Türkiye, Orta Doğu bu kapsamda İran ile olan ilişkilerini de mesafeli tutmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde 2000'li yıllara kadar eski dostlarını adeta hatırlar nitelik de Orta Doğu ülkelerine karşı ılımlı yaklaşmış ve ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır. Türkiye ve İran arasında yaşanan gerginliklerin temelinde, İran'ın PKK'ya destek vermesi, Türkiye'de İslami düşünceleri yaymaya çalışması, Kafkaslar ve Orta Asya'daki rekabet bulunmaktadır. Söz konusu bu temel nedenler sıfır sorun politikası kapsamında değerlendirilip analiz edilecektir.

AKP iktidarı ile Türk dış politikasında hakim olmaya başlayan “komşularla sıfır sorun politikası” iki ülke arasında ekonomik, güvenlik ve siyasi konularda ortak çıkarlar gelişmesine olumlu etki yapmıştır. Buna karşın İran'ın son dönemlerde hızlanan nükleer çalışmaları uluslararası ilişkilerinde gerginlik yaratmış dolayısıyla Türkiye'nin sıfır sorun politikasını da zora sokmuştur. Türkiye, bölgesinde istikrar ve barış ortamını oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaçla da İran ile ilişkilerini geliştirmiş ancak bu iyi ilişkiler Batı tarafından İran'ı savunan bir devlet olarak algılanmasına

yol açmıştır. Nükleer çalışmaları ve çıkışları nedeniyle İran'a karşı gerçekleştirilecek herhangi bir askeri müdahalede bölgede oluşabilecek istikrarsızlık Türkiye'yi İran bağlamında endişelendiren konulardan biri olmaktadır.

Daha önce de vurgulandığı gibi Türkiye'nin uzaklaştığı Orta Doğu'ya karşı yeni dönemde yakınlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkiler büyük artış göstermiştir (İnat, 2008: 63). Türkiye ve İran AKP iktidarı döneminde çok boyutlu işbirliği alanları oluşturmuşlardır. Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin AKP döneminde gelişme göstermesinde AKP kimliğinin de önemli etkisi olduğu söylenebilir. İran, AKP'yi İslam ile demokratikleşme ve modernleşmenin uyumlu birlikteliğini sergileyen bir model olarak görmeye başlamıştır. Dolayısıyla İran dış politika yapıcıları Suriye'deki iç savaşa kadar Türkiye'ye karşı olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Komşularla sıfır sorun politikası bağlamında iki ülke arasındaki dış ilişkileri; Güvenlik, Nükleer Çalışmalar, Gelişen Ticari İlişkiler ekseninde incelemek gerekmektedir. Güvenlik bağlamında iki ülkenin ilişkileri PKK ve PKK'nın İran ayağı olan PJAK kapsamında incelenmelidir.

PKK'nın bir uzantısı olan PJAK'ın İran'da terör faaliyetlerinde bulunması iki ülkenin PKK'ya karşı ortak mücadele başlatmasına yol açmıştır. Geçmiş dönemlerde PKK konusu İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerde ciddi krizler oluşturan bir sorun olmuştur. İran'ın PKK'ya dolaylı veya doğrudan destek vermesi, PKK'nın İran sınırından Türkiye'ye sızması Türkiye ve İran ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde PJAK'ın İran'dan ayrılıkçı faaliyetlere girişmesi ile İran Türkiye ile PKK konusunda ortak kaygılar duymaya başlamış ve terör konusunda işbirliği yapmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda 2004 yılında Türkiye ve İran arasında güvenlik işbirliğini geliştirmek için anlaşma imzalanmış, İran PKK'yı terörist bir örgüt olarak kabul etmiştir. İmzalanan anlaşmayla birlikte iki ülke karşılıklı istihbarat paylaşımı konusunda ortak hareket etmeye başlamışlardır (McCurdy, t.y.: 96–99).

İki ülke arasında terör kapsamında incelenmesi gereken konulardan biri de İran'ın Türkiye'ye yönlendirdiği terör eylemleridir. İran'ın özellikle 1990'lı yıllarda Türk aydınlara yönelik girişilen suikast eylemlerini organize ettiği iddiası ilişkileri etkileyen önemli bir etken olmuştur. Bu bağlamda öncelikle İran İslam Devrimi sonrasında Türkiye'ye sığınan İranlı mülteciler İran tarafından bir tehdit olarak

algılanmıştır. Bu nedenle İran Türkiye'deki muhalif liderlere yönelik suikast eylemlerinde bulunmuştur. Bu eylemler, 1993 tarihinde İran Şahı'nın eski komutanlarından Abbas Golizade'nin öldürülmesi, 1992 yılında Halkın Mücahitleri Örgütü liderlerinden Mansur Amini'nin öldürülmesi, 1993 de Türk gazetecilerinden Uğur Mumcu'nun öldürülmesidir. Suikastlarda yakalanan eylemcilerin İran ile olan bağlantılarını itiraf etmeleri ve İran'ın bu eylemlere destek vermesi Türk – İran ilişkilerini büyük ölçüde germiştir (Timmerman, 1996).

İran'ın Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerine destek vermesi onun Batı ilkelerini benimsemiş, laik ve demokratik model bir ülkenin varlığını kendi nüfuz etmek istediği bölgede istememesidir. Yine İran bölgede nüfuzunu artırmaya çalışırken kendisine rakip olarak sadece Türkiye'yi görmesi önemli etkenler olmuştur. Suikast girişimleri ve terör faaliyetleri ile Türkiye'yi istikrarsızlaştırmayı amaçlamaktaydı. İran ve Türkiye'nin bölge politikalarını güvenlik ekseninde analiz ederken iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen Kuzey Irak Sorunu ve Irak'taki istikrarsızlığı da incelemek gerekmektedir. Türkiye ve İran, Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra Irak'ın geleceğine dair ortak kaygılar duymaya başlamışlardır. Hatta Irak işgali sırasında TBMM tarafından tezkerenin reddedilmesi İran'ın Türkiye'ye olan güvenini artırmıştır. Dolayısıyla Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Kürt Devleti'nin ortaya çıkmasının önlenmesi İran ve Türkiye'yi ortak dış politika anlayışında buluşturmuştur. İran, 2007 yılında Türkiye tarafından Kuzey Irak'a düzenlenen hava operasyonlarını desteklemiştir (Kuloğlu, 2008: 45-76).

Buna karşın ABD ile yaşanan Tezkere Krizi ve Çuval Krizi ABD'nin Kuzey Irak konusundaki güvenlik endişelerini artırmış, Irak'a yönelik politikasında Kuzey Irak Kürtleri ile hareket etmeye yöneltmiştir. ABD'nin Türkiye'deki terör faaliyetlerine sessiz kalması Türkiye'yi ortak kaygıları olan bölge ülkeleriyle birlikte hareket etmeye yöneltmiştir. Türkiye'nin amacı, Irak'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Bu amaçla 2003 yılında Irak'a Komşu Ülkeler Forumu'nu oluşturmuştur. Bununla, Irak'ın bütünlüğü konusuna bölge ülkelerin dikkatini çekmeyi ve ortak politika yürütmeyi amaçlamıştır (Bahsi, 2012: 76).

Bölge ülkeleri başta İran olmak üzere Türkiye ile ortak kaygıları, bölgesel ve ulusal çıkarları gereği birbirlerine yaklaştırmıştır. Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası bölgesindeki bu gelişmeleri olumlu bir sürece sokmak amacı ile

geliştirilmiştir. Irak ve PKK konusunda karşılıklı siyasi iradeye bağlı olarak işbirliği ortaya çıkmıştır. Türkiye, Irak sorununu bölge ülkeler arasında dayanışma ortaya çıkaracak şekilde bir politikaya dönüştürmüştür. (Zaman Gazetesi, 2006).

Türkiye ve İran ilişkilerini etkileyen parametrelerden biri de İran'ın yürüttüğü Nükleer çalışmalardır. İran'ın uluslararası ilişkilerini etkileyen nükleer çalışmaları yeni bir süreç değildir. Soğuk Savaş döneminde 1959 yılında ABD'nin destekleri başlamıştır. ABD, SSCB'nin İran'a girmesini ve sosyalizmin bu bölgede yayılmasını engellemek amacıyla İran'ın askeri gücünü artırmak istemiştir. Bu kapsamda bazı ülkeleri teknolojik olarak desteklemiş, İran'da küçük ölçekli bir araştırma reaktörünün kurulmasını sağlamıştır. 1957 yılında İran'da nükleer çalışma başlatılmış, İran ve ABD arasında nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Sahinni, 2004: 52). Anlaşmanın imzalanmasını takriben İran, 1958'de Uluslararası Enerji Ajansı (IAEA) üyesi olmuştur. Nükleer çalışmaları ABD tarafından desteklenen İran, 1968 tarihinde Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı (NPT) imzalamıştır. Bu anlaşma ile İran, herhangi ayırım yapılmadan barışçıl gayelerle nükleer faaliyetlerini gerçekleştirme, araştırma yapma, gerekli malzemeleri tedarik etme hakkına sahip olmuştur.

Anlaşmanın imzalandığı yıllarda ABD, dönemin konjonktürüne bağlı olarak, ulusal çıkarını göz önünde bulundurarak İran'a nükleer politika konusunda serbesti kazandırmış, İran ise sunulan bu fırsatı değerlendirmiştir. ABD, SSCB'nin İran ve bölgesinde olan nüfuzunu kırmak amacıyla İran'a olan desteğini artırmıştır. Gerek ABD'nin desteği gerekse Arap – İsrail savaşı ile ortaya çıkan petrol kriziyle ekonomisini büyüten İran, nükleer çalışmalarını hızlandırmış ABD dışındaki Batılı devletlerle anlaşma imzalamıştır. Ve nihayetinde İran Atom Enerjisi Kurumu'nu (İAEK) kurmuştur (Kibaroglu, 2007: 225–233). İran'ın iç politikasında yaşanan rejim değişikliği nükleer politikalarını da etkilemiştir. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonrasında yeni yönetim Batılı devletler ile olan ilişkilerin artmasından endişe/rahatsızlık duyarak nükleer çalışmaların durdurulmasını talep etmiştir. İran'ın aldığı bu karar ABD ile olan ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.

Nükleer çalışmalarına bir müddet ara veren İran yönetimi, Irak Savaşı sonrasında nükleer çalışmaların tekrar başlatılmasına karar vermiştir. Nükleer çalışmalarına yeniden başlayan İran'a ABD destek olmazken, İran Çin ile anlaşma imzalamak istemiş ancak ABD'nin baskıları sonucu Çin nükleer reaktör inşaatına yaptığı yardımı durdurmuştur (Kıbaroğlu, 1992). Çin'den destek bulamayan İran, yüzünü Rusya'ya dönmüş ve aradığı desteği bulmuştur. 1995 yılında her iki devlet arasında işbirliği anlaşması imzalanmış ve ilişkiler geliştirilmiştir. ABD ve İran arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi, İran'ın nükleer silahlanma konusundaki faaliyetleri haricinde, Körfez'e yönelik tehdit oluşturması ve bu çerçevede Körfez'de bulunan adaların işgali, bölgeye yönelik rejim ihracı politikası, Orta Doğu barış sürecine yönelik olumsuz yaklaşımı, Lübnan'daki İslami Cihad ve Hizbullah gibi örgütleri desteklemesi, ülkesinde insan hakları ihlali gibi nedenlerden kaynaklanmaktaydı (Arı, 2004: 261).

ABD, kendi menfaatlerinin aksine bir dış politika izleyen İran'a olan siyasi ve nükleer desteğini çekmiştir. Desteğini çekmekle kalmayıp İran'ın nükleer enerji konusunda attığı adımları engellemeye çalışmış, İran'ı nükleer silah üretmeye çalışmakla suçlamıştır. ABD'nin söz konusu bu politikası günümüze kadar sürmüş ve halen devam etmektedir. Ancak ABD'nin İran'a karşı tavrının sertleşmesine neden olan esas olay, İran'ın 2002 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAE)'nden habersiz olarak Natanz Uranyum Zenginleştirme ve Arak ağır su tesisi inşa etmesinden kaynaklanmaktadır.

2002 yılında İran'ın gizli nükleer tesislerinin ortaya çıkması sonrasında Almanya, İngiltere ve Fransa ile yapılan görüşmelerden olumlu sonuç alamayan İran yönetimi, Türkiye üzerinden politika yürütmek istemiştir. Türkiye, geçmiş dönemlerde İran'ın nükleer çalışmalarına tarafsız yaklaşmış olmasına karşın son yıllarda İran'ın Batı ve Türkiye'nin müttefiki ülkeler ile olan ilişkilerini etkilemesi nedeniyle konuyla ilgilenmek durumunda kalmıştır. Türkiye, komşularla sıfır sorun politikası kapsamında İran'ın nükleer çalışmalarının sonucunun bölgesel etkisini de göz önünde bulundurarak İran'a yönelik dış politika yaklaşımlarını belirlemiştir. Bununla birlikte bölgesel istikrarın sağlanması için İran'ın Batı ile olan nükleer kaynaklı sorunlarını diplomatik yollarla çözme taraftarı olmuştur. Sorunun çözümü

için taraflara diplomatik yolların zorlanmasını ve çatışmacı tavırlardan kaçınılmasını vurgulamıştır.

Bu bağlamda Türkiye, İran ve Türkiye arasında adeta donmuşluk vaziyetinde bulunan nükleer müzakerelerin arabuluculuk rolü üstlenmesi ile 2007 yılında yeniden başlamasını sağlamıştır. İran ve AB'li üst düzey yetkililerin bir araya geldiği görüşmelerde her ne kadar sorun çözülememiş olsa da Türkiye, bölgesel ve uluslararası düzeydeki bir problemin çözümünde aktif bir rol alabileceğini göstermiştir (Zaman Gazetesi, 2008). Türkiye'nin yanı sıra Brezilya'da sorunun çözümü için diplomatik yolları savunan bir başka ülke olmuştur. Bu kapsamda İran, Türkiye ve Brezilya arasında Nükleer Takas Antlaşması imzalanmıştır. Brezilya'nın nükleer konudaki yaklaşımına önceleri Batılı devletler olumlu yaklaşırken, ABD başta olmak üzere diğer Batılı devletler Brezilya'nın Nükleer Takas Antlaşmasını imzalaması sonrasında tavırlarını değiştirmişler ve tepkilerini ortaya koymuşlardır.

Türkiye, sıfır sorun politikası kapsamında bölgesel istikrarın korunması ve anarşik bir yapının oluşmasını engelleme amacı gütmektedir. Dolayısıyla İran sorununda Türkiye'nin iki farklı yaklaşımının olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Buna göre Türkiye, ulusal çıkarlarını ve kendi pozisyonunu da göz önünde tutarak her ülkenin nükleer enerji elde etme hakkının olduğunu savunmuş dolaylı yollardan İran'a destek verdiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Türkiye nükleer silahların yaygınlaşmasına karşı olduğunu da dile getirmiştir. Esasında Türkiye, bölgesinde silahlanma yarışının ve çatışmanın artmasının önüne geçmek, Türkiye'nin bölgesinde bulunduğu stratejik önemin azalmasını engellemek amacıyla bölge ülkelerin nükleer silah elde etmesine ve nükleer silahların yaygınlaşmasına karşı çıkmaktadır. (Çetinsaya, 2006) Buna karşın Türkiye, Batı'nın ve uluslararası aktörlerin İran'a yönelik uyguladıkları siyasi, askeri ve ekonomik yaptırımlara destek vermemiştir. Türkiye, uluslararası aktörlerin İran ile girecekleri muhtemel çatışmadan bölgesinde birinci derecede etkilenecek ülke olması nedeniyle de her iki taraf arasında uzlaşmacı bir politika izlemeye çalışmıştır/çalışmaktadır (Bahsi, 2012: 78)

Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri belirleyen bir diğer parametre ise Kafkasya ve Orta Asya'daki gelişmeler ve izlenen politikalar. Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sonrasında bölgede jeopolitik anlamda bir boşluk ortaya çıkmıştır. Orta Asya ve Kafkaslarda oluşan bu siyasi

boşluk İran ve Türkiye'nin bölgede etkin devlet ya da yeni kurulan devletlere karşı modellik rekabetine zemin hazırlamıştır. Özal dönemine rastlayan bu boşluk süreci Türkiye'nin dış politika eğiliminde bir kaymaya sebep olmuştur. Türkiye, Sovyetler Birliği sonrasında kurulan devletlere karşı siyasi ve ekonomik alanlarda nüfuz etmek istemiş ve serbest piyasa ekonomisine sahip, demokrasi ile yönetilen bir Türk modelini yaymaya çalışmıştır. Buna karşın İran ise, Türk modeline alternatif olarak kendi modelini yaymaya çalışmıştır. Coğrafi açıdan sağladığı avantajı kullanarak bölge devletlere yönelik izlediği politikasında Rusya'dan destek almıştır. İran ve Türkiye'yi Orta Asya'da karşı karşıya getiren temel neden iki ülkenin elde etmek istediği ekonomik çıkarlarıdır (Aras, 2006: 69). Özellikle Azerbaycan ve Hazar Denizi sorunu bölgeye yönelik gelişen ilişkileri belirleyen önemli konular olmuştur.

İran'daki Azerilerin Büyük Azerbaycan bayrağı altında toplanmak istemeleri, dönemin Azerbaycan cumhurbaşkanı Elçibey'in Türkiye ve Batı yanlısı politikalar izlemesi, İran'ın Azerbaycan konusunda endişe duymasına neden olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin İran'ı Hazar petrol projesinden bertaraf etmesi kararına Azerbaycan'ın destek vermesi, Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan ile olan yakın ilişkisi, İran'ı Rusya ve Ermenistan'a yakınlaştırmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye'nin girişimleri ile kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne karşın İran, Hazar Denizi İşbirliği Örgütü'nü kurmuş ancak Hazar sorununun çözümü için ciddi bir aksiyon alınmamıştır.

Hem uluslararası hem de bölgesel alanda önemi gittikçe artan Hazar Bölgesi'ndeki petrol anlaşmazlıklarında Türkiye, Azerbaycan petrol rezervlerinden elde edeceği çıkarı da hesaba katarak Azerbaycan'a destek vermektedir. Bu kapsamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi ile Azerbaycan petrollerinin uluslararası pazarlara taşınmasını sağlamıştır (Frantz, 2001). Bölgedeki Dağlık Karabağ sorunu ise Türkiye ve İran'ın ortak politika yürüttükleri bir gelişmedir. Her iki devlet de Dağlık Karabağ sorununda arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Ancak hem Çeçen Krizi hem de Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunmamışlardır. Nihayetinde Orta Asya ve Kafkasya'da Türkiye ve İran arasında bir rekabetin varlığından bahsetmek mümkündür. Türkiye'nin Sıfır Sorun politikasına da atıf da bulunarak, her ne kadar İran ile bu bölgede bir rekabet yaşanıyor olsa da bölgesel

istikrarın varlığını korumak için çatışmadan kaçınıldığının altını çizmek gerekmektedir.

Türkiye'nin İran politikasını belirleyen önemli dinamiklerden biri de ekonomik ve ticari ilişkileridir. Türkiye ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin, karşılıklı bağımlılıkları oluşturacağına dolayısıyla bölge sorunlarının sıfırlanmasına katkıda bulunacağını varsaymaktadır (İnat, 2009: 9–10). Bu kapsamda İran ile ekonomik ilişkiler canlandırılmıştır. İran ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerde bazı projeler planlanmaktadır. Buna göre, sınırın her iki tarafında serbest bölgelerin kurulması, milli paralarla ticaretin önünün açılmasını örnek olarak verebiliriz. Türkiye İran ile olan ticaretinde 1990'ların ortalarından bu yana açık vermektedir. Özellikle 2001 yılından sonra doğalgaz ithalatının başlaması ile bu açık daha da büyümeye başlamıştır. İran'ın korumacı politikası ve Türkiye'nin sürekli açık vermesi ikili ticari ilişkileri olumsuz etkileyen etkenlerdir.

Söz konusu bu olumsuzluklara rağmen iki ülke arasındaki ticari ilişkileri canlandıran en önemli gelişme Türkiye'nin İran'dan aldığı doğalgazdır. İran'ın dünya petrol rezervlerinin % 65'inin olduğu bir bölgede bulunması ve dünya petrol rezervlerinin % 11'ine dünya gaz rezervlerinin % 15'ine sahip olması, bu ülkenin Türkiye'nin enerji politikasında önemli bir aktör olarak yer almasına yol açmaktadır (Arı, 2007: 105–111). Bu bağlamda Türkiye İran ile enerji işbirliğini geliştirmeyi ulusal çıkarına uygun olarak görmektedir. Liberal ekonomik bir yapıya sahip Türkiye'nin sıfır sorun politikası kapsamında ulusal çıkarlarını her daim göz önünde bulundurduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Türkiye ve İran arasında uzun zaman çatışma yaşanmamasına rağmen özellikle İran İslam Devrimi'nden sonra inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen belli başlı alanlar daha önceki kısımlarda da incelendiği gibi Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan rekabet, iki ülkenin rejim farklılıkları, PKK Sorunu, Irak'ın durumu ve gelişen ekonomik ilişkilerdir. İran Devrimi'nden sonra Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinin yakınlaşması İran'ın Türkiye'yi ABD'nin, Batı'nın ve hatta İsrail'in müttefiki olarak algılanmasına neden olmuştur. Türkiye'de 1980'ler sonrası radikal İslami hareketlerin artması Türkiye'nin İran'a yönelik dış politikasında endişe oluşturmuştur. İran ise rejim ihracını yaymaya yönelik politikalar izlemiştir. Türkiye, çatışmadan kaçındığı ve mesafeli yaklaştığı

İran'a karşı tarafsız bir politika izlemiştir. Bu bağlamda ABD'nin İran'a uyguladığı ambargoya destek vermemiş, İran–Irak Savaşı'nda ise tarafsız bir politika sergilemiştir. Bununla birlikte SSCB'nin dağılmasının ardından Soğuk Savaş sona ermiş, Kafkasya ve Orta Asya'da kurulan yeni devletler iki ülke arasında rekabeti hızlandırmıştır (Aras, 2006: 69). Buna ilaveten Körfez Savaşı sonrası Irak'tan kaçan Kürtlerin Türk sınırına yerleştirilmesi İran ve Türkiye'yi tedirgin etmiştir. İkili ilişkileri olumsuz etkileyen gelişmeler ise Türkiye ve İsrail yakınlaşması ve Türkiye'deki faili meçhul cinayetlerde İran parmağının olduğu iddiasıdır. İran'ın nükleer çalışmaları iki ülke arasındaki ilişkileri güvenlik kapsamında tedirgin etmiş ancak ilişkileri olumsuz etkileyen bir etken olmamıştır.

Genel hatlarıyla incelediğimiz Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler AKP iktidarı ile beraber yeni bir sürece girmiş, dış politika algıları değişmiştir. Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı başka bir deyişle Sıfır Sorun politikası bölgede yeni işbirliği modelleri aramanın yolunu açmıştır. Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin ulus devlet olgusuna dayalı anlayışların devletlerin sınırları belirgin ve yurdun daima düşmanlar tarafından çevrili olduğu fikri üzerine kuruluydu. Ancak yeni teoriler ulus – devlet sonrası önermelerle şekillenmiş ve yurdun sınırlarının ötesine uzandığı anlayışı yerleşmiştir. Böylece bölgede düşman ve dostların yeniden tanımlanmasına olanak sağlamıştır.

AKP iktidarı ile güç unsuruna dayalı realist uluslararası ilişkiler kuramından normlara esas alan bir dış politika anlayışının hakim olmaya başladığını söyleyebiliriz. ABD'nin İran'ı şer eksenli ülkelerden biri olarak tanımlamasının ardından (Silahçioğlu, 2006: 34) Türkiye cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2002 Haziran'ında İran'ı ziyaret etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde ABD'ye rağmen ılımlaşma olduğunun en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Türkiye'nin siyasal yapısındaki değişim, Türk dış politika yapıcılarının komşularıyla arasındaki problemleri asgari düzeye indirmek için bölgesinde etkin bir politika yürütmelerine ortam oluşturmuştur. Türkiye'de AKP iktidarı ile oluşan bu yeni dış politika anlayışına karşın İran'da da Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Ahmedinejad'ın Batı'ya karşı sert çıkışları, nükleer çalışmalar konusundaki ısrarcı yaklaşımı, Orta Asya ve Kafkasya'da İran'ın etkinliğini daha fazla artırmak istemesi gibi politikaları ABD

başta olmak üzere Batılı devletlerin tepkisini çekmiştir. Buna karşın Türkiye bölgesindeki istikrarı korumak amacıyla İran'ın uluslararası ilişkilerindeki sorunlarını bölgesel ve uluslararası meşruiyete uygun diplomatik yöntemlerle çözmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bununla birlikte Türk – İran ilişkilerinin karşılıklı güven, işbirliği ve rekabet ortamında sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. Türkiye ve İran ilişkileri, Türkiye'nin uluslararası, bölgesel ve iç siyaseti için önem arz etmektedir. Türkiye ve İran bölgelerinde istikrarlı, güçlü ve komşularıyla iyi ilişkiler kuran bir konuma gelmeleri, karşılıklı çıkarlar çerçevesinde uzlaşmacı politikalar izlemeleri özellikle uluslararası sistemde sorunsuz birer devlet olmaları her iki ülkenin de bölgesel ve uluslararası dengelerin oluşmasında daha etkin olmalarına neden olacaktır.

Nihayetinde sıfır sorun politikasındaki komşularla ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri geliştirme anlayışı İran politikasında da etkili olmuş ve ikili ilişkilerin pragmatik bir algı üzerinden gelişmesine katkıda bulunmuştur.

2. Ermenistan İle İlişkiler

Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel duruşunu önemli ölçüde etkileyen bir başka ülke de Ermenistan'dır. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler incelenecektir. İlişkilerin sorunlu alanları analiz edilerek, sıfır sorun politikası kapsamında değerlendirilecektir. Ermenistan, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde en çok sorun yaşadığı ülkelerden biridir. Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunlu konular doğrudan iki ülke arasındaki ilişkileri etkilememekle kalmamış uluslararası kamuoyu tarafından da her fırsatta Türkiye'nin önüne bir engel/sorun olarak çıkmıştır. İki ulus toplumsal ve tarihsel anlamda birbirlerini ötekileştirmiştir. Bu ötekileştirme süreci ise başka devletler tarafından gerçekleştirilmiş ve desteklenmiştir. Dolayısıyla Ermenistan ve Türkiye arasındaki sorunlu ilişkiler diğer aktör devletlerin arabuluculuk rolü üstlenecekleri bir süreç olması gerekirken adeta durumdan vazife çıkartmışlar ve ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden olmuşlardır. Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunlu alanlar

Soykırım İddiası, Dağlık Karabağ Sorunu, Sınır Kapılarının Açılması, Diplomatik İlişkilerin Kurulması'dır.

Söz konusu bu sorunlu alanları analiz etmeden önce Türk–Ermeni ilişkilerinin tarihi sürecini değerlendirmek gerekmektedir. Türk–Ermeni ilişkileri Osmanlı Devleti'nin Rusya ile olan ilişkisine dayanmaktadır. Ruslar, Ermenileri mezhepsel anlamda sürekli olarak himaye etmeye çalışmışlardır. Bu desteği ise Osmanlı İmparatorluğu topraklarında İngiltere ve Fransa'ya karşı bir yaşam alanı oluşturmak istediğinden vermiştir. Bu bağlamda Osmanlı Türkleri ile Kafkasya ve Orta Asya Müslüman ve Türk halkları arasında bir bariyer koymak amacıyla Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerini sürekli desteklemiştir (Laçiner, 2008: 5). Sadece Rusya tarafından değil, Ermeni toplumu İngiltere tarafından da desteklenmiş ve Türklere karşı kışkırtılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, sınırları içindeki azınlıklarla iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin varlığını uzun süre devam ettirmesindeki önemli unsurlardan biri olurken, çok uluslu yapısı devletin çöküşünü de hızlandıran bir etken olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu/milletli yapısı Batılı devletlerin Osmanlı'yı içten parçalama planlarını uygulamaları için bir araç niteliğinde olmuştur. Ermenilerin, Osmanlı Devleti ile olan ilk ilişkilerinin Anadolu'nun Batı bölgesinde başladığı rivayet edilmektedir.

Osman Gazi döneminde Kütahya'daki Ermenilerin çoğunluğu başkent Bursa'ya getirilmiş ve Ermeni azınlığa karşı yakınlık gösterilmiştir. Daha sonraki süreçte Fatih Sultan Mehmet döneminde Ermeniler Hristiyanların baskısından kurtarılmış ve İstanbul'da Ermeni Patrikliği kurulmuştur. Böylece Ermenilere tarihlerinde ilk kez din, dil ve geleneklerine serbest olarak sahip olma hakkı tanınmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu fethinin ardından bu bölgelerdeki Ermeniler'de İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır. Diğer azınlıklar gibi Ermeniler'de Osmanlı Devleti altındaki himayeleri süresince hoş tutulmaya çalışılmıştır. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin zaman zaman yaşadığı sosyopolitik sorunları azınlıkları da etkilemiştir. Bu bağlamda 17. Yüzyılda vuku bulan Celali olayları ile Doğu ve İç Anadolu'daki bazı Ermeniler İstanbul'a göç etmek durumunda kalmıştır. Ermenilerin Osmanlı himayesindeki

sosyal durumları özellikle 18. Yüzyılda en üst seviyeye çıkmıştır. Dolayısıyla devletin önemli kademlerinde ve ticarete söz sahibi olmuşlardır.

Ermeniler 19. Yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin en güvenilir yurttaşlarından olmuşlar hatta bu nedenle de Millet-i Sadıka olarak nitelendirilmişlerdir. 19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti himayesinde huzurlu bir yaşam alanı bulan Ermeniler, Osmanlı'ya karşı tavırlarını değiştirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemini yaşaması bazı Avrupa devletlerinin özellikle Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu durumu fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ni içten parçalama girişimlerine sevk etmiştir. Bu dönemde azınlıklarda artan milliyetçi duygular yukarıda bahsi geçen devletler tarafından da kışkırtılmıştır. Ermeni azınlık ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerin bozulması sonucu ortaya çıkan çatışmalar her iki tarafın kayıplar vermesine ve Ermenilerin farklı iddialarının günümüze kadar sürmesine neden olmuştur. Söz konusu bu iddiaların en önemlisi ise soykırıma maruz kaldıkları iddiaları olmuştur. Fransız İhtilali ile Avrupa'dan yayılan milliyetçi/ayrılıkçı talepler 19. Yüzyılda yoğunlaşmıştır. Ermenilerin ayrılıkçı talepleri İngiltere ve Rusya tarafından desteklenmiştir.

Ermeniler birçok silahlı eylem grubu oluşturmuştur. Bu kapsamda 1877'de kurdukları Hınçaklar'ın 1890'lı yılların başında Doğu Anadolu'da terör hareketlerine başlayıp 1894'de Müslüman köylerini yakıp yıkmaları üzerine çatışmalar başlamış ve Hamidiye alayları tarafından bastırılmışlardır. Bu olay Ermenilerin Türkler aleyhine propaganda başlatmalarına neden olmuş ve 25 köyün tahrip edildiği, 20.000 Ermeni'nin öldürüldüğü şeklinde Batı basınında propaganda yapılmıştır. Buna istinaden İstanbul'daki Ermeniler'de ayaklanmış, Osmanlı Bankası işgal edilmiştir (Kuran, 1997: 99).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerin Ruslar'dan aldıkları destek ile Doğu Anadolu'da ciddi anlamda huzursuzluklar çıkartmışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1915 yılında Ermenilerin tehcirine yönelik bir karar almış ve uygulamaya koymuştur. Tehcir Kanunu'nun uygulanması esnasında Ermeniler kayıplar vermiş ve böylelikle Ermenilerin soykırım iddiaları başlamıştır. Galip devletler savaş propagandası olarak Ermeni soykırımını iddialarını yaymış ve İngiltere bu olaylardan dolayı sorumlu tuttuğu 150 yöneticiyi Malta'ya

sürmüştür. Fakat soykırım iddialarına yönelik delil bulunamadığı için serbest bırakılmışlardır. Özellikle Avrupa'daki Ermeniler ve Osmanlı himayesindeki ticaretle uğraşan Ermeniler Batı medyasını kullanarak Türkleri barbar, katil olarak nitelendirmişler nihayetinde Avrupa ve ABD kamuoyunda Türkler aleyhine önyargılı bir tutum oluşturmuşlardır (Lewis, 1993: 210).

Osmanlı Devleti'nin Ermeni Tehcir Kanununu uygulamasının ardından Çarlık Rejiminin yıkılması ile oluşan belirsizlik ortamından yararlanan Ermeniler 28 Mayıs 1918 tarihinde Ermenistan Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Ermeniler, aynı tarihlerde Gürcistan ve Azerbaycan'ın da bağımsızlıklarını ilan etmesinden yararlanmışlardır. Ermeniler, Ermenistan Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Kars, Karabağ, Ardahan, Zengezur ve Nahçıvan'da katliamlar yapmaya başlayınca Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusu Ermenileri bozguna uğratmıştır. Ermeniler sadece Türk ve Azeri topraklarına saldırmakla yetinmeyip Gürcistan topraklarına da saldırmışlar dolayısıyla bölgede huzursuzluğa sebep olmuşlardır. Bu bozgun sonrasında üzerlerindeki Rus himayesi artan Ermenilerle ilgili her problem Ankara ve Moskova arasında görüşülmeye başlanmıştır (Necefoğlu, 2009: 137). Ermenistan'ın büyük devletlerin desteği ile 1918'de bağımsızlığını ilan etmesindeki önemli etken, 1917 yılında Rusya'daki komünist devrimin yayılmasına Batılı devletlerin bir tampon devletle engel olmak istemeleridir. Ermenistan 1922'de Azerbaycan ve Gürcistan ile birleşti ve Transkafkasya Sovyet Federe Cumhuriyeti kuruldu. 1936 yılında ise yeni bir anayasa ile Ermenistan Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyet arasına girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanan Ermenistan'ı tanıyan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye, ekonomik zorluk yaşayan Ermenistan'a insani yardım yapmıştır. Bununla beraber Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Ermenistan'ı kurucu üye olarak davet etmiştir. Türkiye'nin olumlu yaklaşımına karşın Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi yeni bir gerginlik alanı yaratmıştır. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununa karşı Türkiye barışçıl ve statüko yanlısı bir politika izlemeyi tercih etmiştir (Sayarı, 2000: 175).

Türkiye, Ermenistan'a karşı daha ılımlı politika izlerken Ermenistan ilişkileri zora sokan bir tutum sergilemiştir. Ermenistan bağımsızlık bildirgesinde yer alan

ifadeye göre; Kars anlaşmasıyla çizilen Türkiye ve Ermenistan sınırını Ermenistan tanımadığını açıklamıştır. Buna karşın Türkiye’de karşılıklı olarak sınırları tanımadıkça diplomatik ilişkiye girmeyeceğini belirtmiştir. Yine Türkiye, AB’den Ermenistan’a giden yardımın kendi toprakları üzerinden geçmesine izin verirken Ermenistan Kelceber’i işgal etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Ermenistan ile olan ilişkilerini askıya almıştır. Ermenistan, Azerbaycan ile ateşkes imzaladıktan sonra Türkiye hava sahasını tekrar Ermenistan’ın kullanımına açmıştır. Ermenistan’ın her fırsatta soykırımı dile getirmesi de ikili ilişkileri olumsuz etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Bu bağlamda tarih süreci içinde Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin gerek diplomatik gerekse ekonomik anlamda istikrarsızlık üzerine kurulu olduğunu söylemek mümkündür.

Türk–Ermeni ilişkileri 2000’li yıllara kadar yukarıda özetlemeye çalışıldığı şekilde gelişme göstermiştir. Toprak anlaşmazlıkları, Sovyetler Birliği döneminden kalan güvensizlikler, Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgali ve soykırım iddiaları iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen dinamikler olmuştur. Fakat son dönemlerde, sıfır sorun politikasının da bir gereği olarak, iki ülke arasında gittikçe yoğunlaşan resmi temaslar, sivil toplum etkileşimleri, kamuoyunun olumlu yaklaşımı, ilişkilerde bir dönüşüme yol açmış ve iki tarafı sınırları açma ve diplomatik ilişkiler kurarak uzlaşmaya yönelik bir normalleşme süreci başlatılmıştır. İkili arasındaki uzlaşma eğilimleri, Türkiye’de geliştirilen ve çalışmanın ana parametresini de oluşturan komşularla sıfır sorun doktrininin bir parçasıdır. Nitekim Ermenistan ve Ermeni meselesi Türkiye’nin ABD ve AB ile ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Türk-Ermeni sorununun üçüncü devletlerle olan ilişkilerini etkilemesinin nedeni, Ermenilerin en çok faaliyeti bu ülkelerde göstermesi ve Türkiye’nin en yoğun ilişkilerinin bu ülkelerle olmasındandır (Laçiner, 2004: 14). Dolayısıyla iki ülke arasındaki var olan tarihsel ve bölgesel problemlerin çözüme kavuşturulması Türkiye’nin dış politika çıkarlarını da olumlu etkileyecektir. Ermenistan açısında da siyasi ve bölgesel yalnızlığın (izolasyonun) sona ermesi bilhassa ekonomik anlamda ülkeyi rahatlatacaktır. Bu yaklaşmanın tamamen sağlanabilmesi için elbette var olan sorunlar tamamen ortadan kaldırılamasa da asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir. Yeni dönemde ikili ilişkileri daha doğru değerlendirebilmek için öncelikle bu tarihsel sorunları analiz etmek gerekmektedir.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen sorunlardan biri Dağlık Karabağ'dır. 1993 yılında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki toprakları işgal etmesinden sonra Ermenistan ve Türkiye karşılıklı olarak kara sınırını kapatmıştır. Karabağ 1921'de Azerbaycan'a bağlanmış ve SSCB'nin dağılma sürecine girmesine paralel olarak bu özerk cumhuriyet nüfus yoğunluğunun Ermeni olmasından dolayı Azerbaycan'dan ayrılmak ve Ermenistan'a bağlanmak istemiştir. Ancak Azerbaycan bu talebe karşı çıkmıştır. Birbirleriyle iç içe yaşayan Ermeni ve Azeri haklarının karşılıklı olarak kitlesel göçlerine yol açan bu gelişme karşılıklı çatışmalara kadar gitmiş ve gerilimi daha da artırmıştır. SSCB ise Dağlık Karabağ'ın yönetimini devralmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Karabağ'ın özerklik statüsünü feshetmiş ve bölgeyi doğrudan merkezi yönetime bağladığını açıklamıştır. Rus bir (Sapmaz ve Sarı, 2012: 4). Rus birliklerinin de Karabağ'dan çekilmesiyle sorun savaşa dönüşmüştür. Sorunun çözümü ve savaşı nihayetlendirmek için AGİK bünyesinde Minsk Grubu oluşturulmuş ve barış süreci başlatılmıştır.

Türkiye'nin Karabağ sorununa yaklaşımı, Türki Cumhuriyetlerine yaklaşımı ve Soğuk Savaş sonrası dış politikası ile doğrudan ilintilidir. Bilindiği üzere Türkiye, Sovyetler sonrası bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetlerini Türkiye'nin müttefiki olarak kabul etmişti. Özellikle Azerbaycan ile olan yakın teması dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması sürecinde karşılaştığı güçlüklerde destekçisi olmuştur. Dolayısıyla Dağlık Karabağ konusunda da Azerbaycan'a mutlak destek vermiştir. Ancak Türkiye sorunun uluslararası aktörler yolu ile çözümlenmesi taraftarı olmuştur. Azerbaycan topraklarının %20 sinin işgalinin sona ermesi, yurtlarında sürgün edilmiş bir milyona yakın insanın yaşadığı trajedinin aşılması başka bir deyişle Karabağ sorununun çözümü için sürdürülemez durumundaki statükonun barış ve istikrar şeklinde değiştirilmesi amacıyla müzakerelerini sürdürmektedir. Sıfır sorun politikası kapsamında Türkiye, Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunmak amacıyla bir barış projesi olarak tasarladığı modern İpek Yolu–Orta Koridor olarak adlandırılan Entegre Ulaştırma Koridorları Projesini geliştirmiştir (Akademikperspektif: 2013). Ermenistan ve Türkiye açısından Dağlık Karabağ sorununun çözülmeyen ilişkilerin normalleşmesinin beklenilmeyeceği düşüncesi kuvvetlidir.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkileri etkileyen belki de en önemli konu Ermenilerin soykırım iddiasıdır. Ermeni soykırımı Türkiye'nin sadece Ermenistan ile olan temaslarını değil başta Avrupa ülkeleri olmak üzere uluslararası aktörlerle olan ilişkilerini de etkilemektedir. Ermeni soykırımı sorunu, iki ülke arasındaki münasebetleri siyasi, hukuki ve ekonomik bağlamda belirlemektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında buldukları süreç boyunca barış ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla Türk – Ermeni ilişkilerinde de bozulma başlamıştır. Batılı devletlerin müdahale ve desteği ile Ermeniler dini, siyasi, ticari ve sosyal açılardan Osmanlı toplumundan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Doğu Anadolu'dan İstanbul'a kadar yayılan isyan hareketleri ile binlerce Türk ve Ermeni hayatlarını kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında ise Ermeniler Doğu Anadolu'da Ruslarla işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı silahlanmış ve binlerce halkı öldürmüşlerdir.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti ise 24 Nisan 1915'te cephe gerisinde silahlanan Ermenilere karşı operasyon düzenlemiş ve komitecileri tutuklamıştır. Bununla birlikte isyancı Ermenileri bölgelerinden alıp tehcire tabii tutmuştur. Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerini engellemek ve güvenli bölgelere yerleştirmek amacıyla uygulanan tehcir bilhassa Batılı devletlerin öncülüğünde uluslararası kamuoyuna Osmanlı Devleti'nin soykırım gerçekleştirdiği yönünde ilan edilmiştir. Buna karşın Ermeniler ve Batılı aktörlerin bir milyondan fazla Müslüman'ın Doğu Anadolu'da ve Kafkaslar'da katledildiğini ve yurtlarından sürüldüklerini göz ardı etmişlerdir. Tehcir Kanunu ile Ermenilerin iddia ettikleri gibi kendilerinin katledilmeleri değil iskan edilmeleri amaçlanmıştır. Silahlı isyanın bastırılması ve güvenliğin sağlanması amacıyla güney eyaletlerine zorunlu göçe yani tehcire tabi tutulmuşlardır. Bu tehcir esnasında açlık, sağlık ve iklim koşulları nedeniyle Ermenilerin bir kısmı hayatlarını kaybetmişlerdir (Yıldız ve Akbulut, 2012: 380).

1915'ler de başlayan soykırım iddiaları günümüze kadar – üstelik gelişerek – gelmiştir. Türkiye'nin komşularla sıfır sorun yani yeni dış politika felsefesi, sorunları sıfırlamasa bile asgari düzeye çekme gayretini gerektirmektedir. Bu kapsamda Ermeni soykırımı sorununu her iki toplum açısından diyalog zemininde açıkça tartışılmasını ve ortak tarihi hafızanın oluşumunun yolunun açılması gerekmektedir. Böylece Ermeni sorunu Türkiye bağlamında güvenlik ve uluslararası sorun olmaktan

çıkacaktır. Yaklaşık 55 yıldır 1915 olayları çeşitli ülkeler tarafından soykırım olarak tanınmaya başlamıştır. Soykırım iddialarını ilk tanıyan devlet 1965'te Uruguay olmuştur. Uruguay'ı takiben Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Arjantin, Rusya, Kanada, Yunanistan, Lübnan, Belçika, İtalya, İsveç, Vatikan, İsviçre, Fransa, Slovakya, Hollanda, Polonya, Almanya, Venezüella, Litvanya, Şili, Katalonya soykırımı kabul etmiştir (Çemrek ve Akgün, 2010: 8).

Birçok ülkenin soykırımı tanımalarına karşın İngiltere BM'nin 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesine atıf da bulunarak, sözleşmede yer alan tanımlara uymadığından Ermeni soykırımını kabul etmemiştir. Bununla birlikte özellikle Ermeni diasporasının çalışmaları ile son yıllarda soykırımın tanınması yönünde önemli mesafe alındığı söylenebilir. Nazi liderlerinin I. Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladıkları Yahudi soykırımına istinaden soykırım suçuyla yargılanarak ceza almaları ve tazminat ödemeleri Ermeni diasporası için de bir örnek teşkil etmiştir. Bu bağlamda Ermeni diasporası dört – T adını verdikleri siyasi bir strateji geliştirmiştir. Bunlardan birincisi *Tanıtmak*'tır. Bu kapsamda 1975'te kurulan ASALA terör örgütü, tedhiş eylemleri ile Ermeni soykırımı iddialarını uluslararası arenaya taşımışlardır. Bununla birlikte diaspora ikinci aşama olan *Tanınma*'yı uygulamaya koymuş ve soykırımın resmen tanınmasını amaçlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da Almanya'dan Rusya'ya kadar uluslararası devletler Ermeni soykırımını tanımışlardır. Ermeni diasporasının uyguladığı stratejinin üçüncüsü ise *Tazminat*'tır. Dördüncüsü ise Doğu Anadolu'nun topraklarına katılmasını istedikleri *Toprak Talebi*'dir. Ermenistan'ın toprak talebi onların Büyük Ermenistan ideasının bir parçası olmuştur (Çemrek ve Akgün, 2010: 9). Türkiye'nin soykırım iddialarına yaklaşımı ASALA'nın 1970'li yıllarda Türk diplomatlarına karşı yürüttüğü terör saldırılarına kadar ki süreçte çok da dikkatini çekmemiştir.

SSCB'nin dağılmasının ardından Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber daha önce detaylıca analiz edilmiş olan Dağlık Karabağ sorunu ve 1992'de Ermenilerin Hocalı'da yaptıkları katliam üzerine Türkiye Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Türkiye'nin diplomatik ilişkileri kesip sınırlarını kapatması nedeniyle Batılı devletlerin Türkiye'nin 1915 yılında gerçekleşen olayları soykırım olarak kabul etmesini ve tekrardan sınırlarını Ermenistan'a açmasını talep etmektedir. Bununla birlikte AB'nin İlerleme Raporları'nda “iyi komşuluk”

ilkelerine vurgu yapılmıştır. ABD'nin ise Türk – Ermeni ilişkilerinin normalleştirilmesi yönündeki baskısı ve zaten sıfır sorunlu dış politika anlayışı gereği Türkiye Ermenistan ile diyalog arayışlarına girmiştir. Bu kapsamda gerçekleşen futbol diplomasisi ile uluslararası ortam yumuşatılmaya çalışılmıştır (Özdal, 2010: 309).

Buna ilaveten İsviçre öncülüğünde hazırlanan ve Ermenistan – Türkiye ilişkilerinin normalleştirilmesini amaçlayan protokoller 10 Ekim 2009'da Zürih'de imzalanmıştır. Protokoller konusu ilerleyen kısımlarda detaylıca inceleneceğinden özellikle soykırım iddialarının Fransa ve bu bağlamda Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişkisini ne şekilde etkilediğinden söz etmek gerekmektedir. 1915 olaylarına dair Ermeni iddialarını tanıyan bir yasanın 2001 yılında çıkarılması ve 2006 yılında Sözde Ermeni Soykırımının inkarını suç olarak kabul eden yasa teklifinin Ulusal Meclis'e getirilmesi Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Ancak Türkiye'den gelen tepkiler ve karşılıklı diplomatik temaslar nedeniyle ilişkiler yumuşamıştır. Yumuşama dönemi çok uzun sürmemiş aynı yasa teklifi tekrar gündeme getirilmiş ve 2011 yılında Ulusal Meclis ve Senato'da kabul edilmiştir. Buna karşın Türkiye Fransa'ya yönelik tedbirler almış ve açıklamış dolayısıyla ikilinin arasındaki ilişkiler kopma noktasında gelmiştir. Bunu takip eden süreçte iki ülke kamuoyundan gelen tepkiler sonucunda 28 Şubat 2012 tarihinde Anayasa Konseyi ilgili yasayı iptal etmiştir.

Ermeni meselesi Fransa'nın konuya yaklaşımı nedeniyle Türkiye'nin AB'ye üyeliği noktasında engel teşkil etmektedir. Ermeniler, Fransız politikasında söz sahibi olmak istemeleri ve Ermeni soykırımının tanınması gibi nedenlerden ötürü Fransa politikası üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle Fransa'nın Ermenistan ve Ermeni meselesine ilişkin yaklaşımını Türkiye aleyhine şekillendirmeye çalışmıştır/çalışmaktadır. Nitekim başarılı da olmuştur. 19 Ocak 2007 tarihinde Hrant Dink'in öldürülmesi iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen önemli gelişmelerden biri olmuştur. Hrant Dink'in cenaze töreninde Ermenilerle gösterilen dayanışma Türk – Ermeni ilişkilerinin normalleşme sürecine girmeye başlaması gibi algılanmış olsa da iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine etki etmemiştir.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerde Türkiye'nin yeni dış politika algısına da paralel olarak sorunlara rağmen bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. İki ülke arasında adeta donmuşluk vaziyetinde olan ilişkiler, uluslararası aktörlerin ve kamuoyunun izlediği dinamik bir diplomatik sürece dönüşmüştür. Bu bağlamda Abdullah Gül'ün Erivan'a iki ülkenin milli takımları arasında gerçekleşen futbol müsabakasını izlemeye gitmesi ve 2009 yılında normalleşme süreci için çizilen Yol Haritası'nın açıklanması bu diplomatik sürecin somut göstergeleridir. Bununla birlikte İsviçre'nin gözetiminde 31 Ağustos 2009 tarihinde Zürih'de imzalanan protokoller normalleşme sürecinin en önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Protokollerin amacı iki ülke arasındaki özellikle siyasi ve ekonomik ilişkilerin yeniden canlandırılmasıdır. Türkiye, Ermenilerin soykırım iddialarına karşılık olarak 1915 olaylarının araştırılması için ortak bir Tarih Komisyonu'nun kurulmasını talep etmektedir. Protokoller ile ikili arasındaki en büyük gerilime neden olan soykırım iddialarına netlik kazandırılmak hedeflenmektedir. Ayrıca 1992'de kesilen siyasi ve diplomatik ilişkilerin yeniden inşası öngörülmektedir. Buna ilaveten sınırların ticaret ve turizme açılması amaçlanmaktadır. Protokoller ile Ermenistan, bölgesinde dışında kaldığı siyasi ve ekonomik dinamiklerle yeniden buluşarak siyasi yalnızlıktan kurtulabilecek ve Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirme fırsatı yakalayabilecekti. Türkiye ise sıfır sorun politikasının gereğini yerine getirmiş olacak ve bölgesel istikrarın önündeki en önemli engeli kaldırmış olacaktı (Çemrek ve Akgün, 2010). Ancak protokollerden planlandığı şekilde sonuçlar alınamadı.

Türkiye ve Ermenistan parlamentolarında yoğun tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle protokollerde Kars Antlaşması'nın açıkça dile getirilmemesi ve Ermenistan'ın Karabağ'dan çekilme taahhüdünün yer almaması Türkiye tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Protokollerin 2011 yılında Ermenistan tarafından askıya alınması iki ülke arasındaki normalleşme ve barış sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Özellikle Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin protokollerini onayladıktan sonra onama kararına eklediği şerh ve bazı yorumlamalar iki ülke arasındaki güven ortamını sarsmıştır. Dolayısıyla normalleştirme sürecinin canlanabilmesi için iki ülke arasındaki güvenin yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Protokollerin tekrar hayata geçirilmesinin mümkün olmadığı ancak protokollerin

içinde yer alan bazı önlemlerin devreye sokularak ilişkilerin yumuşatılabileceği ifade edilmektedir (Bahsi, 2013: 72).

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler ve iki aktör arasındaki belli başlı sorunlar genel hatlarıyla analiz edildi. Türkiye, komşuları ve çevresiyle barış ve istikrara dayalı ilişkileri öne çıkarmaktadır. Çok boyutlu dış politika felsefesi kapsamında, komşularıyla sıfır sorun anlayışı ile sorunlarını diyalog yöntemiyle çözmeye çalışmak da ve bölgesinde bir barış kuşağı oluşturmak amacıyla arabulucu ülke rolü üstlenmektedir. Komşularla sıfır sorun politikası Türk Ermeni ilişkilerini pozitif olarak etkilemiştir. Fakat Dağlık Karabağ, sözde soykırım, toprak talebi gibi çözülemeyen sorunlar nedeniyle uzlaşma sağlanamamıştır. Komşularıyla ve bölgesindeki devletlerle ilişkilerini normalleşme düzeyine getiren Türkiye'nin, Ermenistan olan ilişkilerinde iyileşme olmaması sıfır sorun politikasının uygulamadaki başarısının sorgulanmasına neden olmuştur (Bahsi, 2013: 72).

Kuşkusuz Türkiye, bölgesinde işbirliği ve istikrarın oluşması için ikili ilişkilerin normalleşmesini istemektedir. Bu bağlamda Türkiye, Ermeni diasporası ve Ermenistan'ın girişimlerini yakından izlemeli, uluslararası arenada soykırım iddialarına karşı sürdürülebilir bir strateji geliştirmelidir. Bilindiği üzere Türkiye'nin bölgede ve uluslararası ortamdaki yükselişinden endişelenen aktör devletler soykırım iddialarını Türkiye'ye karşı bir yıpratma aracı olarak kullanarak tüm dünyaya yaymaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye'nin proaktif dış politikasını engellemeye çalışan bu girişimlere karşı Türkiye, tarihi geçmişten ve ulusal çıkarlarından ödün vermeden bir strateji geliştirmek zorundadır. Bununla beraber Ermenistan'ın komşuları ile ilişkilerini güçlendirmesine ortam oluşturmalı böylelikle Ermenistan'ı işbirliğine zorlayacak fırsatlar elde etmelidir. Sonuç itibariyle Ermeni soykırımını meselesinin çözümü için sorunun özellikle uluslararası platformda özgürce tartışılmasının önünün açılması gerekmektedir (Bahsi, 2013: 73).

3. Suriye İle İlişkiler

Türkiye'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz politikasının en önemli aktör devleti hiç kuşkusuz Suriye'dir. Suriye'ye yönelik politika Doğu Akdeniz ile ilgili

stratejik planlamanın kaçınılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler karşılıklı dengelerin gözetildiği bir anlayış da yürütmek zorundadırlar (Davutoğlu, 2005: 401). Bu bağlamda ortak su havzalarının kullanımı, tarım, ticaret, ulaşım ve kültür alanlarında ortak birçok dinamiğe sahiptirler. Buna karşın tarih boyunca hiçbir savaş yaşamamış olan bu iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli olarak gerginlik içerisinde şekillenmiştir.

Türkiye'nin Suriye'ye karşı dış politika algısı 2000'li yıllara kadar Orta Doğu'ya yönelik dış politika yaklaşımı çerçevesinde şekillenmiştir. 2002 yılından itibaren Türkiye'nin izlediği komşularla sıfır sorun ve çok yönlü dış politika stratejisi Türkiye ve Suriye ilişkilerinin de yönünü değiştirmiştir. Tarihsel bağlamda her iki ülke içinde düşman olgusu uzun süre varlığını korumuştur. İki ülkenin birbirlerine karşı olan düşman yaklaşımının ardında bir dizi sebepler bulunmaktadır. Bunların başında; Türkiye'nin en büyük tehdit olgusu olarak gördüğü PKK'ya Suriye'nin ev sahipliği yapıyor olması iddiası gelmektedir. Bununla birlikte su kaynaklarının paylaşımı konusundaki anlaşmazlık iki ülkenin ilişkilerini olumsuz etkileyen parametrelerden biri olmuştur. Ayrıca Hatay sorunu konusunda Türkiye açısından Suriye'nin toprak bütünlüğüne müdahale ettiği; Suriye açısından ise Türkiye'nin Suriye toprakları üzerinde hak iddia ettiği söylemi iki ülke arasındaki ilişkilerin düşman algısına dayanmasındaki etkenlerden biri olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde birbirlerini tehdit olarak gören Türkiye ve Suriye, AKP iktidarı döneminde uygulanan dış politika yaklaşımının da etkisiyle iki ülke bölgesel işbirliğini güçlendirici, uluslararası ortamda dayanışmacı bir politik duruş sergilemeye başlamışlardır. Ancak 2010 yılında başlayan Arap Baharı nihayetinde Suriye'yi de vurmuş ve iyi komşuluk ilişkilerinin başladığı bir dönemde seyrini tekrar değiştirmiştir. Arap Baharı ile birlikte sıfır sorun politikasının bir tıkanmışlık görüntüsü çizdiği ima edilmek de dolayısıyla başarısı tartışmaya açılmıştır. Gelinek noktayı doğru analiz edebilmek için ilişkilerin tarihi seyrini incelemek gerekmektedir.

Bu bağlamda Türkiye ve Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planı değerlendirilmelidir. Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler uzun bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Bu kapsamda Suriye 634 tarihinde İslam topraklarına katılmış 1150'li yıllardan sonra Türk devletlerinin hakimiyeti altına girmiş ve 1516'da

Osmanlı Devleti'nin Şam eyaleti olmuştur. 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile önce İngiltere'nin sonrasında ise Fransızların hakimiyetine geçmiştir. Fransa'nın hakimiyeti altında kaldıkları dönem içinde Halep, Şam, Lazkiye, Cebeli Druz ve İskenderun'da özerk hükümetler kurulmuştur. Halkının çoğunluğu Türk olan İskenderun 1939 yılında Türkiye'ye katılmıştır. Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesiyle birlikte Suriye bağımsızlığını ilan etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Suriye'de El – Baas El – Arabi adında bir örgütlenme ulaşmaya başlamıştır. Baas hareketinin oluşum amacı Arap dünyasının tek bir bayrak altında birleştirmektir. Zamanla Arap ülkelerinin büyük bir kısmında ve başka ülkelerdeki Arap toplulukları arasında hızla büyümüştür. 1953 yılında Baas Partisi Arap Sosyalist Partisi ile birleşerek Arap Sosyalist Diriliş Partisi adını almıştır. Baas Partisi gittikçe gücünü artırmış ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Ne var ki Mısır'ın Suriye'yi kendi vilayeti gibi muamele etmesi Baas'ın 1963 yılında Suriye'de tekrar iktidara gelmesine neden olmuştur. Baas Partisi içerisindeki iktidar mücadelesini dönemin Savunma Bakanı olan Hafız Esad kazanmış ve 1971 yılında gerçekleştirilen oylamayla devlet başkanı seçilmiştir. Hafız Esad devlet başkanlığı döneminde ülkesinde sıkı bir istihbarat rejimi oluşturarak farklı siyasal hareketlerin gelişimini engellemiştir (SDE, 2012).

Diktatör bir lider görünümü çizen Hafız Esad kendi halkına karşı Hama'da katliamlar gerçekleştirmiştir. Kendisinin ölümünden sonra yapılan anayasal değişikliklerle beraber oğlu Beşar Esad 2000 yılında Suriye Devlet başkanı seçilmiş ve babasının izlediği politikayı devam ettirmiştir. Özetlenmeye çalışılan Suriye siyasi tarihi süreci içerisinde kendi iç siyasal sorunlarıyla beraber dış politikasında da sorunlar yaşamıştır. Suriye'nin gerek bölgesel konumu gerekse iç siyasal yapısındaki belirsizlikler önemli bir aktör olmasını sağlamıştır.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş dönemi boyunca iyi komşuluk ilkesi dahilinde gelişme gösterememiştir. Diplomatik bağlamda da iki ülke arasında ciddi bir trafik yaşanmamıştır. Coğrafi anlamda birbirine çok yakın iki ülke konumunda olmalarına rağmen ilişkilerin uzak olmasının nedenlerinin başında; Türkiye'nin Orta Doğu ve bölge ülkelerine karşı mesafeli duruşu, Suriye'nin ise kendi iç politikasında yaşadığı istikrarsızlık gelmektedir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler bu dönem boyunca hiçbir zaman yakınlık derecesinde olmamış ve

sıcak bir havayı yansıtmamıştır (Öztürk, 1997: 53). İki ülke arasında Hatay, Su ve PKK sorunları yaşanmıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki Hatay Sorunu'nun temelinde 1936 yılında Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören antlaşma vardır. Suriye bağımsızlığını kazanmasından sonra Hatay üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. Suriye'nin Hatay üzerinde iddia ettiği hak, Türkiye ve Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyen bir sorun olarak varola gelmiştir. Hatay Sorunu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesinde yer alan İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluştuğunda orayı işgal edebilir ifadesi Fransa'nın, Hatay Bölgesini ilhakı ile sonuçlanmıştır. İlhakın ardından Fransa bölgede İskenderun Sancağı'nı kurmuştur. Hatay, Misak-ı Milli kararlarına göre milli sınırlar içerisinde yer almaktaydı. Ancak Kurtuluş Savaşı sonrasında Fransa ile imzalanan antlaşma neticesinde Hatay, Türkiye'nin güney sınırı dışında tutulmuştur. Hatay'daki Türklerin zamanla bölge dışına sürülmesi, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlığını vereceğini temin etmesi ve bu kapsamda bir anlaşma imzalamaları ve bu anlaşma içerisinde Hatay sorununa yönelik herhangi bir çözüm önerisinin yer almaması Türkiye'nin Hatay Sorunu'na karşı harekete geçmesine neden olmuştur. İki savaş arası dönemde statükocu ve barış esaslı bir politika izleyen Türkiye sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi taraftarı olmuştur.

İki ülkenin müzakereleriyle çözüm bulunmayan sorun Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararlar sonrasında iki taraf her ne kadar uzlaşmaya varmış olsa da Hatay'daki sorun çözülememiştir. Bir süre sonra Hatay'da seçime gidilmiş ve Hatay bir devlet olarak kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'nin ısrarcı tutumu ve Hatay'ın anavatana katılması gerekliliği inancı sonuç vermiş Fransa ile yapılan anlaşma neticesinde 23 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılmıştır (Dilan, 1998: 143).

Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasını Suriye parlamentosu protesto etmiş ve o tarihten bugüne kadar Hatay'ı resmi haritalarında Suriye toprakları içinde göstermiştir. Baas Partisi'nin Hatay konusundaki kışkırtıcı politikaları Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Özellikle Suriye yönetiminin 1960'lı yıllarda Alevi kökenli bir liderine eline geçmesi sonrasında Hatay'da yaşayan Alevi kökenli aileler Türkiye'ye karşı kışkırtılmıştır. Diğer aktör

devletler tarafından da Hatay Sorunu Türkiye'ye karşı Suriye'nin kışkırtılmasında kullandıkları bir araç niteliğinde olmuştur. Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB'nin etkisi altında politika izleyen Suriye her fırsatta Hatay Sorunu'nu gündeme getirmeye çalışmıştır. Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Adana mutabakatı sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamış ve Suriye'nin Hatay konusundaki tavrı olumlu anlamda değişmiştir (Akyürek ve Yılmaz, 2012). Buna ilaveten Beşar Esad ve Ahmet Necdet Sezer arasındaki diplomatik görüşme neticesinde de iki ülke harita konusundaki iyi niyetlerini ortaya koymuşlar dolayısıyla Hatay Sorunu iki ülke açısından da aşılmaya başlanmıştır.

Türkiye ve Suriye arasındaki münasebetleri özellikle Soğuk Savaş döneminin sonlarına yakın etkileyen en önemli konular Su Sorunu ve PKK bağlamında terör olmuştur. Su Sorunu'nun kaynağını son 30 – 35 yıldır Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin su rezervlerinin paylaşımı konusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) hayata geçirmesi ve Fırat nehri üzerinde yapılan barajlar Suriye'nin tepkisini çekmiş ve diğer Arap ülkelerini de etkileyerek Türkiye'ye karşı işbirliği içerisinde olmuşlardır. Suriye'nin tarıma dayalı ihracatı kalkınma politikaları nedeniyle suya olan ihtiyaçları artmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye'nin GAP ve baraj yapımları Suriye ve Irak'a akacak olan suların azalacağı düşüncesiyle iki ülkeyi endişelendirmiştir. Türkiye, Dicle ve Fırat nehirlerinin sınır aşan sular olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla her ülkenin ihtiyaçları dahilinde bu nehirleri kendi sınırları içinde kullanma hakkı olduğunu vurgulamıştır.

Diğer ülkelerinde suya olan gereksinimlerinin belirlenmesi ve buna göre bir paylaşımına gidilmesi gerektiğini ifade etmiş hatta sorunun çözümü için Barış Suyu Projesi'ni önermiştir. Ancak bu projeye Suriye ve Suudi Arabistan olumlu yaklaşmamışlardır. Türkiye'nin bölgesel istikrarın sağlanmasını da amaçladığı Su Sorunu'nun çözümüne karşı attığı iyi niyetli adımlar Arap Devletleri ve Suriye tarafından geri çevrilmiştir. Suriye ve Türkiye arasında yaşanan Su Sorunu terör sorununu da beraberinde getiren önemli bir konu olarak iki ülkenin ilişkilerini etkilemektedir. Türkiye'nin güvenlik eksenindeki en büyük tehdit algısı PKK Sorunu'dur. Türkiye ile Suriye'yi çatışmanın eşiğine getiren sorun Suriye'nin teröre verdiği destek olmuştur. Suriye, terörü Ortadoğu'da yayılmaya yönelik bir araç ve

çevre ülkelerine karşı bir silah olarak kullanmıştır. Suriye terör konusundaki politikasını ülke içinde oluşturduğu istihbarat birimleri aracılığı ile yürütmüştür. Suriye terörü Batı ülkelerine, Ortadoğu Arap Devletlerine, İsrail ve komşularına karşı kullanmıştır. Bununla birlikte Suriye'deki rejim muhaliflerine karşı da kullanmış, 1982 yılında Müslüman Kardeşler Örgütü 'nü (MKÖ) hedef alarak Hama kentini yerle bir etmiştir. Suriye'nin temel dış politika argümanları içerisinde; İsrail'in işgali altındaki toprakları kurtarmak, Lübnan ve Arap – İsrail çatışmalarını kendi ulusal çıkarları çerçevesinde çözmek, BAAS rejimini Arap dünyasında yayarak Arap liderliğini üstlenmek ve bölgede söz sahibi olmak yer almaktadır. Bu ideasını gerçekleştirmek için bölge ülkelerdeki iç istikrarı bozmayı ve ülkelerin tehdit algılarına destek vermeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin istikrarını PKK'ya verdiği destekle bozmaya çalışmıştır.

Öyle ki PKK'nın kurulum aşamasında örgüt üyelerinin gerilla savaşı konusunda eğitilmesi için FKÖ kamplarına götürülmesini sağlamıştır. Hatta PKK ilk kongrelerini Suriye'de yapmış bu kongrelerde örgüt üyelerinin Suriye'de eğitilmesi ve Suriye'nin bazı vilayetlerinde temsilcilikler açılması kararlaştırılmıştır. Suriye açıkça PKK'ya destek olmuş ve Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmıştır. 1980'lerden 2000'li yıllara kadar PKK'ya verdiği desteği 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile kestiğini ilan etmiştir. Terör konusu başta olmak üzere Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler 2000 yılında Beşar Esad'ın ve 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesi ile birlikte yumuşamaya başlamıştır.

Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası anlayışı kapsamında Suriye'nin diğer devletlerle – ABD, İsrail – ilişkilerinde arabuluculuk rolü üstlenmesini zorunlu kılmıştır. Suriye yıllarca PKK'ya verdiği desteğe karşın Kürt meselesi konusunda Türkiye ile ortak kaygı duymaya başlamış hatta Türkiye'nin 2009 yılında başlattığı demokratik açılım politikasını desteklemiş ayrıca Kuzey Irak'taki Suriye kökenli teröristlerin silah bırakmaları durumunda ülkesine kabul edeceğini beyan etmiştir (Sayın, 2012). Türkiye ise çok yönlü dış politikasının gereği bölgesindeki istikrarın sağlanması amacıyla Suriye'nin sorunlu olduğu Mısır, Irak, İsrail ve ABD arasında uzlaşmacı/arabulucu bir tavır sergilemiş ve sorunların çözümü için etkin bir diplomasi izlemiştir. Örnek olarak; 2009 yılında Irak'ta gerçekleşen bombalı saldırılarda Irak yönetiminin saldırılardan sorumlu olarak Suriye'yi göstermesi

üzerine Irak ve Suriye büyükelçilerini geri çağırmıştır. Bunun üzerine Türkiye devreye girmiş ve sorunun çözülmesi için müzakereler gerçekleştirmiştir. Komşularla sıfır sorun ve çok yönlü aktif dış politikanın mimarı sayılan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye konusundaki yaklaşımında ortak kader, tarih ve gelecek vurgusunu sıklıkla yapmıştır/yapmaktadır. Suriye’de yaşanan devlet politikası değişikliği ve Türkiye’nin daha barışçıl yaklaşımı ilişkilerin iyi bir düzeye gelmesini sağlamıştır. Bu dönemde iki ülke arasında karşılıklı birçok diplomatik ziyaretler gerçekleşmiş ve mutabakatlar imzalanmıştır (Bahsi, 2013: 61).

Türkiye’nin 2000 sonrası dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in, Hafız Esad’ın cenaze törenine katılması ile başlayan ve bu ziyarete Beşar Esad’ın 2004 yılında Türkiye ziyareti ile karşılık vermesi iyi komşuluk ilişkilerinin başlamasını sağlamıştır (Tan, Belli ve Aydın, 2012: 67). Bu ziyaretle birlikte Türkiye ve Suriye arasında Serbest Ticaret Anlaşmasının imzalanmasına karar verilmiştir. Böylelikle 22 Aralık 2004’te Suriye ve Türkiye arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, sanayi ürünlerinde Suriye menşeli ürünlerin ithalatındaki vergileri kaldırırken, Suriye ise Türkiye menşeli ürünlerin Suriye’ye ithalatında vergilerin 12 yıllık bir zaman dilimi içinde kaldırılmasına karar verilmiştir (Eren, 2013: 35). 2004 yılında imzalanan bu ortaklık anlaşması Suriye’de yaşanan gelişmelere paralel olarak 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır (Ekonomi: 2013).

Bununla birlikte Beşar Esad’ın Türkiye’ye yapmış olduğu ziyaretin bir sonucu olarak Suriye, 13 Ocak 2004’te aldığı bir kararla Türk sanayicilerine, işadamlarına ve tüccarlarına, Suriye’nin tüm sınır kapılarından vize alma hakkı ve kolaylığı sağlayarak işadamlarının Suriye’ye gitmeden önce vize almak için Türkiye’deki büyükelçilik ve konsolosluklara başvurma zorundalığını ortadan kaldırmıştır (Bogazicigundem: 2012).

Beşar Esad 2007 Ekim ayında Türkiye’ye yönelik ziyaretinde, artan terör olayları karşısında Türkiye’nin terörle mücadeleye karşın yürüttüğü politikayı desteklediğini dile getirmiş ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak’a yaptığı sınır ötesi harekate tam destek vermiştir (Gaytancıoğlu, 2010: 32). İkili ilişkileri zirve noktasına ulaştıran önemli gelişme ise Beşar Esad’ın 16 Eylül 2009’da Türkiye ziyaretinde Stratejik İşbirliği Konseyi kurulacağını açıklanması olmuştur (Ayhan, 2009: 27).

Bununla birlikte Ocak 2007’de Lübnan’ın Kıbrıs Cumhuriyeti ile imzaladığı gizli petrol ve doğalgaz anlaşması bunalımında Suriye, Türkiye’yi desteklemiş ve anlaşmanın Lübnan parlamentosunda onanmamasına katkıda bulunmuştur. Türkiye’de Şubat 2005 Hariri suikastı nedeniyle baskıya uğrayan Suriye’ye destek vermiş, Temmuz 2006 Lübnan Savaşında tarafları yatıştırmış ve bölgeye gönderilen BM barış gücü UNIFIL’e asker katkısında bulunmuştur (Oran, 2012: 156).

Sıfır sorun politikası bağlamında başkent Şam’da Fransa, Türkiye ve Katar’ın liderlerinin katılımı ile 4 Eylül 2008’de İstikrar İçin Diyalog adı altında bir zirve toplantısı yapılmıştır. Zirve öncesinde Türkiye bir süredir Suriye ile İsrail arasındaki dolaylı görüşmelere de ev sahipliği yapmaktaydı (Bbc: 2012). Bu zirvede Golan Tepelerinin Suriye’ye verilmesi halinde Filistin ve Lübnan ile ilgili sorunların önemli bir kısmının çözülebileceği ve bölgede barış, istikrar ve refahın yakalanmasının muhtemel olduğu ifade edilmiştir (Sayın, 2012). Bu zirve ile Türkiye için uluslararası ve bölgesel ilişkilerinde prestijini artırma imkânı sağlamış, Suriye ile İsrail ve özelde Filistin sorununun çözümüne katkıda bulunmuş oldu (Tan, Belli ve Aydın, 2012: 70).

Sıfır sorun politikası kapsamında Türkiye tarafından atılan bir başka adım da Ağustos 2009’da Irak’ta meydana gelen bazı saldırılardan Suriye’nin sorumlu tutulması üzerine gerginleşen Irak ve Suriye ilişkilerinin düzeltilmesi amacıyla 31 Ağustos 2009’da Davutoğlu’nun arabuluculuk rolü ile iki ülkeyi ziyareti ve uzlaşma çabası olmuştur (Mfa: 2012). Türkiye ve Suriye arasında vizelerin kaldırılması, Asi Nehri üzerine Dostluk Barajı kurulması, güvenlik işbirliğinin sürdürülmesi gibi birçok işbirliğini artırıcı adımlar atılmış, 2008 itibariyle 1.8 milyar dolar olan ticaret hacmi 2 yıl içinde 5 milyar dolara çıkartılmış, enerji, tarım, bayındırlık, ticaret, ulaşım gibi konularda bakanlıklar düzeyinde çalışmaların sürdürülmesi hedeflenmiştir (Oktav, 2010: 442).

AKP iktidarı boyunca yakın ilişkilerin geliştiği Suriye ile kırılma noktası Arap Baharı ile başlamıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da patlak veren ve halen Suriye’de devam eden Arap Baharı süreci Suriye’nin gerek Türkiye ile olan ilişkilerinde gerekse uluslararası ilişkilerinde kırılma yaratmıştır. Suriye’de Mart 2011’de başlayan Suriye muhalif güçleri ile BAAS Yönetimine bağlı güçler arasındaki çatışmaların durdurulması, ülkenin ve bölgenin yeniden istikrarının

sağlanması için Türkiye aktif bir rol oynamaktadır. Türkiye, Ortadoğu'daki devletlerle ekonomi başta olmak üzere ilişkilerini geliştirmeyi benimsemiştir. Bununla birlikte bu ülkelerin demokratikleşmesinde doğrudan bir rol oynamak yerine bu ülkelerin Türkiye'deki dönüşümün zamanla içselleştireceklerini düşünmüştür. Ancak Arap Baharı diye adlandırılan bu süreç Türkiye'nin öngörüsünü yanıltmış oldu. AKP'nin sıfır sorun politikası Suriye konusunda "başarısız" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Yeni dış politika yaklaşımı Türkiye'nin Ortadoğu'da oluşturmak istediği birlik hedefi ve rol model iddiası Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında hayal kırıklığına uğramıştır. Türkiye'yi önemli sorumluluk ve sınama ile karşı karşıya bırakmıştır (Bahsi, 2013: 61).

Türkiye, Suriye'de Arap Baharını yaşayan diğer ülkelerde olduğu gibi sadece rol model olmamış bu süreçte aktif bir aktör olmak istemiştir. Bu bağlamda sorunun çözümü için Esad yönetimine anayasal reformları gerçekleştirmesi için baskı yapmıştır. Yine muhalif güçleri tek çatı altında toplamayı hedeflemiş uluslararası bir yaptırım arayışı içerisine girmiştir. Türkiye, Suriye'deki iç savaşın çözülmesi için uluslararası girişimlerde yer almış hatta Suriye Halkının Dostları Grubu'nun toplantısına ev sahipliği yapmış, BM Genel Kurulu'nun harekete geçmesi için öncülük etmiştir (Radikal: 2012).

Türkiye'nin Suriye'de izlediği aktif dış politikayı etkileyen birtakım krizler yaşanmıştır. Doğu Akdeniz'in uluslararası hava sahasında Türkiye'ye ait askeri uçak düşürülmüş ve asker pilotlar şehit olmuştur. Muhalif güçler ile rejime bağlı güçlerin çatışmasında Akçakale'ye top mermisi düşmüş 5 kişi hayatını kaybetmiştir (Hurriyet: 2012). Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye uluslararası hukukun, kara sınırının ve ulusal güvenliğinin ihlali gerekçesiyle karşılıklıta bulunmuştur. Bir diğer kriz ise 14 Ekim 2012 tarihinde yaşanmış, Rusya'dan Suriye'ye kalkan sivil uçakta askeri malzeme tespiti üzerine uçak indirilmiş ve hava sahası Suriye uyruklu sivil uçaklara kapatılmıştır (Kilispostasi: 2012). Türkiye, Suriye'de savaştan kaçan Suriyelilere kapılarını açmış bölge illere Suriyelileri yerleştirmiştir. Türkiye Suriye'nin sınır bölgesinde güvenli bölgelerin kurulmasını teşvik eden bir yaklaşım benimserken tek taraflı inisiyatif almaktan da çekinmiştir. Bununla beraber BM Güvenlik Konseyi'nin onaylayamayacağı bir askeri operasyonun meşru olmayacağını savunurken insani kaygıların muhtemel bir askeri operasyon için gereken meşruiyeti

sağladığını belirtmektedir. Yine Kofi Annan'ın hazırladığı ateşkes planına destek verirken bir yandan da Suriye konusunda uluslararası aktörleri pasiflikle suçlamaktadır (Bahsi, 2013: 61).

Dolayısıyla Türk dış politikası, Suriye konusunda bir yanda insani değerleri, normları önceleyen liberal yaklaşım diğer yanda bölgesel ve uluslararası çıkarlarını önemsediği realist yaklaşımın arasında kalmıştır. Yani liberal (idealizm) yaklaşım ve gerçekçi (realizm) yaklaşımın arasında denge kuramamıştır. Sadece Suriye açısından değil Arap Baharı'nın vurduğu ülkelerde ikilemde kalmıştır. Türkiye bir taraftan bölge ülkelerinin demokratikleşmesi için mesajlar verirken bir taraftan da bölgedeki rejimlerle çıkar odaklı ilişkiler kurmaya çalışan bir ülke olarak hareket etmiştir (Bahsi, 2013: 62).

Sonuç itibariyle Türkiye ve Suriye ilişkileri tekrar Adana Mutabakatı öncesindeki döneme doğru bir dönüşüm içerisindedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde uzun yıllar çaba sarf edilmiş ancak hesaba katılmamış bir Arap Baharı ilişkilerde geline nokta neredeyse sıfırlamıştır (Bahsi, 2013: 62).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REALİST PERSPEKTİFTEN SIFIR SORUN POLİTİKASI

1. Realizm-İdealizm Ekseninde Türk Dış Politikası

Çalışmanın kuramsal altyapısı oluşturulurken dış politika analizinde realistler ve idealistler arasındaki tartışmanın disiplinin kurucu niteliğindeki bir tartışma olduğu ve her iki kuramın teorisyenlerinin birbirlerini eleştirdikleri ifade edilmişti. Dolayısıyla realist kuram bağlamında sıfır sorun politikasının analiz edildiği bir araştırmada tarihsel anlamda her iki kuramın Türk dış politikasına ilişkin yaklaşımının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dış politika analizi yapılırken devletler temel iki güdülenme ile hareket etmektedirler. Buna göre dış politika yapımını belirleyen birinci etken çıkarlar; ikincisi ise değer odaklı yaklaşımdır. Üzerinde uzun yıllardır tartışılan çıkar odaklı dış politika yaklaşımına göre devletlerin dış politikadaki temel amaçları siyasi, ekonomik ve askeri/güvenlik çıkarlarını gerçekleştirmektir. Bu durumu sağlamak içinse anarşik uluslararası sistemin varlığı, devletlerin hareket alanlarını sınırlayan devletler üstü bir otoritenin olmaması gerekmektedir.

Devletlerin birbirlerine olan yaklaşımı tamamıyla kendi ulusal çıkarlarına odaklıdır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin ortak değerler, normlar, işbirlikleri oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Devletlerarası kurulan ilişkiler her devletin ekonomik ve ağırlıklı olarak askeri gücünü korumaya dayalıdır. Dolayısıyla uluslararası ortak çıkar ve değerlerin oluşturulması neredeyse imkânsızdır. Çıkar odaklı başka bir deyişle realist bu dış politika yaklaşımına göre ortak değer ve normların dış politikada öncelikli konumda olması daha fazla kaos ve istikrarsızlığa neden olmaktadır.

Değer odaklı ya da idealist/liberal yaklaşıma göre ise devletlerin elbette ulusal çıkarları olmalıdır. Ancak bu ulusal çıkarların belirlenmesinde ve uygulama alanında kullanılacak yöntemlerin uluslararası norm ve değerlere dayalı olmasını

öngörür. Devletlerin sahip oldukları kimlikleri, kültürel yapıları, toplumsal özellikleri dış politikada neleri önemsediklerini belirleyen unsurlardır. Dolayısıyla devletler kendilerini tanımladıkları özelliklerinin dışında dış politika uygulayamazlar.

Bununla birlikte realistlerin yaklaşımından farklı olarak dış politika iç politikadan tamamıyla ayrıştırılmaz ve Machiavelli'nin düşüncesine atıfla amaca giden her yol mubah değildir. İnsan ilişkilerinde olduğu gibi dış politikada da ilişkiler meşru olmalıdır.

Her ne kadar bu iki kurama dair yaklaşımlar teorik anlamda birbirine zıt ve bağımsız düşünceler gibi algılsa da uygulamada tamamen birbirinden kopmadığı, ayrıştırılmadığı durumlarda vardır. Çünkü gerçek hayatta olaylar teorikte olduğu gibi soyut basitleştirmelerden daha çok karmaşık ve gerçekçidir. Dolayısıyla dönemin şartlarına göre çıkarlar ve değerler iç içe geçebilmektedir. Bu teorik anlatım çerçevesinde çıkar ve değer odaklı dış politika algısının ya da realist ve idealist dış politika yaklaşımının tarihsel süreç içerisinde Türk dış politikasında nasıl bir yansıma zemini bulduğu değerlendirilmelidir.

Osmanlı Devleti'nden kalan en önemli dış politika mirası dış ilişkilerde daha çok realist bir yaklaşımın hakim olmasıdır. Bu yaklaşım Cumhuriyet'in kuruluşu ile devam etmiş özellikle Soğuk Savaş döneminde tepe noktaya ulaşmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nden gelmesi muhtemel bir tehdidi Türkiye, NATO ile kuracağı ittifak ile engelleyebileceği düşüncesiyle ulusal çıkarlarını korumayı gaye edinmiştir. Bilindiği üzere bu dönemde dış politika devletin egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak amacı gütmekteydi.

Yurtta sulh cihanda sulh ilkesinin benimsenmesi ile öncelikli olarak iç politikanın düzenlenmesine ve buna bağlı olarak da dış politikada savunmacı, statükocu ve pragmatik davranmasına neden olmuştur. Ulusal ve uluslararası barışın diğer devletlerin içyapılarına bakılmaksızın ekonomik, askeri ve siyasi ilişkiler kurularak gerçekleştirilebileceği çıkar odaklı realist bir yaklaşımın ürünüdür.

Buna karşın Türk dış politikasının tamamen çıkar odaklı olduğunu savunmak doğru değildir. Bu bağlamda cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye'nin temel dış politika amacı Batı ile bütünleşmek olmuştur. Bunun sağlanması içinde Türkiye'nin Batı menşeli diyebileceğimiz uluslararası örgüt ve topluluklara dahil olması

gerektiğine inanılmıştır. Söz konusu bu duruma örnek olarak NATO üyeliğine kabulü uzun yıllardır devam eden AB üyeliği serüveni verilebilir.

Batı'ya entegre olmak istenirken Ortadoğu ve diğer bölgelerden de o denli uzak durulmuştur. Çünkü laik ve demokrat Türk devletinin bu coğrafyadaki ülkelerle işbirliği ve ilişki içerisinde olması onun yeni devlet yapılanmasına zarar vereceği düşüncesi hakim olmuştur. Dolayısıyla iç ve dış politika birbirinden ayrıştırılmadan değer odaklı idealist bir dış politika yaklaşımı da benimsenmiştir.

Genel anlamda Türkiye, Soğuk Savaş'ın bitişine kadar olan süreçte kaba bir realist politika izlemiş ve benimsemiştir. Türkiye, realist kuram çerçevesinde toprak bütünlüğüne öncelik vermiştir. Bu durumun oluşmasında tarihsel nedenler bulunmaktadır. Köklü bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve Osmanlı'nın askeri kadrosu tarafından Kurtuluş Savaşı kazanılmıştır. Yeni kurulan devletin yönetiminde de bu askeri kadro yani ordu etkili olmuştur. Bu nedenle de Türk dış politikası çok uzun dönemler boyunca askeri yönetim algısının yerleştiği realist bir dış politika benimsemiştir (Göçek, 2003: 117-118).

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ile beraber 1990'lı yılların başından itibaren Türk dış politikasında idealist/liberal söylem ön plana çıkmaya başlamıştır. Dönemin idealist söylemleri devlet etkinliğinin kısıtlanması ve serbest piyasa unsurlarında toplanmıştır (Öniş, 2004: 120). Bu dönemin dış politika anlayışı bürokratik sistemi devre dışı bırakmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte Türkiye, Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanan Türkî Cumhuriyetlere model oluşturma gayesi içinde olmuştur. 1990'lı yılların ikinci yarısıyla beraber Türkiye PKK terörü, ekonomik krizler gibi etkenler nedeniyle kendi iç sorunlarıyla uğraşmak durumunda kalmıştır.

Bu dönemdeki dış politika amacı uluslararası sistemdeki sorunların iç siyaseti ve mevcut dış politikasını olumsuz etkilemesini engellemek olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde idealist bir söylem içeren dış politika yaklaşımı uluslararası arenada ve iç siyasette yaşanan gelişmelere paralel olarak değişim göstermiştir. Bu bağlamda realizmden tamamen bir sapma olmadığı yargısına ulaşılmaktadır.

Sonuç itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2000'li yıllarına başına kadar Türk dış politikası genel olarak realist bir yaklaşım görüntüsü çizmiştir. Ancak zaman zaman ulusal ve uluslararası konjonktürün gereklerine göre dış politika

yaklaşımında realizmden tamamen kopmadan idealist kurama uygun bulunabilecek davranış modelleri geliştirmiştir. Esasında bu durumun oluşmasında yani çıkar ve değer odaklı pragmatik bir ilişkinin kurulmasında Türkiye'nin kendisini çok kimlikli bir ülke olarak tanımlamasının etkisi büyüktür. Ancak bu tanımlama sıfır sorun politikası ile gündeme gelmiştir. Çünkü önceki dönemlerde temel dış politika dinamikleri Batıcılık ve Statükoculuk olarak tanımlanmaktaydı. Bu çok kimlikli ülke tanımlamasının dış politikayı ne şekilde yönlendirdiği, dış politikaya nasıl bir kimlik kazandırdığı ve yeni dış politika algısına realistlerin eleştirilerinin neler olduğu bir sonraki kısımda değerlendirilerek analiz edilecektir.

2. Realist Kuram Bağlamında Sıfır Sorun Politikasına İlişkin Değerlendirmeler

Türk dış politikasında yaklaşım ve uygulamaların sorgulanmaya başladığı dönem Sovyetler Birliği'nin yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile başlayan süreçtir. Bu süreç 2002 yılı AKP iktidarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde dış politikada farklı açılımlar tartışılmaya başlanmıştır (Özcan ve Usul,2010:110-113).

Bununla birlikte daha önceki dönemlerdeki yaklaşımlar, politikalar sorgulanmış ve alternatifler ortaya atılmıştır (Keyman ve Öniş, 2007: 161-165). 1990 sonrası yaşanan çok boyutlu dış politika denemesi çok da başarılı olamamıştır. 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türk dış politikasında hem kuramsal hem de uygulama bağlamında bir değişim arayışı başlamıştır (Bal, 2010: 40-44).

Böylelikle yeni bir Türk dış politikası yaklaşımı doğmuştur. Bu yeni dış politika yaklaşımını oluşturan dönemin dış politika yapıcıları dış politikada demokratikleşme kavramına ağırlık vererek Türkiye'nin bölgesinde ve uluslararası düzende aktif politikalar izleyerek barış ve istikrarı temin etmeyi amaçladıklarını vurgulamışlardır (Erhan, 2010: 256-259).

Küreselleşme ile birlikte uluslararası sistemdeki her türlü gelişme devletlerin dış politikalarını her an etkileyebilecek bir yapıya dönüştüğünden Türkiye'nin stratejik konumuna bağlı olarak sorunları da artırmış ve Türk dış politikasının ilgi alanını genişletmiştir. Söz konusu yeni dış politika Ahmet Davutoğlu tarafından geliştirilen stratejik derinlik ve sıfır sorun politikası kavramları üzerine inşa

edilmiştir. Türkiye'nin hedefi, Karadeniz ve Orta Asya'da bölgesel güç statüsüne ulaşmak olmuştur (Davutoğlu, 2010: 202-205). Bununla birlikte Orta Doğu bölgesinde Türkiye, bölgeden uzaklaşma politikasından sıyrılarak komşularla sıfır sorun politikası kapsamında her yönde ilişkileri geliştirme çabasında olmuştur. Bölge ülkeler ile geliştirdiği ilişkiler ile bölgesinde stratejik bir derinlik ve güvenlik çemberi oluşturmayı öngörmüştür (Özcan, 2010: 374-378).

Çalışmanın birinci bölümünde sıfır sorun politikasının uygulama alanları genel olarak değerlendirildiğinden bu kısımda kuramsal bağlamda bir analiz yapılacaktır. Bu amaçla da sıfır sorun politikasını kuramsallaştıran ve uygulamaya geçiren Ahmet Davutoğlu'nun dış politika üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Davutoğlu, dış politika yapımı sürecinde sabit ve potansiyel verilere yönelik bakış açısında olan tutarsızlık ve bu verilerin derin analizinden yoksun olması nedeniyle dış politika analizinde strateji eksikliği olduğunu savunmaktadır. Stratejik teori yetersizliği aşılması gereken bir durumdur. Bunun aşılması ise ulusun siyasi kültürüyle dış politika yapımı arasındaki uyumun yeniden ayarlanmasına bağlıdır.

Başka bir deyişle Davutoğlu'na göre Türkiye'de toplum, tarih ve mekan boyutuna karşı yabancılaşmıştır. Buna örnek olarak da toplumda var olan Sevr Paranoyası ile adlandırdığı ortak tarihsel bilince vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte bir ülkenin dış politika stratejisini tek bir eksene göre tanımlamak doğru değildir. Dolayısıyla dış politikayı uzun yıllardır süregelen Sevr Anlaşması temelinde şekillendirmek büyük bir eksiklik (Davutoğlu, 2010: 52).

Davutoğlu'nun üzerinde durduğu bir diğer husus da Osmanlı Devleti tarihinin bir miras unsuru olarak görülmemesidir. Ona göre Türk dış politikasının süreklilik öğelerinden dengencilik kavramı Osmanlı Devleti döneminde ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımı ile Davutoğlu tarihselci bir yaklaşım benimsemiştir. Türkiye'nin Osmanlı mirasının sağladığı avantajları kullanamadığını ve bu nedenle Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan bölgesel gelişmeler karşısında bocaladığını iddia etmektedir (Zengin, 2010: 218-220). Davutoğlu'nun tarihselci bu bakış açısını onun küresel olayları ve Türk dış politikasını açıklamak amacıyla kullandığı metodolojik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Davutoğlu'na göre II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş arasında ve Soğuk Savaş sırasında uygulanan dış politikanın temel unsurlarından biri Sovyetler Birliği

tehdidine karşı batının güvenlik şemsiyesi içinde yer almaktı. Diğeri ise Batı güvenlik çatısı altındaki diplomatik ilişkileri yönlendirmektir. Ancak bu şekilde bir politika izlenirken komşular ile kurulan sorunlar ilişkiler dikkate alınmamıştı. Bu statik dış politika yaklaşımı uzun vadede zararlara yol açmıştır. Türkiye bu şekilde izlenen bir politika ile kendi bölgesine yabancılaşmıştır.

Bölgesel anlamda ekonomik, kültürel, stratejik unsurların getirdiği farkındalıkla bölge ile olan ilişkilerini ve politikalarını geliştiremediğinden yeni oluşan güç merkezleriyle olan ilişkilerini sağlam bir zemine oturtamamıştır (Davutoğlu, 2010: 72-73).

Ayrıca Davutoğlu, Türk dış politikasının zaman ve mekan analizinin derinlemesine yapılması gerektiğinden bahsetmektedir. Zaman ve mekan analizinin yapılması ile Türkiye'nin jeopolitik, jeostratejik konumunun doğru analiz edileceğini savunmaktadır. Ona göre coğrafya dış politika analizinde sabit bir veri olarak nitelendirilse de, uluslararası konjonktürdeki değişimler dahilinde yeniden yorumlanması gereken dinamik bir değişkendir (Davutoğlu, 2010: 18-19).

Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde uygulanan jeopolitik konumun statükoyu korumanın bir aracı olarak gören algının halen günümüz dünyasında devam etmesini anlamsız bulmaktadır. Çünkü jeopolitik konum bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürmenin bir aracı olarak görülmektedir (Davutoğlu, 2010: 117)

Bütün bu yaklaşımlara ilaveten Davutoğlu güç merkezleriyle ilişkilerin alternatifli tarzda yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Davutoğlu'na göre uzun dönemli kültürel, ekonomik ve siyasi bağların sağlamlaştırıldığı bir arka bahçe oluşturulmalıdır (Davutoğlu, 2010: 117). Bunu ise Balkanlar, Ortadoğu, Hazar'dan oluşan yakın kara havzası; Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez, Hazar Denizi şeklinde yakın deniz havzası ve son olarak Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya olarak yakın kıta havzası şeklinde sınıflandırmıştır (Davutoğlu, 2010: 117). Bu sınıflandırmanın temelinde ise Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası düzenin değişmiş olması, yeni devletlerin kurulacak komşu ve coğrafyanın çeşitlenmesi etkilidir. Bu bağlamda Türk dış politikasını yeniden şekillendirmek kaçınılmaz olmuştur.

Davutoğlu'nun komşularla sıfır sorun, aktif bölgesel diplomasi, güvenlikle özgürlük arasında denge, küresel ilişkilerde uyumluluk, uluslararası örgütlere etkin katılım ilkeleri ve akademik yayınları incelediğinde idealist kuramın etkisinde bir dış politika yaklaşımına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Uluslararası ilişkilerde herkes için geçerli etik değerlerin olduğu ve devletlerarası ilişkilerde doğruların ve yanlışların bulunduğu düşüncesi Kant'ın idealist yaklaşımının izlerini taşımaktadır.

Nihayetinde Davutoğlu'nun dış politika yaklaşımı öncelikli olarak bölgesel anlamda etkinliğini sağlayarak bu etkinliği uluslararası düzeyde de özellikle AB ve ABD çerçevesinde devam ettirmek olarak yorumlanabilir. Davutoğlu'nun en fazla tartışılan yaklaşımı da komşularla sıfır sorun politikası olmuştur. Çünkü bu yaklaşımın tüm komşularla ilişkiler açısından uygulanabilir olmadığı zamanla görülmüştür.

Diğer taraftan yeni Türk dış politikasının sürdürülebilirliği konusunda endişeler söz konusudur. Bunların başında Türkiye'nin gerçekleştirdiği yeni açılımlara karşı geleneksel nitelikteki müttefikleri tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde de anlatıldığı gibi İran'ın nükleer politikası ile ilgili Türkiye'nin tavrı Batı dünyası tarafından eleştirilmiştir.

Bir diğer endişe ise Türkiye ekonomisinin kırılğan yapısından kaynaklanmaktadır. Uluslararası düzeyde yaşanan bir krizin Türk ekonomisini etkilemesi ya da ülke içi enflasyonun yükselmesi, istihdamın daralması gibi sorunlar Türkiye'nin ekonomik yapısını olumsuz etkilemesi muhtemeldir. Yine bu yeni dış politikanın halen devlet politikası haline gelmemiş olması da herhangi bir iktidar değişikliği durumunda sorun oluşturabileceği endişesini de beraberinde getirmektedir.

AKP iktidarı ile geliştirilen sıfır sorun politikası ile birlikte Türkiye kendisini çok kimlikli bir ülke olarak tanımlamıştı. Bu tanımlama yukarıda izah edilen Davutoğlu'nun stratejik derinlik başka bir deyişle sıfır sorun politikası ile uyumludur. Türkiye'nin çok kimlikli yapısının olduğu ve uluslararası sistemdeki devletlerle farklı dinamikler bağlamında ilişkiler geliştirebileceği anlayışı değerler ve çıkarlar arasında pragmatik bir yaklaşımı öngörmektedir. Dolayısıyla Türk dış politikasını tamamıyla realist ya da idealist olarak nitelendirip değerlendirmek çok doğru bir yaklaşım değildir.

Nitekim Türkiye özellikle Arap Baharı sürecindeki halk hareketleri sırasında demokratik iç ve dış politika algısına dayalı olarak idealist bir tavır takınarak destekçi olmuştur. Buna karşın aynı süreçte liberal, demokrat bir ülke yapısı bulunmayan devletlerle ekonomik, askeri, kültürel gibi alanlarda işbirliği geliştirmeye çalışarak realist bir yaklaşım sergilemiştir. Dolayısıyla sıfır sorun politikasını değerlendirirken onun ne tamamıyla idealist/liberal bir dış politika anlayışı olduğunu nede değer ve normlardan uzak realist bir politika anlayışı olduğunu savunmak son derece hatalı ve eksiktir.

Bu bağlamda kuramsal açıdan idealist söylemleri içeren sıfır sorun politikasına yönelik realist bakış açısını ortaya koymak çalışmanın mahiyeti açısından yerinde olacaktır. Bu amaçla bazı akademisyenlerle yaptığımız mülakat sonucunda akademisyenleri konuya ilişkin yaklaşım ve değerlendirmeleri analiz edilecektir.

Yapılan mülakatta sıfır sorun politikası ne derece realist sorusuna Okur, “ Sıfır sorun politikası, dış politikada zihniyet değişiminin somut sonuçlar doğuracağı varsayımına dayanmaktadır. Geçmişte yaşanmış krizler ve çatışmaların oluşturduğu algılar, anlaşmazlıkların arkalarındaki reel sebepler geçerliliğini yitirse de varlıklarını sürdürmelerini sağlar. Bazen de, anlaşmazlıklara yeni bir perspektiften bakmak somut şartlar aynı kalsa da süregiden çatışmaları anlamsızlaştırabilir. Burada hareket noktası, aktörün kendi algılarını değiştirmesi ve bu sayede karşısındaki problemin nitelik değiştireceğini beklemesidir. Realistler ise dış politika denklemini somut kapasiteler ve çıkarlar üzerinden kurarlar. Bunlarda bir değişim olmadan dış politikadaki reel dengelerin korunacağını, anlaşmazlıkların da süreceğini varsayarlar. Bu noktada da sıfır sorun politikasının mantığından ayrılırlar” (Okur, M.Akif, Nisan 2013).

Realizmin çıkar odaklı dış politika algısına vurgu yapan Okur, devletlerin ulusal çıkar hedeflerinin değişmediği müddetçe dış politikalarında da bir değişikliği olmayacağı yaklaşımı nedeniyle sıfır sorun politikasından uzaklaştığını ifade etmektedir. Okur’un düşüncelerine katılmakla beraber sıfır sorun politikasının çıkar odaklı yaklaşımdan tamamen ayrıştığı söylenemez.

Kardaş ise; Sıfır sorunun özünde idealist bir arayışı ifade ettiğini ve kamuoyunda da o dönemde çok yaygın şekilde tartışıldığı gibi ‘kazan kazan’

anlayışının mümkün olduğu varsayımına dayandığını ifade etmektedir. Kardaş; “Bu kazan kazan yaklaşımı da uluslararası ilişkiler anlamında bakılırsa pozitif toplamlı uluslararası ilişkiler anlayışına dayanmaktadır. Realistler ise uluslararası ilişkilere negatif toplamlı şekilde bakmaktadır. Yani iki aktörün aynı anda kazanması mümkün değildir. Bu şekilde realist bir açıdan bakıldığında sıfır sorun ilkesi haliyle eleştirilebilir. Yani herkesi aynı anda kazandırmak, memnun etmek zor ki; Ermenistan açılımı bağlamında Azerbaycan’ı kaybetme riski bu şekilde görülebilir. İran ile daha yakın bulunduğu dönemde ise ABD ile ilişkilerde gerilim yaşanması buna bir başka örnek olarak görülebilir.

Ama bu her örnekte karşımıza bu şekilde çıkacak diye bir genelleme yapmak zordur. Sıfır sorun politikası bağlamında baktığımızda realizmde eleştirilebilir. Her zaman negatif toplamlı olmayabilir. Bazen de pozitif toplamlı olabilir. Örnek olarak Kıbrıs sorunun da sıfır sorun yaklaşımı aslında tam kazan kazan yaklaşımını yansıtmaktaydı. Bununla birlikte sıfır sorun başlı başına bir politika değil bir ilke idi. Dönem dönem farklılık gösterebilir. Kendi geliştiği bağlamda ele alındığında Türkiye’nin sorunlarını çözüp bölgesinde elini rahatlatması, kendisine derinlik sağlaması arayışları gayet realist/rasyonel arayışlar olarak görülebilir. Kardaş, sıfır sorun politikasına çıkar ve değer odaklı bir yaklaşım getirmiştir. Realizmin pozitif toplamlı uluslararası ilişkiler anlayışı bağlamında sıfır sorun politikasına eleştirel yaklaşmıştır. Sıfır sorun politikasının uygulama evresinde herkesle sorunsuz bir politika yapmanın zor olduğunu vurgulamaktadır (Kardaş, Şaban, Nisan 2013). Çalışmamızın önceki bölümlerinde belirttiğimiz gibi komşularla sıfır sorunlu bir ilişki kurulmak istenirken müttefik devletlerle ilişkiler sorunlu hale gelebilmektedir. Örnek olarak da İran’ın nükleer politikasına ilişkin Türkiye’nin duruşu ABD tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Buna karşın komşularla sıfır sorun politikası Türkiye’nin bölgesel konumunu güçlendirme amacı taşıdığından nihayetinde ulusal çıkarlarına uygun düşmektedir. Dolayısıyla sıfır sorun yaklaşımında realist bir anlayışın da hakim olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Akpınar ise sıfır sorun yaklaşımının realizm açısından değerlendirmesinde genel yaklaşımı benimseyerek; “sıfır sorun yaklaşımının realist değil daha çok idealist bir yaklaşım olduğunu ve dış politika realiteleriyle örtüşmekten öte bir ideali,

temenni yansıttığını onun da pek gerçekleşmediğini” (Akpınar, Mahmut, Nisan 2013.) ifade etmektedir.

Realistlerin sıfır sorun politikasına yönelttikleri eleştirilerin başında ulusal çıkar ekseninde olsun ya da olmasın dış politikada birçok soruna müdahil olunması, yoğun diplomatik ilişkilerle dış politikada başarılı olduğu izlenimi oluşturulması gelmektedir. Diğer bir eleştiri de sıfır sorun politikasının güç ve mücadele faktörlerini devre dışı bırakarak aşırı liberal bir politika izlemesi yönünde olmuştur. Üçüncü olarak düşman devletlere karşı dahi yumuşak bir politika izlenmesi bu türden bir yaklaşım sergilenmesidir. Realistler Arap Baharı sürecinde sıfır sorun politikasının realizm ile idealizm arasında tıkanıldığını, sıfır sorunlu bir politikanın olamayacağını ve bunun ancak bir ütopyadan ibaret olduğunu vurgulamışlardır.

Sonuç olarak realistler uluslararası ilişkilerde sadece ahlaki ve uluslararası hukuk normlarıyla hareket edilerek başarılı olunmayacağını dile getirerek sıfır sorun politikasının ulusal çıkarlardan uzak iç politika ile dış politikanın ayrıştırılmadığı bir dış politika yaklaşımı olduğunu altını çizmektedirler.

Realistlerin düşüncesine kısmen katılmakla beraber sıfır sorun politikasının realist ve idealist kuramlardan tamamen ayrıştırılmış bir politika olmadığı söylenebilir. Kuramsal bağlamda idealizm söyleminin hatta konstruktivist söylemin hakim olduğunu kabul etmekle beraber halen devletin uluslararası sistemdeki etkin konumu ve iç siyasetteki iktidarın gücünden beslenen bir formatın olması sıfır sorun politikasının realizmden tamamen kopmadığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Uluslararası sistem 2000’li yılların başından itibaren hatta net bir tarih vermek gerekirse 11 Eylül 2001 saldırılarını takiben hızlı bir değişim sürecinden geçmektedir. Adeta bir kaos ortamının hakim olduğu bu dönemde Türk dış politikası da yaşanan değişim ve dönüşümden etkilenmiştir/etkilenmektedir. Dolayısıyla iç politikada olduğu gibi dış politikada da yeni arayışların içerisine girilmiştir.

Türkiye, bölgesel barış ve istikrarı sağlamak, uluslararası düzeyde medeniyetler arası diyalogu temin etmek gibi aktif, çok boyutlu ve yumuşak güç anlayışına dayalı dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Bu yeni dış politika yaklaşımı Türkiye’nin sadece bölgesel bağlamda değil küresel anlamda da ilgi odağı olmasını sağlamıştır. Bulduğu jeopolitik konumunun öneminden ziyade içyapısındaki Müslüman nüfusun yoğunluğuna karşın laik, demokratik ve modern duruşu Türkiye’nin son dönemlerde uluslararası prestijini artırmasında etkili olmuştur. Başka bir deyişle kimlik, ekonomi, jeopolitik ve siyasi güç unsurları Türkiye’nin bölgesinde ve uluslararası politikada merkez bir aktör olarak algılanmasını sağlamıştır.

Türk dış politikasındaki yeni anlayışın en önemli noktasını komşularla sıfır sorun yaklaşımı oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde bölge devletlere örnek bir model oluşturmak ya da liderlik yapmak, Batı kanadında AB’ye üyelik sürecini hızlandırmak ve Türkiye’nin önüne çıkartılan sorunları aşmak, eskiden süregelen müttefiklikleri devam ettirmek buna karşın yeni açılım ve dış politika alanları oluşturmak, küresel bir aktör olmak için komşu ülkelerle ilişkilerini yeniden düzenlemek ve sorunsuz ilişkiler oluşturmak gelmektedir.

Türkiye, bölgesindeki sorunları çözmeden küresel düzeyde bir etkinliğinin olamayacağını göz önünde bulundurarak uzun yıllardır devam eden sorunları çözerek bölgesinde istikrarı sağlamış bir aktör olarak söz sahibi olmayı ve bu şekilde uluslararası sistemde etkin bir devlet olmayı hedeflemektedir.

Buna karşın burada en fazla sorulan sorulardan ilki, komşularla sıfır sorunlu bir politikanın ne ölçüde gerçekleşebilir bir politika olduğudur. Birçok ülke ile sınırı

bulunan bir devletin üstelik hemen hemen bu ülkelerin tamamıyla tarihsel nitelikte sayılabilecek sorunların yaşandığı bir ilişki düzeyinde bütün devletlerle sorunlarını sıfırlaması mümkün olmayan bir politikadır. Dolayısıyla dış politika yapıcılarını bu politikanın iyi niyetli bir yaklaşım olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir. Zaten bunun bilincinde olarak komşularla sorunların çözümünde çatışmadan ziyade diyalog ve iyi niyet anlayışı ile kazan kazan politikası uygulayarak sorunları asgari düzeye indirgemek böylece güven ve istikrar ortamını sağlamak hedefinde olmuşlardır.

Bilindiği üzere dış politika uzun yılları kapsayan ve geleneksel politika anlayışı ile yürütülen ilişkiler bütünüdür. Her ne kadar günümüz küresel dünyasında bazı gelişmeler kısa sürede etkisini gösterse de gelenekselleşmiş bir dış politika algısı kısa sürede yıkılmaz. Uluslararası ve bölgesel şartlara ya da konjonktüre göre değişiklikler gösterse de Türkiye gibi köklü ve sağlam dış politika yaklaşımının hakim olduğu bir devlet için özellikle de sorunlu ve istikrarsız olan ilişkilerin düzeltilmesinde yada dış politikanın tamamıyla yön değiştirmesinde kısa sürede başarı sağlanması beklenmemelidir.

Özellikle İran, Ermenistan, Suriye gibi bölgesinde en fazla sorun yaşadığı ve yaşadığı sorunların Türkiye'nin uluslararası politikasını da etkilediği ülkeler ile olan ilişkilerinde kısa sürede başarı ve sıfır sorunlu bir durum beklentisi yanlıştır. Esasında bu üç ülke ile ilişkilerde geline nokta, alınan mesafe sıfır sorun politikası bağlamında bazı pozitif sonuçlar da doğurmuştur. Ancak konjonktürel gelişmeler ve öngörülemeyen bazı sosyo-ekonomik-politik hareketlilikler nedeniyle bütünüyle pozitif bir ilişki sağlanamamıştır.

Bu bağlamda özellikle Arap Baharı süreci ile eleştirilmeye başlanan Suriye ile olan ilişkilerde Türkiye'nin sıfır sorun politikası birçok iç ve dış çevreler tarafından eleştirilmektedir. Oysaki Suriye'de yaşanan süreç Türkiye'nin dış politikasının bir sonucu değildir. Türkiye'nin bölge devletleri üzerindeki reformcu etkisi, demokrasi ve halkların evrensel değerlere kavuşması gerektiği çağrısı Arap Baharı'nın öncesinde de gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Suriye'de yaşanan olaylara karşı tepkisiz kalması durumunda onun sıfır sorun politikasındaki bölgesel barış ve istikrarı, iyi niyet yaklaşımını hedefleyen politikasına ters düşecektir. Dolayısıyla Türkiye, Suriye'de sıfır sorun politikasını bölge halklarına kapılarını açarak değer odaklı; sınırında gördüğü

herhangi bir tehlikeye karşı örneğin Akçakale'ye düşen mermiler, uçak krizi gibi olaylarda verdiği tepkilerle çıkar odaklı olarak yürütmüştür.

Sıfır sorun politikasına ilişkin Türkiye'nin yüzünü Doğu'ya dönüp Batı'ya sırt çevirdiği şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Başka bir deyişle eksen kayması tartışmaları gündeme gelmiştir. Türk dış politikasının temel iki önemli ilkesinden birisi olan Batıcılık halen Türkiye'nin en önemli dış politika argümanıdır. Türkiye, Batı'ya sırtını çevirmekten ziyade çok yönlü dış politika ilkesini uygulamaya geçirmek amacıyla yeni açılımlar oluşturmuştur. Bu açılımlar Batı'ya bir alternatif olmaktan ziyade farklı coğrafyalarda yeni işbirlikleri oluşturmayı hedeflediği bir gelişmedir.

Ancak burada dış politika yapıcılarının dikkat etmesi gereken husus yeni dostluklar kazanılmaya çalışılırken köklü ve ulusal çıkar ortaklıklarının olduğu tarihsel ve kurumsal ilişki önemini yitirmemelidir. Zira Osmanlı Devleti mirası da dahil edilirse yaklaşık 200 yıldan fazla bir dış politika çabası olarak Batıcılık göz ardı edilmemelidir. Eksen kayması tartışmaları kapsamında nihai olarak Türkiye Batı'dan uzaklaşmamış sadece tek yönlü değil çok yönlü politikalar geliştirme çabasına girmiştir.

Türkiye'nin aktif ve çok yönlü sıfır sorun politikasına yönelik başka bir yaklaşımda politikanın ne ölçüde realist olduğu hakkındadır. Aktif ve çok yönlü bir dış politikanın başarısının uluslararası ortama, ülkenin sahip olduğu kapasiteye ve dış politikanın uygulama yöntemine bağlı olduğu kabul edilmelidir. Öncelikle bu yeni dış politika açılımı hiç kuşkusuz uluslararası ortamın/şartların bir gereği olarak doğmuştur.

Türkiye gittikçe güçlenen ekonomisi, demografik yapısı, demokratik ve laik sistemi, merkez devlet/bölgesel güç olma ideali en önemlisi artan özgüven gibi unsurların birleşmesiyle bu yeni politikayı uygulanabilir kılmıştır. Bununla birlikte söylem bağlamında yeni dış politika yaklaşımı idealizm algısı oluşturmuş olsa da aktif ve çok yönlü bir dış politikanın sürdürülebilirliği realist tercihlere bağlıdır. Her şeyin yolunda gittiği süreçlerden ziyade kriz anlarında realist seçimlerin yapılması gerekmektedir. Bu duruma örnek olarak yukarıda bahsettiğimiz Suriye ile yaşanan uçak krizi gibi örnekleri verebiliriz.

Sıfır sorun politikasına yönelik kuramsal eleştiri ve yaklaşımlara ilişkin olarak Türkiye'nin son dönemlerde yaşanan olaylara karşı tutumunda realizm ile idealizm arasındaki farkı ayırt ederek bu yönde tavır geliştirdiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla sıfır sorun politikasının hem idealist hem de realist boyutlarının olduğu kabul edilmelidir (Zaman Gazetesi, 2013).

Bu çalışmada ulaşılan sonuç; sıfır sorun politikasının henüz bitmiş bir politika olmayıp halen devam eden bir süreç olduğundan başarılı ya da başarısız bir politika olup olmadığı yönündeki tartışmaların erken olduğudur. Bununla birlikte önemli olan Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası gücünün korunması için aktif ve çok yönlü dış politikanın gerektiğinde idealist gerektiğinde ise realist bir yöntemle sürdürülebilir bir politika olarak devam ettirmektir.

Bu bağlamda dış politika yapıcıları yeni stratejiler geliştirmek ve mevcut durumu muhafaza etmek amacı gütmelidir. Çok yönlü bir dış politikanın yöntem bağlamında da çeşitli kuramların etkisi ile yürütülebileceği göz önünde bulundurularak dış politikayı iç politikadan ayırştırmadan çıkar ve değer odaklı bir yönetim vizyonu olarak görmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Benedict, (1995). *Hayali Cemaatler*, İstanbul, Metis Yayınları.
- ARAS, Bülent, (2006). “*Türk İnan İlişkileri: Değişim ve Süreklilik*”, Avrasya Dosyası, 12(2).
- ARI, Tayyar, (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- ARI, Tayyar, (2004). *Irak, İnan ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- ARI, Tayyar, (2007). *Irak, İnan, ABD ve Petrol*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- ATEŞ, Davut, (2009). “*Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği*”, Doğuş Üniversitesi Dergisi.
- AYHAN, Veysel, (2009). “*Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”, Ortadoğu Analiz, 1(11), İstanbul, Orsam Yayınları.
- BAHSİ, Fatma Şura, (2010). “*Türk Dış Politikası Kimliği*”, Haber Ajanda Dergisi, S:53.
- BAHSİ, Fatma Şura, (2011). “*Konstrüktivist Teoriler Bağlamında Ak Parti Kimliğinin Dış Politikaya Etkileri-1*”, Haber Ajanda Dergisi, S:55.
- BAHSİ, Fatma Şura, (2011). “*Uluslararası İlişkiler Disiplini Analizi*”, Haber Ajanda Dergisi, S: 60.
- BAHSİ, Fatma Şura, (2013). “*Türk Dış Politikasının Suriye Dilemması*”, Haber Ajanda Dergisi, S: 74.
- BAHSİ, Fatma Şura, (2013). “*Sıfır Sorun Bağlamında İnan Yaklaşımı*”, Haber Ajanda Dergisi, s: 75.

- BAL, İdris, (2010). *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, İstanbul, Alfa Basım Yayın.
- BARNETT, Micheal, (2008). *“Duties Beyond Borders”*, Foreign Policy: Theories, Actors and Cases, Oxford, Oxford University Press.
- BİSHKU Micheal, (1999). *“Turkey and Iran During the Cold War”*, Journal of Third World Studies 16, No. 1.
- BOSTANOĞLU, Burcu, (1999). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*, Ankara, İmge Kitabevi.
- BROWN, Chris ve Ainley, Kirsten, (2007). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, A. Oyacıoğlu (Çev.), İstanbul, Yayın Odası.
- CARR, Edward Hallet, (1946). *Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, London, Macmillan.
- ÇAKMAK, Cenap, (2006). *“Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği”*, Kamu Hukuku Dergisi.
- ÇALIŞ, Şaban, (2001). *“Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”*, Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, Der: Şaban H. Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Ankara, Liberte Yayınları.
- ÇALIŞ, Şaban, (2004). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara, Nobel Yayınları.
- ÇALIŞ, Şaban ve Özlük, Erdem, (2006). Ders Notları.
- ÇALIŞ, Şaban ve Özlük, Erdem, (2007). *“Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm – Realizm Tartışması”*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s:18.
- ÇEMREK, Murat, Akgün, Birol, (2010). *Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu: Tarihsel Açmaz İçin Çözüm Önerileri*, Ankara, SDE Yayınları.

- ÇETİNSAYA, Gökhan, (2006). “*Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Sorun*”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları İnan Sayısı, No:ST2-706.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, (2009). *Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları*, İstanbul, Küre Yayınları.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, (2009). “*Türkiye ve Ürdün Dostluğu ve Ortadoğu*”, Al Dustour, 24.06.2010, http://mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-al-dustour-gazetesinde-_urdun-10_09_2009-tarihinde-yayimlanan-makalesi.tr.mfa.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, (2010). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları.
- DİLAN, Hasan Berke, (1998). *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (4.Baskı)*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- DONNELLY, Jack, (2000). *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- EFEGİL, Ertan ve Erol, Mehmet Seyfettin, (2012). *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, İstanbul, Barış Kitabevi.
- ERALP, Atilla, (1996). “*Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması*”, A. Eralp (Ed.), Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ERALP, Atilla, (1997). “*Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*”, Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi.
- EREN, T. Mesut, (2013). “*Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar*”, Maliye Finans Yazıları, Sayı: 98.
- ERHAN, Çağrı, (2010). *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*, Ankara, İmaj Yayınları.

- EVANS, Graham, Newnham, Jeffery, (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan, (2010). “*Dünden Bugüne Türkiye-Suriye İlişkileri*”, (Der. F. Türk), *Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar*, İstanbul, Kriter Yayınları.
- GROTIUS, Hugo, (2001). *On the Law of War and Peace*, Batoche Books.
- GÖÇEK, Fatma Müge, (2003). “*Uluslararası İlişkilere Eleştirel Yaklaşım ve Türkiye Bağlamı*”, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, G. G. Özdoğan, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, (1993). *Uluslararası Politika İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- GÖZE, Ayferi, (2005). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul, Beta Yayınları.
- GÖZEN, Ramazan, (1996). “*Turgut Ozal and Turkish Foreign Policy: Style and Vision*”, *Foreign Policy*, Vol.20, No. 3-4.
- GÖZEN, Ramazan, (2008). “*Uluslararası İlişkilerde Güç ve Adalet*”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi/Adalet*, Sayı 15.
- GÜRER, Cüneyt, Sezgin, Erkan, (2008). *MİT'nin Dış Politika Değerlendirmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- GÜZEL, Hasan Celal, (2000). *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- HERZ, John, (1950). “*Idealist Internationalism and the Security Dilemma*”, *World Politics*, Vol. 2, No. 2.
- HİLL, Christopher, (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*, New York, Plagrave Macmillan.

- HOBBS, Thomas, (2012). *Leviathan*, Çev. S. Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HOBDEN, Stephan, (1999). “*Theorising the International System: Perspectives from Historical Sociology*”, *Review of International Studies*, Vol. 25.
- HOBSBAWM, Eric, (1999). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, Çev. Y. Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- İBAS, Selahattin, (2004). “*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi*”, T. Yılmaz ve M. Şahin (Ed.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara, Platin Yayınları.
- İLTER, Erdal, (1996). *Ermeni ve Rus Mezalimi*, Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- İNAT, Kemal ve Balcı, Ali, (2006). “*Dış Politika: Teorik Perspektifler*”, Z. Dağı, Uluslararası Politikayı Anlamak, İstanbul, Alfa Yayınları.
- İNAT, Kemal, (2008). “*Ortadoğu’da Ankara Washington Dengesi ve Davutoğlu Vizyonu*”, Açık Görüş.
- İNAT, Kemal, (2009). “*Türkiye’nin Son Dönem İran Politikası: Barış ve Kalkınma İçin Karşılıklı Bağımlılık*”, *Ortadoğu Analiz*, 1(10).
- İŞERİ, Emre, (2010). “*Türkiye’nin Yeni Dış Politika Etkinliğinin Kafkasya’daki Sınırları: Ermenistan Boyutu*”, C. Yenigün ve E. Efegil (Der.), Ankara, Nobel Yayın.
- KANT, Immanuel, (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, Çev. Y. Abadan, S. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- KEYMAN, Fuat ve Öniş, Ziya, (2007). *Turkish Politics in a Changing World, First Edition*, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press.
- KİBAROĞLU, Mustafa, (2007). “*Iran’s Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude of the West*”, *Middle Eastern Studies*, Vol.43, No.2.
- KURAN, Ercüment, (1997). *Türk Çağdaşlaşması*, Ankara, Akçağ Yayınları.

- KÜRKCÜOĞLU, Fırat, (2004). “*Arap Devletleriyle İlişkiler*” B. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları.
- LAÇİNER, Sedat, (2004). *Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul, Kaktüs Yayınları.
- LAÇİNER, Sedat, (2008). *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, Ankara, Usak Yayınları.
- LAPID, Yair, (1989). “*The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post Positivist Era*”, *International Studies Quarterly*, 33(3).
- LEWİS, Bernard, (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- LİTTLE, Richard, (1999). “*Historiography and International Relations*”, *Review of International Studies*, Vol.25.
- MCCURDY, Daphne, (t.y.). *Turkish-Iranian Relations: When Opposite Attract*.
- MORGENTHAU, Hans, (1951). *In Defens of National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy*, New York, Alfred A. Knopf.
- MORGENTHAU, Hans, (1954). *Politics Among Nations*, New York, Alfred A. Knopf.
- MORGENTHAU, Hans, (1970). *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, Çev. B. Oran, Ü. Oskay, Cilt I-II, Ankara, Sevinç Matbaası.
- NECEFOĞLU, Hacı, (2009). “*Ermenistan'ın Dış Siyaseti*”, Türk Dış Politikası Uluslararası Üçüncü Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, Usak Yayınları.
- ORAN, Baskın (2002). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ÖNİŞ, Ziya, (2004). “*Turgut Ozal and His Economic Legacy: Turkish Neo Liberalism In Critical Perspective*”, *Middle Easten Studies*, Vol.40, No.4.

- ÖZCAN, Mesut, (2010). “*Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm*”, C. Yenigün ve E. Efeğil (Ed.), Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- ÖZCAN, Mesut ve USUL, Ali Resul (2010). “*Understanding the New Turkish Foreign Policy: Changes within Continuity is Turkey Departing From the West*”, Uluslararası Hukuk ve Politika, 6(21).
- ÖZDAL, Barış, (2010). “*Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya*”, C. Yenigün ve E. Efeğil (Ed.), Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- ROSGWALD, Mordecai, (2005). “*Idealism and Realism in Politics*”, Modern Age, Vol. 47, No. 1.
- RÖVŞEN, İbrahimov, (2012). “*Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması*”, Erişim tarihi:10.09.2012,http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1030_350.pdf.
- SANDER, Oral, (2006). *Türkiye’nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- SAPMAZ, Ahmet ve Sarı, Gökhan, (2012). “*Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi*”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, s:15.
- SAYARI, Sabri, (1997). “*Turkey and the Middle East in the 1990s.*”, Journal of Palestine Studies, Vol. 26, No. 3.
- SAYIN, Yusuf, (2012). “*Türkiye ve Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği*”, Erişim tarihi: 20.06.2012, www.yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf.
- SİLAHÇIOĞLU, Doğu, (2006). *ABD ve İsrail Denklemi ve Türkiye*, İstanbul, Günizi Yayıncılık.
- SİNKAYA, Bayram, (2009). “*Başbakan Erdoğan’ın Tahran Ziyaretinin Sonuçları ve Türkiye-İran İlişkilerinin Sınırları*”, Ortadoğu Analiz, 1(10).

- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (1996). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları.
- SPEGELE, Roger, (1982). "Rediscovering Debates in the International Studies: Morton Kaplan's System Epistemology Revisited", *Theory and Decision*, Vol. 14, No. 3.
- SÜMER, Gültekin, (2010). "Dış Politikada Süreklilik ve Değişim Çekişmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(23).
- SÜSLÜ, Azmi, (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayları*, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü.
- ŞEN, Alper, (t.y.). "Su Sorunu Ekseninde Suriye-Türkiye İlişkileri", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 12.
- TAN, Mehmet, BELLİ, Aziz, AYDIN, Abdullah, (2012). "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", *II.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, Kahramanmaraş, KSÜ İİBF Dergisi.
- TEZKAN, Yılmaz, (2005). *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*, İstanbul, Ülke Yayınları.
- TIMMERMAN, Kenneth, (1996). "Turkey's Secular Model", 24.04.1996, www.iran.org.
- UĞRASIZ, Bülent, (2003). "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2).
- WALTZ, Kenneth, (1979). *Theory of International Politics*, New York, McGraw Hill.

WEBER, Mark ve SMİTH, Micheal, (2002). *Foreign Policy in a Transformed World*, Prentice Hall.

WEBSTER, Charles Kingsley, (1923). *The Study of International Politics An Inaqual Lecture Delieved Before the University College of Wales*, London, University of Wales Press.

YILDIZ, Özgür, AKBULUT, Gökçe (2012). “1915’ten Günümüze Tehcir”, International Journal of Social Science, Volume 5, Issue 2.

YURDUSEV, Ahmet Nuri, (2010). “Osmanlı Mirası ve Türk Dış Politikası Üzerine”, Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, Usak Yayınları.

ZENGİN, Gürkan, (2010). *Hoca Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

<http://www.academical.org/dergi/19sayiozetleri.htm=FelsefeveSiyasi>, (Erişim tarihi: 06.06.2008).

<http://www.akademikperspektif.com/17.01.2013/rapor-tahlili-2013-yilina-girerken-dis-politikamiz>, (Erişim tarihi: 17.01.2013).

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008.09.080904_syria_summit,shtml, (Erişim tarihi: 27.07.2012).

http://www.bogazicigundem.com/haber_detay.asp?haberID=37378HaberBaslik=turk-hava-sahasi-suriye-ucaklarina-kapatildi, (Erişim tarihi: 19.10.2012).

<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DBF45AF3-D8D3-8566-452059879BE3C554>, (Erişim tarihi: 20.03.2013).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21615000.asp>, (Erişim tarihi: 04.10.2012).

http://www.journal.qu.edu.az/article_pdf/1030_350.pdf, (Erişim tarihi: 10.09.2012).

<http://www.kilispostasi.com/modules.php?name=News&file=article&sid=755>, (Erişim tarihi: 28.07.2012).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-tr.mfa,27.07.2012>, (Erişim tarihi: 27.07.2012).

http://www.radikal.com.tr/politika/davutoglundan_suriyeye_baski_cagrisi_1110162, (Erişim tarihi: 01.12.2012).

<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Yayinlar&KitapNo=635>, (Erişim tarihi: 20.01.2013).

<http://www.uiportal.net/uluslararası-iliskiler-kavrami-ve-analizi>, (Erişim tarihi: 15.06.2007).

<http://www.yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf>, (Erişim tarihi: 28.03.2012).

EKLER**EK -1 MÜLAKAT SORUSU**

Türkiye'nin sıfır sorun politikasını realizm-idealizm ekseninde yorumlamısınız?

MÜLAKAT YAPILAN KİŞİLER

Prof. Dr. Şaban KARDAŞ

Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR

Doç. Dr. Mahmut AKPINAR

